

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMEL KONULARI BAĞLAMINDA MÜCÂDELE
SÛRESİ VE TEFSİRİ

NURSEL ÇELİK

2501070750

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. MEVLÛT GÜNGÖR

İSTANBUL-2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim** Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501070750** numaralı **NURSEL ÇELİK'in** hazırladığı "**TEMEL KONULARI BAĞLAMINDA MÜCADELE SÜRESİ VE TEFSİRİ**" konulu Yüksek Lisans Tezi ilgili **Tez Savunma Sınavı**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **20.05.2011 CUMA** günü saat **14.00'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **.....kabulü.....**'ne (1) ~~OYBİRLİĞİ~~ /**OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR. MEVLÜT GÜNGÖR	<i>kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
PROF.DR. HİDAYET AYDAR	<i>Red</i>	<i>[Signature]</i>
PROF.DR.YAŞAR DÜZENLİ	<i>Sud</i>	<i>[Signature]</i>
YRD.DOÇ.DR. ŞEVKET KOTAN	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
YRD.DOÇ.DR. YAVUZ YILDIRIM	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>

ÖZ

Temel Konuları Bağlamında Mücadele Suresi ve Tefsiri

Nursel ÇELİK

2501070750

Bu tez, Mücâdele sûresi üzerine yapılmış bir sûre tefsiri çalışmasıdır. Tez; çalışmanın konusu, amacı, metodunun, konuyla alakalı yapılan çalışmaların değerlendirildiği bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Mücâdele sûresinin ismi, nüzûl yeri ve tarihi, fazileti ve içeriği gibi sureyi tanıtıcı bilgilere yer verdik. İkinci bölümde âyet âyet sûreyi değerlendirdik. Kendisine has kimliği olan Mücâdele sûresinin genel ve özel hedeflerini üzerinde durarak sûrenin temel konularını belirlemeye çalıştık.

Üçüncü bölümde ise, genel olarak sosyal hayattaki ilişkilerin ele alındığı sûrede Zihâr ve hükmü, Allah'ın koyduğu sınırlar, Allah sevgisi olarak üç temel konu tespit ettik. Mücâdile, zihârın hükmü ve keffâreti, hudûdullah ve necvâ, gibi tali konulara açıklık getirdik. Böylece Yahudi ve münafıkların Hz. Peygamlar (sav) ile olan ilişkisi, Müslümanların birbirleriyle ve Hz. Peygamber (sav) ile olan ilişkisi, münafıkların Müslümanlarla olan ilişkisine değindik. Son olarak Allah ve Resulü'nü sevme ve onlarla dost olmanın ölçüsünün ne olduğu, hizbuşşeytan ve hizbullah konusuyla ilişkilendirdik.

Anahtar Kelimeler: *Mücadile, Zihar, Hududullah, Necva, Hizbullah ve Hizbuşşeytan*

ABSTRACT

Commentary of The Surah al-Mujadala in The Context of General Issue

Nursel CELIK

2501070750

This thesis is a thematic exegesis of the Qur'an in the case of the Surah "*al-Mujâdala*". It contains introduction and three chapters. Introduction includes aims, method and overview of literature of thesis.

In the first chapter, introductory information such as the name of Surah "*al-Mujâdala*", the reason and date of descent, and its virtue has been presented.

In the second chapter, we evaluated the Surah, by regarding the coherence of verses in the Quran. We investigated the purposes of Surah, and took into account the coherence of Surah with itself and other Surahs.

The surah was revealed in Madinah to a somewhat cosmopolitan community. There were Muslims, Pagans, Jews, and the Hypocrite. In this Surah, instructions have been given to the Muslims about the different problems that confronted them at that time. It provides information of the case of woman who pleaded with The Prophet and legal injunctions about *Zihar*, and commands to the Muslim not to emulate the Jews.

The thesis deals with certain subjects such as *Zihar*, *Hudûdullah*, *Najwa*, *Hizbushaytan*, *Hizbullah* and *love of God*, in the last chapter. It also evaluates the relationship amongst all belief groups who live in Madinah, at that time.

Key Words: Mujadelah, Zihar, Hududullah, Najwa, Hizbullah and Hizbushaytan .

ÖNSÖZ

Temel Konuları Bağlamında Mücâdele Sûresi ve Tefsiri isimli tez; bir sûre tefsiri çalışmasıdır. Çalışmamızda Mücâdele sûresini seçmemizin en önemli nedeni Hz. Peygamber (sav) ile kendisine zihâr yapan kocası hakkında tartışan, bu haksız ve çirkin uygulamayı kabul etmeyen ve hakkını arayan Havle binti Sa'lebe'nin ilginç olayıdır. Şüphesiz halktan bir kadının kendisi ve kocası hakkında vahiy inmesine neden olan bu davranışı günümüz müslüman kadınına her zaman ve her yerde hakkını savunması bakımından örnek teşkil etmektedir.

Tez çalışmamız giriş, üç ayrı bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi ile birlikte bu sûre ilgili ulaşabildiğimiz müstakil kaynaklara yer verdik.

Birinci bölümde, Mücâdele sûresini nâzil olduğu tarihi ortamda değerlendirmek için sûrenin ismi, Mekkî-Medenî oluşu, nüzûl tarihi, fazileti ve içeriği gibi onu tanıtıcı bilgiler sunduk.

İkinci bölümde sûreyi âyetleri ve sûreler arasındaki ilişkiyi incelemek için âyet ve sûre tenasübüne önem veren tefsirlerden yararlandık. Böylelikle sûrenin kendi âyet ve pasajları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalıştık. Sûrenin kendinden önceki ve sonraki sûreler ve Kur'ân bütünlüğü içindeki yerini tespit etmeye çalıştık. Her sûrenin kendine has bir kimliği, hedefi/amacı olduğu gerçeğinden yola çıkarak, sûrenin genel ve özel hedeflerini belirleyip onun ele aldığı temel ve talî konu başlıklarını tespit ettik.

Üçüncü bölümde tespit ettiğimiz temel konular bağlamında sûreyi klâsik ve modern kaynaklardan yararlanarak tefsir etmeye çalıştık. Buna göre, Zihâr ve hükmü, Allah'ın koyduğu sınırlar ve Allah sevgisi olmak üzere üç temel konuyu ele aldık.

Genel olarak Mücâdele sûresi, Müslümanlar, Yahudiler, münâfıklar ve müşrikler gibi birbirinden farklı unsurlardan oluşan Medine İslâm toplumundaki bir takım aksaklıklara çözümler ve toplumsal konularda düzenlemeler içerir. Karı-koca

arasındaki boşanma ile ilgili düzenleme, Yahudilerin Hz. Peygamberle ilişkisi, Müslümanların birbirleriyle ve Hz. Peygamber ile olan ilişkisi, Müslümanların aleyhine komplolar düzenleyen münâfıkların Yahudilerle olan ilişkisi, müslümanların müşriklerle olan ilişkisi gibi sosyal hayattaki ilişkilere değindik. Toplumsal hayatta bütün yönleriyle ele alınan bu ilişkilerin Hizbuşşeytan ve Hizbullah kavramlarıyla ilişkilendirdik.

Çalışmamız hazırlanması sırasında bana rehberlik eden danışmanım Prof. Dr. Mevlüt Güngör'e, tez konusunu belirlememde yardımcı olan Prof. Dr. Mustafa Ertürk'e, desteklerini benden esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul/2011

Nursel ÇELİK

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.s.	: Aleyhisselâm.
a.y.	: Aynı yer.
b.	: Bin (oğlu).
bkz.	: Bakınız.
ev.	: Çeviren.
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
h.	: Hicrî.
Hz.	: Hazreti.
md.	: Madde.
nşr.	: Neşreden.
ö.	: Ölüm tarihi.
s.	: Sayfa.
s.a.v.	: Sallâllahu aleyhi ve sellem.
thk.	: Tahkik eden.
t.y.	: Basım tarihi yok.
v.d.	: Ve diğer yazarlar.
v.b.	: Ve benzeri.
y.y.	: Basım yeri yok

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR	vii
İÇİNDEKİLER	viii

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI.....	2
3. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ DİĞER ÇALIŞMALAR	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MÜCADELE SURESİ HAKKINDA ÖN BİLGİLER.....	5
1.1. SÛRENİN İSMİ	5
1.2. SÛRENİN NÜZÛL YERİ.....	5
1.3. SÛRENİN NÜZÛL TARİHİ	7
1.4. SÛRENİN FAZİLETİ	9
1.5. SÛRENİN İÇERİĞİ	9

İKİNCİ BÖLÜM

2. MÜCADELE SURESİNİN BAĞLAMI VE HEDEFLERİ.....	13
2.1. MÜCÂDELE SÛRESİNİN TENASÛB İLMİNE GÖRE TAHLİLİ	13
2.1.1.SÛRENİN KENDİSİNDEN ÖNCEKİ SÛREYLE İLİŞKİSİ.....	14
2.1.2.SÛRENİN KENDİSİNDEN SONRAKİ SÛREYLE İLİŞKİSİ	16
2.1.3.SÛRENİN DİĞER SÛRELER İLE İLİŞKİSİ.....	18
2.2. MÜCÂDELE SÛRESİNİN HEDEFLERİ	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MÜCADELE SURESİNDE TEMEL KONULAR.....	27
3.1. ZİHÂR.....	27

3.1.1.MÜCÂDİLE OLAYI.....	28
3.1.2. ZİHÂRİN HÜKMÜ VE KEFFARETİ.....	37
3.2. ALLAH'IN KOYDUĞU SINIRLAR	43
3.2.1.HUDÛDULLAH	43
3.2.2.NECVÂ (GİZLİ/ÖZEL GÖRÜŞME).....	47
3.2.2.1.YAHUDİ VE MÜNÂFIKLARIN HZ. PEYGAMBERLE İLİŞKİSİ.....	47
3.2.2.2.TOPLANTILARDA SONRADAN GELENLERE YER AÇMAK.....	53
3.2.2.3. HZ. PEYGAMBERLE ÖZEL GÖRÜŞME.....	56
3.2.2.4.MÜNÂFIKLARIN YAHUDİLERLE İLİŞKİSİ.....	61
3.3. ALLAH SEVGİSİ	66
SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA	76

GİRİŞ

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Araştırmamıza konu olan Mücâdele Sûresi, Müslümanlar, müşrikler, Yahudiler ve Müslümanların aleyhine onlara yardım eden münâfıklardan oluşan kozmopolit bir toplumdaki müteşekkil olan Medine’de nâzil oldu. Sûre mukaddimesinde, Hz. Peygamber (sav) ile kendisine zihâr yapan kocası hakkında tartışan Havle binti Sa’lebe’nin hadisesiyle başlar. Cahiliyye Araplarından kalan ve bir çeşit boşanma olan zihârın hükmü ve keffâretine dair kapsamlı bir açıklama yapar. Eşler arasındaki evlilik bağının kopması anlamına gelen bu boşanma hakkındaki Allah (c.c.)’ın hükmü *Allah’ın sınırları* ile ilişkilendirilir.

Allah’a ve resûlüne düşmanlık edenler ve onların özellikleri hakkında açıklamalar yapılır. Yahudi ve münâfıkların kendilerine yasaklandığı halde Hz. Peygamber (sav) ve müslümanlar aleyhine necvâ/gizli görüşmelerini ele alır. Necvâ konusu, yahudi ve münâfıkların peygamberle ilişkisi, müslümanların birbirleriyle ilişkisi, müslümanların peygamberle ilişkisi, münâfıkların yahudilerle ilişkisi bakımından izah edilir. Bu ilişkiler çerçevesinde hizbuşşeytan (şeytanın tarafında olanlar) ve hizbullah (allah’ın tarafında yer alanlar)’ın özellikleri, dünya ve âhiretteki konumuna değinilir.

Sûre eksenli çalışmamızda Mücâdele sûresinin ismi, Mekkî veya Medenî olması, nâzil olduğu tarihi süreç, fazileti ve içeriği gibi tanıtıcı ön bilgiler verilecektir. Sûrenin siyak-sibakı, diğer sûrelerle olan ilişkisi, sûrenin âyet ve pasajları arasındaki ilişkiyi, sûrenin maksad/hedefini belirlemeye çalışacağız. Bu bağlamda tespit ettiğimiz bilgiler ışığında sûrenin ele aldığı temel konuları ve alt başlıkları tespit edeceğiz. Bunu yaparken öncelikle sûreyi kendi içerisinde bir bütün olarak değerlendirip, sonra sûreyi işlediği konulara göre pasajlara ayıracağız. Sûrenin âyetleri ve olgu arasındaki ilişkiyi kurmamız için âyetlerin sebep-i nüzûllerini değerlendireceğiz. Sonraki aşamada ise, sûreyi Kur’ân bütünlüğü içerisinde ele alacağız. Her sûrede bir giriş, gelişme ve sonuçtan oluşan belirli ve sınırlı bir yapı ve

bir plân mevcuttur. Biz de sûresinin konularını birbiriyle ilişkilendirmek suretiyle sûrenin kendine özgü kimliği ve hedefi üzerine bina etmiş olduğu sistemi belirlemeye çalışacağız. Böylelikle sûrenin başı ve sonu arasındaki bağlamı, içeriğindeki konuları ve fikirleri, yine sûrenin diğer Kur’ân sûreleri arasındaki mükemmel ahengi tespit etmiş olacağız.

2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

“*Temel Konuları Bağlamında Mücâdele Sûresi ve Tefsiri*” isimli araştırmamızda sûre tefsiri analitik bir şekilde ele aldığımız sûreye giriş mahiyetinde tanıtıcı bilgiler (sûrenin ismi, Mekkî-Medenî oluşu, fazileti, içeriği) verdik. Nâzil olduğu tarihi süreci belirledikten sonra sûrenin temel hedefini ve çevresinde döndüğü eksenini, ele aldığı ana ve tali konuları belirlemek için sûreyi mukaddime/giriş ve iki ayrı kesimden oluşan pasajlara böldük. Bütüncül bir bakış açısıyla ele aldığımız sûrenin, nüzûl sebepleri hakkındaki rivayetleri göz önünde bulundurarak pasajlarda işlenmiş konuları birbiriyle ilişkilendirmeye çalıştık. Böylelikle âyetleri, pasajları, mukaddime ve hatimeyi, kendinden önceki ve sonraki sûreyle olan ilişkisini ve bir bütün olarak sûrenin Kur’ân’daki kimliğini belirlemeyi amaç edindik.

Sûre hakkındaki tanıtıcı bilgiler için öncelikle klâsik dönem tefsir usulü kaynaklarından Suyutî’nin *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân* ve Zerkeşî’nin *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân* adlı eserlerinden faydalandık. Modern dönemde Kur’ân âyet ve sûrelerinin nüzûl tarihinin detaylıca işlendiği Mehdi Bazergân’ın *Kur’ân’ın Nüzûl Süreci* ve Dr. Faruk Tuncer’in *Tenasüp İlmi Açısından Kur’ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk* adlı yayınlanmış doktora tezi çalışmamızın tarihi arka planını oluşturmamızda çok önemli bir yere sahiptir.

Sûrenin hedeflerini belirlemek için yararlandığımız Burhaneddin b. Ömer el-Bikâî (v.885/1480)’nin *Nazmu’d-Dürer fî Tenâsubi’l-Âyi ve’s-Suver* adlı tefsiri kaynaklarımızın başında gelir. Eser, Kur’ân âyetleri ve sûreleri arasındaki münasebet konusuyla ilgili hem içerik hem de tenasüp ile doğrudan alakalı olan bu alandaki ilk çalışmadır. Ayrıca Bikâî’nin eserine de kaynaklık eden Fahrüddin Râzî ‘nin

(v.606/1209), *Mefââtihu'l-ğayb*, Taberî'nin *el-Câmiü'l- Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Kurtûbî'nin *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'ân* adlı tefsirleri müracaat ettiğimiz temel kaynaklarımızdır.

Özellikle nüzûl sebebi konusunda rivâyetleri değerlendirirken *Kütüb-i Sitte*'den yararlandık. Yüksek lisans tez çalışmanın sınırlarının belirli olması nedeniyle söz konusu rivâyetler için hadis kitaplarının şerhlerine ayrıca bakmadık. Sûrenin veya âyetin nâzil olmasına neden olan olay veya durum ve ikisi arasındaki ilişkiyi incelerken Prof. Dr. Muhsin Demirci'nin *Nas-Olgu İlişkisi Bağlamında Kur'ân'da Sosyal Gerçeklik* isimli eserinden faydalandık.

Sûre tefsiri özellikle oryantalistlerin Kur'ân'daki sûre ve âyetlerinin dağınık olduğu iddiasına karşı Kur'ân'ın konu birliğini ve bütünlüğünü ele alan modern dönemde kullanılan bir tefsir çeşididir. Biz de çalışmamızda modern dönemde yazılmış olan kaynaklara başvurduk.

Sûrenin içeriğindeki konuları belirlerken Fazlurrahman'ın *Ana Konularıyla Kur'ân*, W. Montgomery Watt'ın *Kur'ân'a Giriş* ve Muhammed al-Ghazalî'nin *A Thematic Commentary On the Qur'an* eserlerinden faydalandık. Sûrenin hedefini, maksadını belirlemek için M. İzzet Derveze'nin *et-Tefsiru'l-Hadis*, Seyyid Kutub'un *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Said Havvâ'nın *el-Esâs fi't-Tefsir*, Mevdûdî'nin *Tefhimu'l-Kur'an*, Abdullah Mahmud Şehhate'nin *Ehdâfu Kulli Suver ve Makasiduha fi'l-Kur'âni'l-Kerim* adlı eserlerine müracaat ettik.

3.ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ DİĞER ÇALIŞMALAR

Araştırmamız sırasında Türkçe kaynaklarda Mücâdele Sûresinin, sûre eksenli konulu tefsir metoduyla yazılmış müstakil bir esere rastlamadık. Ancak sûreyi eğitim modelleri açısından ele alan iki teze ulaştık.

Bunlardan ilki, Mehmet Fatih Öztürk tarafından 2008 yılında Selçuk Üniversitesi'nde hazırlanan *Mücâdele Sûresinin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi* isimli yüksek lisans tezidir. Burada araştırmacı öncelikle Mücâdele

sûresi hakkında temel bazı kavramları ele almış, sonrasında Kur'ân ve eğitim metotlarını kullanarak sûreyi din eğitimi açısından değerlendirmiştir.

İkincisi, Sümeyye Sultan Çevik Yavaş tarafından 2008 yılında Marmara Üniversitesi'nde *Din Eğitiminde Mücâdele Sûresi* ismiyle yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bu tez çalışmasında da sûre mücâdele ve kadın hakları, adab-ı muaşeret, Allah'ın dostluğu ve Allah'ı anma gibi konular esas alınarak din eğitimi bakımından değerlendirilmiştir.

Mücâdele sûresi hakkında ulaşabildiğimiz diğer bir çalışma da Dr. Abdulmun'im en-Nimrî tarafından 1987 yılında yayınlanmış olan *el-Kur'ân ve'l-Hayat fi Tefsiri sûreti'l-Mücâdile* isimli çalışmasıdır. en-Nimrî, âyetlerin nüzûl sebeplerini ve ilgili hadisleri zikrederek sûreyi konularına göre tefsir etmiştir.

Mücâdele sûresinin temel konularını tefsir etmeye başlamadan önce sûre hakkında genel bilgilerin aktarıldığı bu bölümde, öncelikle sûrenin ismi, nüzûl tarihi ve süreci, mekkî- medenî oluşu, fazileti, kısaca muhtevası ile ilgili ön bilgiler vermeye böylelikle sûreyi kendi nüzûl olduğu tarihi ortamda anlamaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MÜCADELE SURESİ HAKKINDA ÖN BİLGİLER

1.1. SÛRENİN İSMİ

Kur'an-ı Kerim'de sûreler isimlerini, ya sûrenin ilk kelimesinden, ya hurûf-u mukataalardan, ya sûrede geçen bir garip kelimedenden ya da sûrede bahsi geçen kıssalardan almaktadır. Her sûrenin müstakil bir ismi olmakla birlikte bazen bir sûre birden fazla isme haiz olabilmekte hatta bazen birden fazla sûre bir isimle isimlendirilmektedir.¹

Sûre ismini ilk âyette geçen *تُجَادِلُكَ* fiilinden almaktadır. *el-Mücâdele* kelimesindeki *dâl* harfi fethalı ve kesralı olmak üzere iki şekilde okunur. Sûrenin “*el-Mücâdele*” şeklindeki masdar olarak kullanımı kadının mücâdelesine, tartışmasına ve diğer âyetlerindeki Yahudi ve münâfiklarla olan mücâdele manasına, “*el-Mücâdile*” şeklindeki ism-i fâil kullanımı ise, kocası hakkında Hz. Peygamberle tartışan kadına işaret eder ve böylelikle ilk âyette geçen “*تُجَادِلُكَ* /*seninle o kadın tartışıyor.*” lafzına uygun düşer.² Sûrenin her iki şekilde de isimlendirilmesi uygun olmakla birlikte daha genel bir anlam taşıması bakımından *el-Mücâdele* şeklindeki masdar olarak kullanımı tercih etmekteyiz. Alûsi tefsirinde sûrenin “*kad semi'a*” ve Ubeyy (r.a.)'ın Mushafında “*ez-Zihâr*” olarak da isimlendirildiğini de rivâyet etmiştir.³

1.2. SÛRENİN NÜZÛL YERİ

Genel olarak Kur'ân sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşu Kur'ân ilimleri bakımından çok önemlidir. Mekke'de veya Medine'de nâzil olmuş bir sûre dil ve

¹ Abdullah Aydemir, **Hz. Peygamber ve Sahabenin Dilinden Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri**, Akyol Neşriyat, İzmir 1981, s. 83-96.

² Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Azim Dağıtım, İstanbul, t.y, c,7,s.448.

³ Ebu'l-Fadl Şihabuddin Mahmud el-Alûsi, **Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l- Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mes'anî**, Darû'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1989, c.14, s.2.

üslûp bakımından birtakım farklılıklar içerir. Sûrenin nâzil olduğu fiziki çevre bizlere sûreyle alakalı tarihsel arka planı anlamamız için gerekli bilgileri sunar.

Kur'ân'ın nüzûl sürecini incelediği eserinde Mehdi Bazergân sûrenin Mekkî veya Medenî olduğu bilgisinin yani teşri' tarih bilgisinin hikmet ve tedrici tekâmülü ortaya çıkarmamıza yardımcı olacağını ileri sürmüştür.⁴

Medenî dönem, Hz. Peygamber (sav)'in Mekke'den Medine'ye hicret etmesiyle başlayıp Hz. Peygamber (sav)'in vefatına kadar devam eden yaklaşık on yıllık bir süreçtir. Mekke döneminde yoğun olarak iman ve ahlakî konular işlenmekteyken, Medine döneminde bu konulara ek olarak ibadetler ve toplumsal bir takım düzenlemelere dair âyetler nâzil olmuştur. Medenî sûrelerde çoğunlukla farzlar ve hükümler yer almaktadır. Müslümanların Medine'ye hicretinden sonra karşılaştıkları ehl-i kitaptan ve münâfiklardan bahsedilir. Medenî sûrelerde, Mekkî sûrelerin aksine yoğun bir şekilde görülen secili ve vezinli ifadeler az olmakla birlikte sûreler daha uzundur. Medenî sûrelerde kulluk, ahlakî, toplumsal, hukuk kuralları ve gündelik hayatla alakalı prensiplere yer verilir.⁵

Mücâdele sûresi nüzûl sırasına göre 104.⁶ Resmî sıralamada ise 58.sıradadır. Sûre yirmi iki âyet, dört yüz yetmiş dört kelime, üç bin sekiz yüz otuz dört harftir. Sûrede münâfiklarla ilgili âyetlerin Münâfikun sûresiyle benzeşmesi, Mücâdele sûresinin bu sûreden sonra indiği görüşünü desteklemektedir. İbn Abbas⁷, İkrime ve el-Huseyn b. Ebi'l-Hasen⁸ rivâyetlerinden Mücâdele sûresinin, Münâfikun sûresinden sonra Hucurât sûresinden önce nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Âyetlerin içeriğinden Allah'ın kendisine gazap ettiği kavim olan Yahudileri dost edinenlerin münâfiklar olduğu anlaşılmaktadır. Hendek savaşından sonra Medine'de kalan son Yahudi kabilesi Beni Kureyza'nın bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da esir alınıp köle yapılmış böylelikle Medine'de Yahudi kalmamıştı. Öyle görünüyor ki, sûre nâzil

⁴ Mehdi Bazergân, **Kur'ân'ın Nüzûl Süreci**, (Trc. Yasin Demirkıran), Ankara, 1998, s.40.

⁵ Ayrıntılı bilgi: Muhsin Demir, **Kur'ân'da Sosyal Gerçeklik**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008;Toshihiko Izitsu, **Kur'ân'da Allah ve İnsan**, (Trc. Süleyman Ateş), Ankara, 1975.

⁶ Mücâdele sûresinin nüzûl sırası hakkında diğer görüşler için: W.Montgomery Watt, **Kur'ân'a Giriş**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000, s.227.

⁷ Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, **el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân**, Mektebetu Dâru't-Turâs, Kahire, c.1, s.194.

⁸ Celaleddin Abdurrahman es-Suyûfî, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân**, Kahire (t.y.), Matbaatu'l-Hicazî, c.1,s.13.

olduğu zaman Medine’de hala Yahudiler vardı. Bu da sûrenin Münâfikun’dan sonra Ahzâb sûresinden önce indiğini görüşünü destekler. Ahzâb sûresinde cahiliye âdetlerinden olan zihâr kötülenmiş ve konuyla alakalı bir hüküm indirilmemiş, evlâd edinmek ise lağvedilmiştir.⁹ Zihâr’ın hükmü ve keffâreti tafsilatlı bir şekilde Mücâdele sûresinde nâzil olmuştur.¹⁰

İbn Abbas ve İbn Zübeyr (r.a.) sûrenin Medenî olduğunu rivâyet etmişlerdir. el-Kelbî “Göklerdeki ve yerdeki her şeyi Allah’ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın.”¹¹ âyetinin, Atâ bin Ebî Rabah da ilk on âyetin Medenî, geriye kalan âyetlerin Mekkî olduğunu rivâyet eder. Ancak Kâdî el-Beydâvî bunun aksini, yani ilk on âyetin Mekkî diğer âyetlerin ise Medenî olduğunu ileri sürmektedir. Bunun haricindeki rivâyetler sûrenin Medenî olduğu hususunda birleşir.¹²

1.3. SÛRENİN NÜZÛL TARİHİ

Kur’ân’da her hangi bir konuyu, sûreyi veya Kur’ân’ın bütünü anlamabilmek için âyetlerin nüzûl olduğu tarihi ortamını bilmek şüphesiz çok önemlidir. Müstakil olarak âyetlerin, âyetlerden oluşan pasajların ve paragrafların veya bir bütün olarak sûrenin nüzûl ortamına dair bilgileri klâsik kaynaklarda Mekkî ve Medenî ilminden, modern dönemde ise Kur’ân’ın nüzûl sürecini inceleyen müstakil eserlerden ulaşılmaktadır. Kur’ân âyetlerini anlamaya yönelik yapılan bu zihin faaliyeti, ilk muhatapların düşünce yapıları, bilinçaltı, gelenek-görenek, örf ve âdet, talep, ihtiyaç ve beklentileri ile Kur’ân âyetleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarma bakımından çok önemlidir.

⁹ el-Ahzâb, 33/4.

¹⁰ el-Mücâdele, 58/2-4.

¹¹ el-Mücâdele, 58/7.

¹² el-Alûsi, **Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l- Kur’âni’l-Azîm ve’s-Sebi’l-Mes’anî**, Darû’l-İhyâi’t-Turâsi’l-

Arabî, Beyrut 1989, c.14, s.2. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, **el-Câmi’ li Ahkâmi’l Kur’ân**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Mektebetü el-Risale, Beyrut 2006, c.20, s.280; Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, **ed-Dürrü’l-Mensûr fî Tefsîri bi’l-Me’sûr**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezu’l-Hicr li’l-Buhûsi ve’d-Dîrâsâti’l-Arabiyyeti ve’l-İslamiyyeti, Kahire 2003, c.14, s.298.

Kısaca Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra yaklaşık 10 yıllık süreçte nâzil olan sûreler, dört zaman diliminde incelenebilir.

1) Hicretten Bedir savaşına kadar geçen sürede sadece Bakara sûresi nâzil olmuştur. Şüphesiz bu dönemde en dikkat çeken olay kiblenin Kâbe'ye çevrilmesidir. Bu sûrede artık hitap Mekkeli müşriklere değil, Medine'de hâlihazırda bulunan Yahudi ve münâfiklardır.

2) Bedir savaşından Hudeybiye anlaşmasına kadar geçen sürede nâzil olan sûreler ise; Enfâl, Al'i İmrân ve Ahzâb sûreleridir. Bilindiği gibi Hudeybiye anlaşması, Bedir savaşından tam olarak beş yıl sonra, Zilkâde ayının 4. Pazartesi günü h. 6. yılda¹³ gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerçekleşen diğer önemli hadiseler ise, Ben-i Kaynuka kuşatması, Uhud savaşı, Ben-i Nadir gazvesi, Ben-i Mustalık gazvesi, Hendek gazvesi ve Ben-i Kurayza kuşatmasıdır.¹⁴ Bu dönemde nâzil olan sûreler Müslümanların, müşrikler ve Yahudilerle olan savaş ve onunla ilgili bir takım konuları ele almaktadır.

3) Hudeybiye anlaşmasından Tebük savaşına kadar nâzil olan sûreler ise; Mümtehine, Nisa, Zilzâl, Hadîd, Muhammed, Ra'd, Rahmân, İnsân, Talâk, Beyyine, Haşr, Nûr, Hacc, Münâfikun, Mücâdele, Hucurât, Tahrîm, Teğâbun, Saff, Cum'â, Fetih ve Mâide'dir. Bu sûrelerin içerikleri göz önüne alındığında bu dönem itibariyle savaş ile alakalı âyetlerin azaldığı, ahkâma dair açıklamaların ise yoğunluk kazandığı, münâfik ve Yahudilere karşı şiddetli tavır ve üslûbun devam ettiği görülmektedir.

4) Son olarak h. 9.yılda gerçekleşen Tebük savaşından Hz. Peygamber (sav)'in vefatına kadar geçen sürede ise, Tevbe ve Nasr sûreleri nazil olmuştur.¹⁵

Mevcut rivâyetlerden Mücâdele sûresinin tam olarak ne zaman nâzil olduğu hakkında net bilgiye sahip olmamakla birlikte sûrenin içermiş olduğu konulardan hareketle, nüzûl tarihinin Hz. Peygamber (sav)'in Mekke'den Medine'ye hicretinin

¹³ Mehmet Apaydın, **Resulullah'ın Günlüğü Medine Dönemi Yeni Kronolojisi**, İstanbul, 1995, İnsan yay, s.125-134.

¹⁴ Apaydın, **Resulullah'ın Günlüğü Medine Dönemi Yeni Kronolojisi**, s.115-135.

¹⁵ Faruk Tuncer, **Tenasüp İlmi Açısından Kur'ân Surelerindeki Eşsiz Ahenk**, İzmir, 2010, Akademi yay, s.106-108.

5.yılında gerçekleşmiş olan Ahzâb Gazvesi'nden sonraki döneme tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Ahzâb sûresindeki bazı âyetlerden anlaşıldığı gibi Medine'de Ben-i Kureyza Yahudilerinin Hendek savaşından önce ya da en azından Ben-i Kureyza'nın cezalandırılmasına işaret eden âyetlerden önce nâzil olduğu görüşünü desteklemektedir.¹⁶ Ahzâb sûresi, h. 5.yılın sonlarından 7.yılın sonlarına dek uzanan süreçteki olaylar çerçevesinde nâzil olmuştur. Müstakil bir eserde Kur'ân'ın kelimeleri, konuları ve muhteva gelişim sürecine göre Kur'ân'ın nüzûl süreci grafiğini derinlemesine inceleyen Mehdi Bâzergan'a göre ise; Mücâdele sûresi h.9.yılda nâzil olmuştur.¹⁷

1.4. SÛRENİN FAZİLETİ

Fazilet, “üstünlük”, “meziyet”, “şeref” anlamındadır. Buna göre Kur'ân'ın fazileti, surenin yüceliği, üstünlüğü, meziyet ve şerefi demektir. Kur'ân'ın faziletleri hakkındaki bilgilere tefsir, hadis ve müstakil eserlerde yer verilmiştir. Bütün bu kaynaklardan elde ettiğimiz sonuca göre Kur'ân'ın faziletleri konusundaki hadisler, Kur'ân'ın bütününden çok, sûrelerin faziletleri ile ilgilidir.¹⁸

Mücâdele sûresinin faziletine dair ulaşabildiğimiz bir tek rivâyet vardır. Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivâyet olunur: “*Bir kimse, Mücâdele sûresini okursa, kıyamet günü Allah'ın hizbinden yazılır.*”¹⁹

1.5. SÛRENİN İÇERİĞİ

Mücâdele sûresinde, Müslümanlar, Yahudiler, münâfıklar ve müşrikler gibi birbirinden farklı unsurlardan müteşekkil Medine toplumunda gündelik hayatta karşılaşılan sorunlar ve onların çözümüne ilişkin ilahi hükümlere yer verilmiştir.

¹⁶ Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş ed-Derveze, **et-Tefsirü'l-Hadis: Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri**, (Çev: Mustafa Altınkaya), Ekin yay, İstanbul, 1997, c.6, s.390.

¹⁷ Mehdi Bâzergan, **Kur'ân'ın Nüzûl Süreci**, Ankara, 1998, Fecr yay, s.137,156.

¹⁸ Muhsin Demirci, **Tefsir Usûlü**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yay, İstanbul, 2003, s.263.

¹⁹ Şeyhulislam Ebussuûd Efendi, **İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitâbi'l-kerîm**, thk. Abdulkadir Ahmed A'ta, Riyad, Mehtebetü'r-riyâdu'l-hadisa, c.5, s.297.

Sûre, kocası Evs b. Samit'in kendisine zihâr yapmasından sonra, kocasından boşanmak istemeyen, meseleyi çözmek ve bir karara bağlamak için Hz. Peygamber (sav)'e müracaat eden ve durumunu Allah'a şikâyet eden Havle binti Sa'lebe'nin Hz. Peygamber (sav) ile olan mücadelesiyle başlar.²⁰ Daha önce nâzil olan Ahzâb sûresinde²¹ Cahiliye dönemi Araplarında yaygın olan zihâr âdeti yerilmekteyken; bu sûrede artık zihârın kesin bir dille reddedilişini görüyoruz. Böylelikle Havle binti Sa'lebe'nin eşiyile arasındaki mesele bir karara bağlanmıştır. Zihârın hükmü ve keffâreti beyan edilmiştir. Müslümanların, cahiliye örf-âdetlerini bir kenara bırakmaları, Allah'ın helaller ve haramlar şeklinde belirlemiş olduğu sınırlarına saygılı olmaları emredilmiştir. Allah'ın belirlemiş olduğu bu sınırları aşmaları durumunda hem dünyada hem de ahirette cezalandırılacakları ifade edilmiştir. Bir toplumu oluşturan en küçük birim olan ailenin fertlerini oluşturan eşler arasındaki ilişkiye, eski cahiliye geleneklerine göre hor hakir görülen kadının, mağduriyet karşısında hakkını aramak için o günün devlet başkanı olan Hz. Peygamber (sav) ile olan tartışmasına yer verilmiştir.²² Müslümanlar, İslam'dan sonra Arap cahiliye örf ve âdetlerine bağlı kalmamaları, Allah'ın koymuş olduğu sınırlar olan haramlar ve helallere riâyet etmeleri, kendilerine göre yeni kurallar benimsememeleri hususunda uyarılmıştır. Bu tarz davranışların Allah'a iman esasına taban tabana zıt olduğu, cezasının da bu dünyada rezil rüsva olma, ahirette ise, hesaba çekilmek olduğu açıklanmıştır.

Ayrıca sûrede Medine İslam toplumunda Müslümanların Yahudiler, münafıklar ve müşriklerle olan ilişkilerine değinilmiştir. Yahudi ve münafıkların, Müslümanların aleyhine yaptıklarını gizli görüşmeler açığa çıkarılmış ve bu toplantılarda günah, Müslümanlara düşmanlık, peygambere hakareti ve isyanın konuşulduğu bildirilmiştir. Münâfıklar yapmış oldukları bu toplantılarda toplumda fitne ve fesat çıkarmaya çalışarak müslümanların aleyhine Yahudilerle birlikte hareket etmişlerdir. Onların yaptıkları çirkin davranışlardan bazıları şunlardır: Müslümanları gördükleri zaman kaş ve gözleriyle onları işaret edip gizlice konuşmaları, onların aleyhinde haince planlar yapmaları, Hz. Peygamberi Allah'ın

²⁰ el-Mücâdele, 58/1

²¹ el-Ahzâb, 33/4-5.

²² el-Mücâdele, 58/1-6.

selamlamadığı bir şekilde selamlamaları ki; *es-samu aleyk* demek suretiyle ona beddua veya hakaret etmeleri gibi. Yahudi ve münâfıkların yapmış oldukları bu gizli toplantıları ve komplolarını açığa çıkaran Allah, iman edenlere de bir araya geldiklerinde yalnız iyilik ve takva konusunda birbirleriyle konuşmalarını emretmiştir. Çünkü necvâ (gizli görüşme) sadece Yahudi, münafık ve müşrikler arasında vuku bulmuyordu. Müslümanların da kendi aralarında yaptıkları gizli toplantılar söz konusuydu.²³

Bu sûrede, Müslümanlara bazı edeb ve görgü kuralları da öğretilmiştir. Örneğin, Resûlullah'ın meclislerinde ve toplantılarında daha önce gelip oturanlar sonradan oraya gelenlere yer açmıyorlardı. Ya da kendilerine “*zamanınız doldu, artık gidebilirsiniz*” dediğinde bunu kendilerine hakaret olarak algılıyorlardı. Hz. Peygamber (sav)'in sohbetinden yararlanmak ve ona daha yakın olmak isteyen bu kimselerin aklına, onun çok önemli işleri olduğu akıllarına gelmiyordu. Sahabeden bazı kimseler, Hz. Peygamber ile özel görüşmek istiyor, bazıları da gelip kulağına bir şeyler fısıldıyorlardı. Bu tür davranışlar, hem Hz. Peygamber (sav)'i hem de onun yanında bulunan diğer kimseleri rahatsız etmeye başlamıştı. Bu sûrenin ilgili âyetlerinde Hz. Peygamber (sav)'in veya bir yöneticinin huzurunda nasıl davranılması gerektiği, onunla özel görüşmeden önce sadaka sunulması, İslam'da meclislerde oturma adabı ve ehl-i ilmin konumu hakkında ilahî emirler içermektedir.²⁴

Medine İslam toplumunda, Allah ve Resûlüne açık bir şekilde düşmanlık sergileyen ve Allah'ın gazap etmiş olduğu kavim olan Yahudiler müslümanlar tarafından düşman olarak biliniyordu. Sûrede, bu toplumda var olan gizli düşmanlar yani münâfıklar ortaya çıkarılmıştır. Bu münâfıkların özellikleri ise şöyle sıralanmaktadır. Yahudileri dost edinir ve Müslümanların gizli sırlarını onlara bildirirler. Müslüman olduklarına dair kasıtlı olarak yeminler ederler. Canlarını ve mallarını korumak için bu yeminlerinin arkasına sığınır. Konuştukları zaman yalan söylerler. Kıyamet gününde de, iman ettiklerine dair Allah'a yeminler edeceklerdir.²⁵

²³ el-Mücâdele, 58/7-10.

²⁴ el-Mücâdele, 58/11-13.

²⁵ el-Mücâdele, 58/14-19.

Müslümanların, Yahudi ve münâfıklarla ilişkisi üzerinde durularak, Allah'ın ve Resûlü'nün belirlemiş olduğu sınırları tanımayan, onlara isyan eden Yahudiler ve münafıklara sevgi göstermemeleri gerektiği; onların hem bu dünyada hem de ahirette rezil rüsva edileceği, bu dünyada da Allah ve Resulü'nün galip geleceği bildirilmiştir. Ayrıca bu sûrede iman ve âmelleri bakımından iki grup arasındaki mücadeleden bahsedilmiştir. Birincisi, Hizbullah (Allah'ın tarafında yer alanlar) ikinci grup ise, Hizbuşşeytan (şeytanın tarafında yer alanlar). Her ne kadar iman ettiklerini söyleyip, Müslümanların safında yer aldıklarını söyleseler de, Allah ve Resulü'nün sınırlarını tanımadıkları için münafıklar ve Allah'ın gazap ve lanet ettiği Yahudilerin şeytanın tarafında yer aldıkları beyan edilmiştir. Hizbuşşeytanın sonu hem bu dünyada hem de ahirette cezalandırılmak olacaktır. Allah'a ve Resulüne iman edenlerin Allah'ın belirlemiş olduğu sınırlara riâyet edenlerin hem dünyada hem de ahiretteki konumlarına da yer verilmiştir. Yani Hizbullah hem dünyada hem de ahirette mükâfatlandırılacaktır. Ayrıca sûrede İslam Medine toplumunda mevcut olan bir takım aksaklıklar ve yapılan yanlışlar düzeltildikten sonra sûre bir müslümanın dinde samimi ve sadık olmasının ölçüsü beyan edilmiştir.²⁶

²⁶ el-Mücâdele, 58/14-22.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MÜCADELE SURESİNİN BAĞLAMI VE HEDEFLERİ

2.1.MÜCÂDELE SÛRESİNİN TENASÛB İLMİNE GÖRE TAHLİLİ

Tenasüb, sözlükte yakınlık ve benzerlik anlamında kullanılır.²⁷ Arapça “*neseb*” ve “*nisbet*” kökünden türemiştir. *Münasebet* ise, aynı kökün müfa’ale babından türemiş masdarıdır. Bu iki kelimenin türediği “*nesebe*” fiili sözlükte, “*soy, akrabalık, yakınlık*” anlamlarına gelir. “*fulanun yunasibu fulanen*” denildiğinde “falan kimse falancaya yakın oldu ve benzedi” anlamında gelir. Yine “*n-s-b*” fiili; “Ona nisbetinde ortak oldu yani aynı nesebden geldi, akraba oldu demektir.”²⁸ İstilahta ise münasebet, birbiri ardı sıra gelen kelime ve cümlelerin arasında anlamca makul bir ilgi ve alakanın olmasıdır. Yani sözün başlangıç ve sonucunun birbirine uygun olmasıdır.²⁹

Bedreddin ez-Zerkeşî, “Münasebat, akılla ilgili bir şeydir. Akla arz edildiği zaman akıl onu kabul eder.” demekle tenasübü akılla ilişkilendirir.³⁰ Böylelikle kelime ve cümleler arasındaki münasebeti ortaya çıkarırken akıl ve muhâkemenin önemine dikkat çekmiştir.

Bikâî’ye göre, *münâsebetü’l-Kur’ân* ilmi, âyet ve sûrelerin tertibindeki hikmeti anlatan bir ilimdir. Bu ilim, manaların durumuna uygunluğunu tahkik eden belağâtın gayesidir. Zira kelamın güzelliklerinin anlaşılması sûrenin maksûdunun bilinmesine bağlıdır. Belağâttan istenen de budur. Bu da Kur’ân’ı Kerim’in bütün

²⁷ Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, **el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’ân**, Kahire (t.y.), Matbaatu’l-Hicazî, s.56.

²⁸ Ebu’l-Fadl Cemaletdin Muhammed İbn Manzûr, **Lisânü’l-Arab**, Dârü’l-Maârif, Kahire, c.6, s.4406.

²⁹ es-Suyûtî, **el-İtkan**, c.1, s.36; Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, **el-Burhan fi Ulumi’l-Kur’ân**, Mektebetu Daru’t-Turâs, Kahire, c.1, s.35.

³⁰ ez-Zerkeşî, **el-Burhan**, c.1, s.35.

cümlelerinin maksadının bilinmesini ifade eder. İşte bu nedenle tenasüb ilmi, çok büyük önem taşımaktadır.”³¹

Buna göre, *Münasebetü'l-Kur'ân* ilminin amacı, âyet ve sûreler arasındaki anlam ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Âyet ve sûrelerin farklı zaman dilimlerinde inmiş olmaları onların birbirileri arasında irtibat ve uygunluğa engel değildir. Kur'ân âyet ve sûrelerinin başı ve sonu arasında, kelimeler ve terkipler arasında, sûrenin siyâk ve sibâkı arasında, aynı dönemde nâzil olmuş diğer sûreler arasında hem dil ve üslûp hem de konuları bakımından mükemmel bir irtibat ve insicam görüyoruz.

Çalışmamızda, âyetler ve sûreler arasındaki tenasübe önem veren Bikâi ve Râzî gibi klâsik dönem, Elmalılı Hamdi Yazır, M. İzzet Derveze, Mevdûdi, Abdullah Muhammed Şehhate gibi modern dönem müfessirlerin eserlerinden yararlandık. Kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre, Mücâdele sûresi kendinden önceki Hadîd ve kendinden sonraki Haşr sûresiyle, Nisâ, Nûr, Tevbe, Münafikûn, Mâide, Ahzâb, Bakara sûreleriyle ilişkilendirilmiştir.

2.1.1.SÛRENİN KENDİSİNDEN ÖNCEKİ SÛREYLE İLİŞKİSİ

Hadîd sûresi, Mushaf sıralamasına göre 57.sırada yer alır. Medine'de nâzil olmuştur. Bu sûrede yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan bütün yaratılanların Allah'ı tesbîh etmesi, Allah'ın zat ve sıfatlarında noksanlıktan münezzehe olması, mü'minlerin infâk etmeleri ve kıyamet günü münafıkların şaşkınlığı gibi konular izah edilmiştir. Bıkâî, Hadid sûresinin hedefini tevhid olarak tespit etmiştir.³²

Allah'ın tesbih edilmesiyle başlayan Hadid sûresinde, Allah'a iman etmeyen ve infâk etmeyenleri bu tavırlarından dolayı eleştirirken, infak teşvik edilmekte, ardından da peygamberlerin gönderilmesi ve bundaki hikmet konusuna ve ayrıca insanların peygamberlere karşı takındıkları tutum ve davranışlara değinilmektedir.

³¹ Burhaneddin İbrahim b.Ömer el-Bıkâî, *Nazmu'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Ayi ve's-Suver*, Kahire, 1413, c.1, s.5.

³² el-Bıkâî, *Nazmu'd-Dürer*, c.19, s.331.

Sûrede Allah'a, peygamberlere, kitaplara, ahiret gününe ve kadere iman gibi konulara temas edildiği gibi, münâfikların vasıflarına ve cezalandırmalarına, Hz. Peygamber (sav)'e iman, itaat ve takva konusuna da temas edilmektedir. Böylelikle Hadîd sûresi, insanlığı hidayete götüren olumlu hususların ve takvâ sahiplerinin özelliklerinin neler olduğunu, Mücâdele sûresi de hidayetin önündeki engelleri ve fâsık kimselerin özelliklerini açıklamaktadır.

Hadîd sûresi وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ³³“Allah büyük lütuf sahibidir.” ifadesiyle sona ererken, Mücâdele sûresi de bu lütfunun kapsamına giren hususlardan söz ederek başlar.³⁴Buna göre, Allah'ın, Hz. Peygamber ile tartışan kadın hakkındaki lütfundan başlayarak, sonra Allah ve Resulü ile yarışa kalkan kâfirlere ve münâfiklara hadlerini bildirir ve nihayet müminlere cennet vaadiyle sona erer.³⁵ Hadîd sûresi يَعْلمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ³⁶“Yere gireni de ondan çıkarı da, gökten ineni de oraya yükseleni de bilir. Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir...” ifâdeleriyle başlarken Mücâdele sûresi ise, kocası hakkında Hz. Peygamber (sav) ile tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözlerinin duyulduğunun belirtilmesi ile başlamaktadır.³⁷ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ ³⁸“Bilmez misin ki Allah göklerde olanları da yerde olanları da bilir. Üç kişi gizlice fısıldaşırsa dördüncüleri mutlaka O'dur.” âyeti de, ³⁹“Nerede olursanız olun! O, sizinle beraberdir.” âyetinin topluca ifade ettiği gerçeği açıklamaktadır.⁴⁰

³³ el-Hadid, 57/29.

³⁴ el-Bikâi, **Nazmu'd-Dürer**, c.19, s.332.

³⁵ es-Suyûtî, **Tenâsuku'd-Durer fi tenâsübi's-Suver**, thk: Abdullah Muhammed ed-Derviş), Alemlü'l-Kutub, Beyrut, t.y,s.131.; Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.7, s.448.

³⁶ el-Hadîd, 57/4.

³⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.7, s.448.

³⁸ el-Mücâdele, 58/7.

³⁹ el-Hadîd, 57/4.

⁴⁰ Saïd Havvâ, **el-Esâs fi't-Tefsîr**, Dâru's-Selâm, y.y, 1991, c.10, s.5777.

2.1.2.SÜRENİN KENDİSİNDEN SONRAKİ SÜREYLE İLİŞKİSİ

Mushaf sıralamasına göre 59. sırada yer alan Haşr sûresi, Hadîd ve Mücâdele sûreleri gibi Medine’de nâzil olmuştur. Haşr sûresinin bütününe baktığımızda, Beni Nadr kabilesinin sürgün edilmesi, Benî Kureyza olayında münafıkların yaptıklarından şikâyet, Kur’ân’ın nüzulü, Allah’ın isim ve sıfatları ve bütün yaratılanların O’nun azametini delalet etmeleri”⁴¹ gibi konular ele alınmaktadır.

Mücâdele sûresinin hatimesinde yer alan:

وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ
... Onları, içlerinden ırmaklar akan ve içlerinde
ebedî kalacakları cennetlere sokacaktır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da
Allah’tan razı olmuşlardır. İşte onlar, Allah’ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki,
Allah’ın tarafında olanlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”⁴² ifadeleriyle
müminlere cennet ve Allah’ın hoşnutluğu vaad edilirken bunu, tesbih ve tenzih ile
başlayan Haşir sûresi takip etmektedir:

سَبِّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
“Göklerde ne varsa,
yerde ne varsa hepsi O’nu tesbih ve tenzih eder. O, azîzdir, hakîm (üstün kudret, tam
hüküm ve hikmet sahibi)dir.”⁴³

Haşr sûresi, her şeyin Allah’ı tesbih ettiği ve ehl-i kitaptan kâfirlerin (Beni Nadr kabilesi) yerlerinden çıkarmanın Allah olduğunun zikredilmesiyle başlar. Cennet ehlinin cehennemlikler gibi olmayacağını izahı yapılır ve Kur’ân-ı Kerim’in üstünlüğü ve Allah’ın isim ve sıfatları ile sona erer.

Mücâdele sûresinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي
“Allah, Ben ve peygamberim elbette galip geleceğiz, diye
yazmıştır.”⁴⁴

⁴¹ (Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, 1964)c.1, s.459.

⁴² el-Mücâdele, 58/22.

⁴³ el-Haşr, 59/1.

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ

O, kitap ehlinde inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri ibret alın.”⁴⁵ Böylelikle Allah'ın ve peygamberin Yahudiler hakkında zaferi ne şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Kendinden önceki Mücâdele sûresinde Allah ve Resulüne düşmanlık edenlerin, Allah'ın koyduğu sınırları tanımayan münafık ve Yahudilerin kendilerine yasaklandığı halde müslümanlar aleyhine çeşitli komplolar düzenledikleri, gizli toplantılarda günah, düşmanlık, peygambere isyan, hakaret gibi konularda konuştukları bildirilmektedir. Allah'ın gazap ettiği kavim olan Yahudileri dost edinen münafıklar, canlarını ve mallarını korumak için müslüman olduklarına dair yeminler ediyorlardı. İşte Yahudi ve münafıklar, Allah'a ve Resulüne düşmanlık etmeleri ve inananları Allah'ın yolundan alıkoymaya çalışmaları nedeniyle azaba müstahak olacaklardır. Ahirette kendilerine yardımcı olacaklarını düşündükleri malları ve evlatları kendilerine bir fayda vermeyecektir.

Özetle, Haşr sûresinde Allah ve Resulüne düşmanlık eden Yahudiler ve onlarla sıkı-fıkı olan, müslümanların sırlarını onlara aktaran münafıkların bu dostluklarının kendilerine herhangi bir fayda sağlamamış olduğuna dair açıklama yapılmıştır. Böylece, her iki sûrede de münâfık ve kâfirlerin özelliklerinden bahsedilerek hem bu dünyada hem de ahirette çarptırılacakları can yakıcı azap açıklanmıştır.

⁴⁴ el-Mücâdele, 58/22.

⁴⁵ el-Haşr, 59/2.

2.1.3.SÛRENİN DİĞER SÛRELER İLE İLİŞKİSİ

Bıkâi Mücâdele sûresinin Maîde sûresiyle bağlantısı olduğunu belirterek bunu şu âyetlere dayandırır: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرَمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا*: “Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.”⁴⁶ Maîde sûresindeki bu genel kaide, Mücâdele sûresinde yer alan ve aslı itibariyle uydurma bir haram olan zihâr örneği ile netleşmekte ve bu uydurma haram ortadan kaldırılmaktadır.⁴⁷

Yine, Maîde sûresinde Yüce Allah: *وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ* “İyilik etmek ve takva hususunda birbirinizle yardımlaşın. Günah etmek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşmayın.”⁴⁸ emrini verirken, Mücâdele sûresinde de O'nun şöyle buyurduğunu görmekteyiz: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَنَاجَوْا بِالْغَيْبِ إِذْ تَسْتَأْذِنُونَ بِلِئَامٍ وَتَعْتَابٍ لِّمَنِ ظَاهِرٌ مِّنْكُمْ وَظَاهِرٌ مِّنْكُمْ بِالْغَيْبِ* “Ey iman edenler! Gizli görüşeceğiniz vakit günahı, düşmanlığı ve Peygambere isyanı fısıldaşmayın. Yalnız iyilik yapmayı ve takvayı konuşun.”⁴⁹ Görüldüğü gibi bu iki âyet arasındaki ilişki de dikkat çekicidir.

Bundan başka, Maîde sûresinde Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu görüyoruz:

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا Allah'a ve Resûlüne karşı savaş açanların ve yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri veya asılmalarıdır.”⁵⁰ Mücâdele sûresinde yine aynı doğrultuda ise: *أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ لَا تَجِدُ* “Bakmaz mısın Allah'ın kendilerine gazap ettiği kimselere...”⁵¹ şu buyrukları da görüyoruz:

⁴⁶ el-Maîde, 5/87.

⁴⁷ el-Bıkâi, *Nazmu'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Ayi ve's-Suver*, c.1, s.334.

⁴⁸ el-Maîde, 5/2.

⁴⁹ el-Mücâdele, 58/9.

⁵⁰ el-Maîde, 5/33.

⁵¹ el-Mücâdele, 58/14.

*Allah'a ve ahiret gününe iman eden kavmin, Allah'a ve Peygamberine aykırı düşen kimselere sevgi beslediklerini göremezsin!"*⁵² iki âyette de Yahudilerle ilişkilerin nasıl olması gerektiğine dair detaylara yer verilmiştir.

Kur'ân'da حِزْبُ اللَّهِ "Hizbullah" kavramı sadece iki sûrede geçmektedir. Bunlardan ilki Mâide sûresinde geçen: فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْعَالِيُونَ "Şüphesiz Allah'ın tarafında yer alanlar (Hizbullah)galip gelenlerin ta kendisidir."⁵³ âyeti, diğeri de Mücâdele sûresinin أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "İyi bilin ki Allah'ın tarafında yer alanlar hiç şüphesiz felaha erenlerin ta kendileridir."⁵⁴ âyetidir.

Maîde sûresinde insanlığı kurtuluşa götürecek olumlu davranışlara değinilir. Bu suretle, bizleri sapıklığın etkenlerinden kurtaracak hususlara yer verilmiştir. Mücâdele sûresinde ise Yüce Allah, hidayetin önünde engel teşkil eden olumsuz hususlardan nasıl kurtulacağımızı beyan eder.

Sûreler arasındaki tenasüp dikkate alındığında Allah'ın insanlığı iki grup şeklinde taksim ettiğini söylemek mümkündür. Bunlar Mâide sûresinde takva sahipleri ve fasıklar olarak beyan edilmiştir. Fasıklar da kâfirler, münâfiklar ve müşriklerden oluşmaktadır. Bunlar bir tarafta, ötekiler ise bir başka tarafta durmaktadır. Bakara sûresinde yer alan şu âyet-i kerimeler takvâ sahiplerinin ve fasıkların niteliklerini özetlemektedir. "Elif, Lâm, Mîm. İşte bu Kitap; onda hiçbir şüphesiz yoktur, takva sahipleri için hidayettir. Onlar ki gabya iman ederler, namaz kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeyden de infâk ederler."⁵⁵ "Onlar Allah'ın ahdini pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi kesenler, yeryüzünde fesat çıkaranlardır. İşte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir."⁵⁶ Birincileri felaha eren kimselerdir; bunlar ise ziyana hüsrana uğrayanlardır.

⁵² el-Mücâdele, 58/22.

⁵³ el-Mâide, 5/56.

⁵⁴ el-Mücâdele, 58/22.

⁵⁵ el-Bakara, 2/1-3.

⁵⁶ el-Bakara, 2/27.

Allah'ın insanları inanıp inanmamalarına göre iki gruba taksim ettiğini görüyoruz. Bakara ve Mâide sûresinde bu gruplar takvâ sahipleri ve fasıklar olarak vasıflandırılmıştır. Mücâdele sûresinde ise, inananlar “*Hizbullah*” yani Allah'ın tarafında olanlar, münafık, kâfir ve müşrikler olarak vasıflandırılan inanlarında problem olanlar “*Hizbuşşeytan*” yani şeytanın tarafında yer alanlar olarak taksim edilmiştir.

İslam, yerleşme ve yayılma sürecinde, Arapların kanuni âdet ve geleneklerinin tümünü kaldırıp yerine yenilerini getirmiş değildir. O toplumda yaşanmakta olan kanun, adet ve geleneklerin bir kısmını olduğu gibi bırakmış, bir kısmında ise bazı değişikliklere gitmiş, diğer bir kısmının ise hükmünü tamamen ortadan kaldırmıştır.⁵⁷

Ahzâb sûresinin: وَمَا جَعَلَ أَرْوَاجَكُمْ أَلْيَٰ تَظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ *Allah, "zihâr" yaptığımız eşlerinizi de analarınız yerinde tutmadı ve evlatlıklarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibarettir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O eriştirir.*⁵⁸ âyetinde Arapların İslam öncesi dönemine ait gelenek ve göreneklerine dair açıklamalara yer verilmiştir. Bu sûrede kaldırılması ilk istenen gelenek zihârdır. Zihâr, cahiliye döneminde kocanın sevmediği ve öfkelenildiği eşine “*Sen, bana anamın sırtı gibisin*” demesiyle onu kendine haram kılmasıydı. Arapların geleneklerinden bir diğeri de evlatlıkların öz oğullar gibi algılanmasıydı. Ahzâb sûresinde evlatlıklarla ilgili uygulamanın hükmü tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Ahzâb sûresinde yerilen zihar uygulamasının kesin hükmü hakkında ise Mücâdele sûresinin ilk dört âyeti nâzil olmuştur. Buna göre, “*Sen, bana anamın sırtı gibisin*” diyerek eşlerini annelerine benzetenler bilsinler ki, böyle bir benzetmeyle eşleri gerçek anneleri gibi olmaz. Onların gerçek anneleri onları doğuranlar⁵⁹ ve

⁵⁷ Zeki Duman, *Beş Sûrenin Tefsiri (Fatiha, Ahzâb, Nûr, Hucurat, Mümtehine)*, Fecr yayınevi, Ankara, 1999, s.65.

⁵⁸ el-Ahzâb, 33/4.

⁵⁹ el-Mücâdele, 58/2.

Allah'ın kendilerini anne olarak vasıflandırıldığı kimselerdir. Bunlar da peygamberin eşleri⁶⁰ süt anneler⁶¹ ve babaların nikahı altında bulunan eşleridir.

Akıl ve mantık dışı bir uygulama olan zihar, çirkin ve yalan bir sözdür. Yalan bir söz olmasından dolayı tövbe ve cezayı gerektirir. Eşlerine zihar yapıp sonra da bundan pişmanlık duyup onlara tekrar geri dönmek isteyenlerin öncelikle bir köle azad etmeleri gerekir, buna güç yetiremezlerse altmış gün art arda oruç tutmalı, buna da güç yetiremezse altmış fakiri doyurmalıdır.⁶²

Cahiliye döneminden kalan bu yanlış uygulama ilk olarak Ahzâb Suresinde yerilmiştir. Allah, kocaların eşlerini annelerine benzetmeleriyle onların anne gibi olmayacağını bildirmiştir. Gerçek annelerin kimler olduğu, zihâr hakkındaki kesin hükmüne dair açıklama ise Mücâdele sûresinin ilk âyetlerinde nâzil olmuştur. İşte bu iki sûre arasındaki ilişkidir.

2.2. MÜCÂDELE SÛRESİNİN HEDEFLERİ

Her sûrenin müstakil bir kimliği ve temel bir hedefi vardır. Kur'ân'ın esas konusu; başta tevhit olmak üzere nübüvvet, mead (kıyamet ve ahiret ahvali) dir. Kur'ân'ın bölümlerini oluşturan sûrelerin de, bunlardan birinin veya bir kaçının üzerine bina edildiği görülmektedir. Sûreler detay olarak muhtelif konular etrafında dönmekle birlikte temelde bu özelliklerden birisiyle veya bir kaçıyla mutlaka ilgilidir. Her sûre, genel ve özel maksatlarını beyan etmesiyle ve konuları arasında irtibat sağlamasıyla tam bir bütünlük arz eder. Öyle ki, her sûre, kopukluk göstermeden gayet uyumlu bir şekilde başladığı gibi biter. Bir sûrenin hedefi ve maksadını öğrenmek, sûrenin aldığı temel konuları veya belirgin olayları tespit ile mümkündür. Sûredeki belirgin olayları iyice incelediğimizde görülen o ki; âyet ve sûreler arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağ kolay anlaşılabilir. Bunun için

⁶⁰ el-Ahzâb, 33/6.

⁶¹ en-Nisâ, 4/23.

⁶² el-Mücâdele, 58/3-4.

sûreyi derinlemesine incelemek onun atmosferinde yaşamak ve gölgesinde gölgelenmek gerekir.⁶³

Firûzâbâdi'ye göre Mücâdele sûresinin maksadı, zihârın hükmü ve keffareti, gizli görüşme ve topluca oturlan yerlerle ilgili hüküm, ilim ehlinin üstünlüğü, münafıkların yaptıklarından şikâyet, Rahman'ın taraftarlarının zaferini ile şeytan'ın taraftarlarında olanların hüsrânını⁶⁴ beyan etmektir.

Bıkâî ise, sûrenin maksadının Hadîd sûresinde de işaret edildiği gibi, Allah ve Resulüne düşmanlık edenlerin şiddetli bir şekilde cezalandırılacaklarını beyan etmek olduğu ileri sürer.⁶⁵

Seyyid Kutûb Mücâdele sûresini tefsir etmeye başlamadan sûrenin kimliğine dair şunları söylemektedir:

“Özellikle bu sûrede şanı Yüce Allah'ın yetişmekte olan cemaati ne şekilde gözettiğini bize hissettiren bir tablo görüyoruz. O cemaat ki, onu, gözü önünde oluşturuyor, kendi yöntemiyle eğitiyor, kendini koruyup gözettiğini ona hissettiriyor. Vicdanında, en güzel hallerinde, en basit durumlarında ve en gizli, örtülü kapaklı hallerinde bile varlığının canlı şuurlarını vicdanlarına yerleştiriyor. Gizli ve açık düşmanlarının tuzaklarına karşı onları koruduğunu, bu cemaati kendi himayesine aldığı hissettiriyor; Allah'ın himayesine katılan, O'na intisab eden, yeryüzünde Allah'ın hizbini oluşturan ve bütün yeryüzünde bu kimliği ile tanınması için Allah'ın sancağını yükselten cemaate yakışan bir şekilde ahlakını, adetlerini ve geleneklerini de kendi eğitimi ile şekillendiriyor.”⁶⁶

Mücâdele suresinin hedeflerini kısaca şu şekilde sıralayabilir:

Sûrenin ilk hedefi, genel olarak Müslümanları cahiliye döneminden kalan çirkin ve uydurma bir uygulamanın hükmünü ortadan kaldırmak ve Allah'ın zihâr hakkındaki hükmünü beyan etmek, özel olarak ise, kocasının kendisine zihâr

⁶³ Tuncer, a.g.e, s, 261.

⁶⁴ el-Firûzâbâdî, **Basâ'ir Zevi't-Temyiz fi Latâifi'l-Kitâbi'l-Azîz**, c.1, 456.

⁶⁵ el-Bıkâî, **Nazmu'd-Dürer**, c.19, s. 331.

⁶⁶ Seyyid Kutub, **Fî Zilâli'l-Kur'ân**, (trc. M.Emin Saraç, İ.Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul, t.y, Beyan yay, c.9, s.562.

yapması hakkında Hz. Peygamber (sav) ile tartışan ve Allah'a bu çirkin ve uydurma uygulamayı şikâyet eden Havle binti Sa'lebe'nin sıkıntını gidermektir.⁶⁷

Sûre, Allah'ın bu zavallı mağdur kadının şikâyetini duyduğunu bildirmesiyle başlamaktadır. Onu yanında oturan kimselerin ancak zayıf bir fısıltı halinde olan konuşmasını duyabilirken, Allah onun sesini duymuş ve onun problemine çözüm getirmiştir.⁶⁸ Havle binti Sa'lebe'nin kocası kızgınlık halinde iken *Sen, bana anamın sırtı gibisin* diyerek zihar yapmıştı. Allah, bu sureyle insanların kızgınlık, öfke ya da düşüncesizce ağızlarından çıkan sözlere dikkat etmeleri gerektiğini, duygularını kontrol altında alabilmelerini öğütlemektedir.

Zihâr olayı, Allah'ın kendilerini maddi ve manevi olarak eğitildiği ve davranışlarını düzelttiği Müslüman toplumu bir riâyeti/gözetmesidir. Allah Semi ve Basirdir. Bu sıfatlarıyla O, büyük küçük her ne varsa bütün her şeyi kuşatır. Bu suretle Cahiliye Araplarında boşanmanın bir türü olan zihârın çirkin ve uydurma bir uygulama olduğu beyan edilmiştir. Eşini, annesine benzetmek suretiyle gerçekte asla annesi gibi kendisine haram olamayacağı açıklanmıştır. Burada Kur'ânî bir bakış açısıyla zihâr probleminin nasıl çözümlendiğini görüyoruz. Kur'ân'ın zihâr yemini yapmış ve daha sonra pişman olup eşine geri dönmek isteyen kimseye getirdiği çözüm: Köle azat etmek bunu yapamıyorsa, altmış gün oruç tutmak buna da güç yetiremiyorsa altmış fakiri doyurmaktır.

Erkeğin zihâr yemini etmesi yani karısını annesine benzeterek onu boşaması son derece çirkin, iğrenç ve utanç verici bir durumdur. Bu hem yalandır, hem de ağır bir şekilde cezalandırılmayı gerektiren bir davranıştır. Allah bu suçun cezasını rahmetiyle keffâret olarak belirlemiştir. Bu hüküm, İslam toplumunda artık cahiliye Araplarından kalma kötü alışkanlık, âdet, gelenek ve göreneklerin kesin bir dille reddedilişidir. Bununla Müslümanlara Allah'ın sınırlarına (helaller ve haramlar) saygılı olmaları öğütleniyor. Allah'a ve Resulüne karşı çıkanların, ve onlara

⁶⁷ el-Bıkâî, **Nazmu'd-Dürer**, c.19, s. 333.

⁶⁸ Abdullah Mahmud Şehhâte, **Ehdâfu Kulli Suver ve Makâsiduhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerim**, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l- 'Amme li'l-Kitâb, Kahire, 1980, c.2, s.225.

düşmanlık edenlerin kendilerinden önceki kavimler gibi dünyada rezil-rüsva edilecekleri âhirette de ebedi azaba müstahak olacakları haber verilir.⁶⁹

Sûrenin ikinci hedefi müslümanların gizli düşmanları olan münâfıkların, Yahudilerle birlikte düzenledikleri gizli toplantıları ve burada konuşulanları deşifre etmektir.

Bilindiği gibi Medine İslam toplumu henüz gelişme ve olgunlaşmaya hazırlık aşamasındaydı. Ensar, Muhacirler ve yeni İslâm'a girmiş olan müslümanlardan oluşan bu topluluğun bütün bireyleri İslami terbiyeden tam anlamıyla nasiplenememiş, uzunca bir süre İslâm'ın havasını teneffüs etmemişlerdi. Medine toplumu sadece müslümanlardan da müteşekkil değildi. Maddi bir takım çıkarlar elde etmek isteyen Yahudiler, onlara müslümanların aleyhine komplolar düzenleyen münâfıklar da bu toplumun bir unsuruydu. Münâfıklar, Yahudi ve müşriklere savaş meydanlarında yardım edip müslümanlara karşı düşmanca tavırlar sergiliyorlardı.⁷⁰

Allah ve Resulüne koyduğu sınırlara riâyet etmeyen ve onlara düşmanlık edenler, Allah'ın himayesinde yetişen Müslüman toplumun da düşmanı olan kimselerdir. Onlar yeryüzünde daha önceki kavimlerin rezil olup aşağılandıkları gibi aşağılanıp, ahirette de ebedi olan azaba ve horlanmaya müstahak olacaklardır. Cehennemde ebedi olarak kalacaklardır. Yapıklarını bilmezden gelip unuturlar lakin Yüce Allah onların gizli ve açıkça yapmış oldukları her şeyden haberdardır. O, her şeyi hakkıyla bilen, her şeye şahit olandır.

Sûrenin üçüncü hedefi, müslümanlara kimin hakiki dost ve kimin düşman olduğunu beyan etmektir.

Sûre, Allah'ın yeri ve göğü kuşattığını, gizlice ve açıktan yapılan bütün konuşmaları bildiğini, her şeyi gözettiğini sonra da kıyamet günü yarattıklarını hesaba çekeceğini etkileyici bir şekilde beyan etmektedir. Müslümanlara karşı komplo hazırlayan münafıkların gizlice yaptıkları bu plan ve tuzakları açığa çıkarmakla onları tehdit etmektedir. Çünkü Allah, Yahudi ve münafıkların gizli ve

⁶⁹ el-Bikâî, **Nazmu'd-Dürer**, c.19, s. 334-335.

⁷⁰ Şehhâte, **Ehdâfu Kulli Suver**, c.2, s.221.

açıktan yaptıkları her şeyden haberdardır. Onlar, gizli toplantılar düzenleyip burada günah, düşmanlık ve Resulüne isyanı konuşuyorlardı. Onlar kıyamet gününde de elbette bu yaptıklarından dolayı hesaba çekilecekler ve ebedi cehenneme sokulacaklardır. Âyetten bunu sadece münafıkların yapmadığı bu toplantılara bazı yeni müslüman olmuş ve kalplerindeki iman tam anlamıyla olgunlaşmamış kişilerin de katıldığı anlaşılmaktadır. Münafıklar onları günah, düşmanlık ve peygambere isyan konusunda kandırıyorlardı. Bu suretle Yüce Allah, Medine toplumundaki bu münafıkları deşifre ettikten sonra gerçek müslümanlara rahmet ve hidayet yolunu göstermektedir.

Sûrenin dördüncü hedefi meclislerde oturma adabını ve Hz. Peygamber (sav) ile özel görüşmelerinde nasıl davranılacağını öğretmektir.

Sûrede ayrıca, gerek Hz. Peygamber'in meclisinde ve gerekse diğer ilim meclislerinde tutum ve davranışlarda ölçülü ve hoşgörülü davranma, yumuşak huylu olma ve itaatkâr olma konusunda müslüman toplumun eğitildiğini görüyoruz. Buna göre, onlara meclislerde “*yer açın*” denildiğinde yer açmak, yönetici ve devlet başkanına itaat etmek, ilmin önemi ve ona teşvik, Peygamber (sav) nasıl soru sorulacağı gibi konularda ölçülü bir tavır sergilemek gerektiği öğretilmiştir.

Sûrenin dördüncü hedefi, toplumda gizli düşmanlar olarak bulunan münâfıkların özelliklerini beyan etmektir.

Buna göre, münafıklar Allah'ın kendilerine gazap ettiği kavim olan Yahudileri dost edinmişlerdir. Müslümanların aleyhine Yahudi ve müşriklerle birlikte hareket etmekte ve onlara müslümanların sırlarını açıklamaktadırlar. Münafıklar, konuştukları zaman yalan söylerler, kendi canları ve mallarını korumak için kasten “*vallahi biz iman ettik*” derler.

Allah'a ve Resulüne karşı gelenlerin yani münafık ve Yahudilerin, Müslümanları korkutmak ve üzme amacıyla düzenledikleri gizli toplantıları ve konuştuklarını deşifre etmek bu konuda Allah'ın hükmünü beyan etmek sûrenin hedeflerindedir. Allah'ın denetimi gözetiminin her şeye şahit olduğunu unutmamak gereklidir. Her türlü günah, düşmanlık, peygambere isyan içerikli gizli toplantılar

yasaklanmaktadır. Müslümanlara böyle toplantılara katılmamaları, gizli görüşmelerinde yalnız iyilik ve takva konusunda konuşmaları öğütlenmektedir.

Sûrenin beşinci hedefi *Hizbuşşeytan* ve *Hizbullah*'ın kimler olduğunu ve bunların dünyada ve ahiretteki konumlarının ne olacağını açıklamaktır.

Sûrede, Allah'a ve peygamberine düşmanlık edenleri dost edinmek kesin bir dille reddedilmektedir. Şeytanın taraftarları ile Allah'ın tarafında yer alanların durumlarına dair açıklamalar yapılmaktadır Sûre, uzun uzun anlatılan bu mücadelede kurtuluşa erenlerin, Allah'ın tarafında yer alanlar olduğunun belirtilmesi ile sona ermektedir.

Sûrenin başı ve sonunu ilişkilendirdiğimizde şunu görmekteyiz: Yüce Allah, Hz. Peygamber ile tartışan kadının duasını kabul etmiştir. Çünkü o, Allah'ın tarafında yer alanlar ve Allah'ın kendisinden hoşnut olduğu kimselerdendi. Allah, Havle binti Sa'lebe'nin şikâyeti nedeniyle zihârı haram kılmış ve onun mağduriyetini gidermiştir. Bıkâî, sûrenin başı ve sonu arasında irtibat kurarken, şöyle demektedir: "Sûrenin sonunda cahiliye âdetlerine devam eden ve Allah'ın koyduğu sınırlar ile mücadele edenler anlatılmıştır. İşte bu noktada söz tekrar başa dönmektedir. Çünkü sûrenin başında da Hz. Peygamber (sav) ile mücâdele eden kadından bahsedilmiştir."⁷¹

⁷¹ el-Bıkâî, **Nazmu'd-Dürer**, c.19, s.401.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.MÜCADELE SURESİNDE TEMEL KONULAR

Birinci bölümde, Mücadele sûresinin ismi, nüzûl yeri ve tarihi, fazileti ve içeriği hakkında tanıtıcı ön bilgiler sunduk. İkinci bölümde ise, bu bilgilerden hareketle, Mücadele sûresinin kendi içerisindeki bağlamını belirlemek için âyet ve sûre tenasübüne önem veren tefsirlerden yararlanarak sûrenin genel ve özel hedeflerini belirledik. Bu bölümde de Mücadele sûresinde geçen konuları detaylı bir şekilde ele alıp inceleyeceğiz. Bunlar şunlardır:

- 1) Zihâr: Mücadele olayı, Zihârın hükmü ve keffâreti.
- 2) Allah'ın koyduğu sınırlar: Hudûdullah, Necvâ (gizli görüşme), ve Hizbuşşeytan.
- 3) Allah sevgisi: Allah'ın dostları ve Hizbullah

3.1. ZİHÂR

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ (1) الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُم مِّن نِّسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّيُّ وَلَدَنَّهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ (2) وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ذَلِكَمْ تُوَعِّظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (3) فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاطْعَامٍ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ (4)

“Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.(1) İçinizden kadınlarına zihâr yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak,

kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zihâr yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır(2) Kadınlarından zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.(3) Kim (köle azat etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ard arda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır. Bunlar, Allah'a ve Resûlüne hakkıyla iman edesiniz, diyedir. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kâfirler için elem dolu bir azap vardır.”(4)

3.1.1.MÜCÂDİLE OLAYI

Kur'ân âyetlerini esasen iki kısma ayırmak mümkündür. Bunların bir kısmı, muayyen bir sebebe bağlı olmaksızın herhangi bir hükmü ortaya koymak amacıyla nâzil olan, diğer bir kısmı da belli bir sebebe bağlı olarak inen ayetlerdir. Belli bir sebep neticesi inen nasların söz konusu sebepleri “*esbab-ı nüzûl*” olarak ifade edilmektedir. Bunlar da Hz. Peygamber'in risâlet döneminde vuku bulan ve Kur'ân'ın bir veya birkaç âyetinin yahut bir sûresinin inmesine yol açan olay, durum ya da herhangi bir şey hakkında Resulullah (sav)'a sorulan soru⁷² sebebi nüzûl olarak tanımlanabilir.

Mücâdele sûresinin ilk dört âyetinin nazil olmasına neden olay veya durum klâsik tefsir ve hadis kaynaklarımızda şöyle aktarılmaktadır:

Evs b. Samit bir gün karısı Havle binti Sa'lebe ile cinsi münasebette bulunmak istedi. Havle kabul etmeyince kocası kızıp ona zihâr yaptı. Bunun üzerine Havle Resûlullah (sav)'a giderek dedi ki: “Ey Allah'ın Resûlü! Ben yaşlanıp kemiklerim zayıflayınca Evs bana zihar yaptı. Hâlbuki benim küçük çocuklarım var. Bu durumda ben onları babalarına versem kaybolup gidecekler, kendi yanımda tutsam aç kalacaklar. Şimdi ben ne yapayım?” Bu olay karşısında Allah Resûlü ona:

⁷² Muhsin Demirci, “*Esbâb-ı nüzûl*”, DİA, XI, 360.

“Sen kocana haramsın.” dedi. Havle: “Ey Allah’ın Resûlü! Allah’a yemin olsun ki Evs beni boşamadı. O, çocuğumun babası ve benim en çok sevdiğim insandır.” dedi. Bundan sonra da bir müddet hem Resûlullah (sav) hem de Havle kendi sözlerini tekrar edip durdular. Neticede Yüce Allah, “Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir.” âyetiyle başlayan Mücâdele sûresinin ilk dört âyetini indirdi.⁷³ Bir başka rivâyete göre Havle, Allah’a yalvarmaya ve halinde yakınmaya başlayarak: “Allah’ım! Çok yalnızım. Bu ayrılık bana çok acı verecek. Halimi sana arz ediyorum, beni bu sıkıntılardan kurtar. Resûlü’nün diline bir vahiy inzâl buyur”⁷⁴ diye dua edip durdu. Çok geçmeden de Mücâdele sûresinin ilk dört âyeti nâzil oldu.

Taberî tefsirinde sûrenin nüzul sebebi hakkında birbirinden farklı rivâyetlere yer vermiştir.

1) Urve b.Zübeyr, Hz. Aişe (r.anh.)’nın şöyle dediğini rivâyet eder:

“Bütün sesleri duyan Allah’a hamd olsun. Kocası hakkında tartışan kadın, peygamberin yanına gelmişti. Ben evin bir tarafında bulunuyordum. O, kocasından şikâyet ediyordu. Ben onun ne söylediğini anlayamıyordum. Onun bu şikâyeti üzerine Allah (c.c.): *“Ey Muhammed, Allah, kocası hakkında seninle mücadele eden/tartışan ve Allah’a şikâyette bulunan o kadının sözünü işitmiştir...”* âyetini indirdi.⁷⁵ Taberî, Ebu Âliye, Katâde, Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Ka’b el-Kurezi, İkrime, Mücâhid ve Urve b. Zübeyr’den çeşitli rivâyetlerle Havle binti Sa’lebe’nin olayını anlatmaktadır.⁷⁶

2) Havle binti Sa’lebe (r.anh.) diyor ki:

“Vallahi Allah, Mücâdele sûresinin ilk kısmını benim ve Evs. b. Sabit’in hakkında indirdi. Ben onunla evliydim. O, yaşlanmış ve hırçınlanmıştı. Bir gün yanıma geldi. Bir hususta ona itiraz ettim. Bunun üzerine öfkeleni ve “Sen bana

⁷³ Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vahidî, **Esbâbu’n-nüzûl**, Mısır t.y, s.231; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, **el-Câmi’ li Ahkâmi’l Kur’ân**, thk. Abdullah b. Abdu’l-Muhsin et-Türkî, Mektebetü el-Risale, Beyrut 2006, c.20, s.280-1.

⁷⁴ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmiu’l-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân**, thk. Abdullah b. Abdu’l-Muhsin et-Türkî, Daru’l-Hicr, Kahire, 2001, c.22, s.446-7.

⁷⁵ Nesâî, **Talâk 33**, İbn Mâce, **Talâk 25**, Ebû Dâvud, **Talâk 17**.

⁷⁶ et-Taberî, **Câmiu’l-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân**, c.22, s.446-55.

anamın sırtı gibisin” dedi. Ondan sonra çıkıp gitti. Kavmine ait olan toplantı yerine gidip bir müddet oturdu. Sonra çıkıp tekrar yanıma geldi. Baktım ki o, yatağıma girmek arzusundadır. Dedim ki: “Havle’nin canı, kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki söylediğin sözleri söylemeden sonra, Allah ve Resulü, hakkımızda Allah’ın hükmünü verinceye kadar benimle baş başa kalamazsın. Fakat o buna rağmen üzerime atladı. Ben ise ona karşı direndim ve bir kadının, yaşlı ve zayıf bir erkeğe galip gelmesi şeklinde ona galip geldim. Onu üzerimden uzaklaştırdım. Sonra bazı komşularıma gittim. Onlardan emanet bir elbise aldım. Sonra çıkıp Resûlullah’ın yanına gittim. Önüne oturdum. Evs. B. Samit’ten gördüklerimi ona anlattım. Onun kötü ahlakından çektiklerimi Resûlullah’a şikâyet ettim. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: “Ey Huveyle, amcan oğlu yaşlı biridir. Onun hakkında Allah’tan kork.”

Havle diyor ki: “Allah’a yemin olsun ki hakkımda âyet ininceye kadar oradan ayrılmadım. O anda Resulullah, vahyin gelişindeki hal kapladı. Sonra bu hal ondan gitti ve Resulullah bana: “Ey Huveyle Allah senin ve kocan hakkında âyet indirdi.” buyurdu ve sûrenin ilk dört âyetini okudu. Ve bana dedi ki: “Kocana söyle de bir köle azad etsin.” dedim ki: “Ey Allah’ın Resulü, Allah’a yemin olsun ki, onun azad edeceği bir kölesi yoktur.” Resûlullah buyurdu ki: “O halde iki ay peş peşe oruç tutsun.”.Dedim ki: “Ey Allah’ın Resulü, Allah’a yemin olsun ki o yaşlı biri, oruç tutmaya gücü yoktur.” Resûlullah: “O halde altmış yoksula bir vesk (ölçü) hurma yedirsin.” dedi. Dedim ki: “Ey Allah’ın Resulü, Allah’a yemin olsun ki; onda bu da yoktur. Resulullah buyurdu ki: “Biz ona bir zenbil hurma yardımında bulunuruz.” dedim ki: “Ey Allah’ın Resulü, ben de ona bir zenbil hurma yardımında bulunurum.” Resûlullah da buyurdu ki:” İsalet oldu iyi ettin. Git onun yerine hurmaları tasadduk et ve amcanın oğluna iyi davran.” Havle diyor ki: “Ben onları yerine getirdim.”

3) Hz.Aişe(r.anh.) şöyle dediği rivâyet olunur:

“Her şeyi işiten Allah Teâlâ yüceler yücesidir. Şüphesiz ki ben, Sa’lebe’nin kızı Havle’nin konuştuklarını duyuyor fakat bir kısmını anlayamıyordum. O, kocasını Resûlullah’a şikâyet ediyor ve şöyle diyordu: “Ey Allah’ın Resulü, o benim gençliğimi tüketti. Ben ona çok çocuk verdim. Yaşım ilerleyip çocuktan kesilince

bana zihâr yaptı.” “Ey Allah’ım, şikâyetimi sana yapıyorum.”Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki: “Kadın bu halde devam etti. Nihayet Cebrail şu âyeti indirdi. “*Ey Muhammed, Allah, kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah’a şikâyette bulunan o kadının sözünü işitmiştir.*”

Tefsir ve hadis kaynaklarımızda Mücâdele sûresinin ilk dört âyetin nüzûl sebebine dair iki farklı olay zikredilmiştir. Bunlardan birincisi Havle bint. Sa’lebe ve eşi Evs bin Samit durumu diğeri ise, Ramazanda eşiyle cima yapmaktan çekindiği için eşine zihâr yapan Seleme bin Sahr⁷⁷ hakkındadır. Lakin Seleme bin Sahr hakkındaki rivâyetin âyetin nüzûl sebebi olmadığı aşikârdır.⁷⁸

Rivâyete göre: Ubâde b. Es-Sâmit, karısı Havle binti Sa’lebe’yi, namaz kılariken gördü. O, son derece güzel idi. Adamda ise, bir parça tuhaflik (lemem) vardı. Kadın selam verince, o kadından kâm almak istedi, ama kadın yüz vermedi. Bunun üzerine, Evs, kızdı Evs’de de biraz acelecilik vardı; bu sebeple, hemen “zihâr” yaptı. Bunun üzerine Havle, Hz. Peygamber (sav)’e geldi ve “Ben, genç ve arzu edilir iken Evs benimle evlendi. Yaşım ilerleyip çocuklarım çoğaldığı zamanda, beni annesi gibi addetti. Benim, küçük çocuklarım var. Eğer onları, onun ailesine bırakırsam, zayı olurlar, bakamazlar. Onları yanına alsam aç kalırlar.” dedi.⁷⁹

Fahredden Râzî, yukarıda Mücâdele sûresinin nüzûl sebebi olarak zikrettiği bu rivâyette Evs b. Sabit için kullanılan **كان به لمم** ifadesi için iki farklı görüş bildirir. İlk görüşe göre, **لمم** “lemem” lafzı delilik, tuhaflik, acelecilik anlamındadır. İkinci görüşe göre, kadınlara düşkünlük, şiddetli hırs, onlara meyil anlamına gelir. Râzî’nin tercihi ikinci görüştür. O’na göre, Evs b. Sabit şayet deli olsaydı, bu durumda yapmış olduğu zihârdan dolayı bir sorumluluğu olmazdı.

Buraya kadar nüzûl sebeplerine değindiğimiz Mücâdele sûresinin ilk âyetinin tefsirine başlamadan önce Allah’a ve Hz. Peygamber’e kocasını şikâyet etmesi ve içerisinde bulunmuş olduğu durumla alakalı olarak Peygamber (sav) ile tartışan

⁷⁷ Ebû Davûd, **Talâk 18**; Tirmizî, **Talâk ve Liân 20**; İbn Mâce, **Talâk 25**.

⁷⁸ Ebu Davûd, **Talâk 18**, Tirmizî, **Talâk ve Liân 20**; İbn Mâce, **Talâk 25**, Darimî, **Talâk 9**; İbn Kesir, Ebu’l-Fida İsmail, **Tefsiru Kur’âni’l-Azim**, Müessesetu Kurtuba, Kahire, 2000, c.13,s.444.

⁷⁹ Fahrudin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, **Mefâtihu’l-ğayb**, Darû’l-fikr, c.29, s.252.

kadının kimliği hakkında elde ettiğimiz bilgileri sunacağız. Buna göre klâsik tefsir kaynaklarımızda kadının kimliği hakkında birinden farklı görüşler yer almaktadır.

Mukâtil bin Süleyman'ın Tefsîr-i Kebîr'de kadının, 'Amr b. 'Avf b.el-Hazrec oğullarından Ensâr'dan Sa'lebe b. Mâlik b. Ahrem'in kızı Havle olduğu, kocasının da Evs b. Sâmit el-Ensârî⁸⁰ olduğu rivayet edilmektedir. Evs b. Sâmit ise, Ubâde b. Sâmit b. Kays b. Ahrem'in kardeşidir. ⁸¹Taberi'ye göre: kadının ismi ve nesebi hakkında âlimler ihtilafa düşmüşlerdir. Onun Havle binti Sa'lebe, Hüveyle binti Sa'lebe, Hüveyle binti Hüveylid, Hüveyle binti es-Sâmit, Hüveyle binti ed-Düleyc olduğu rivayet edilmiştir. ⁸²Âlusî, rivâyetlerin çoğunluğuna göre kadının tam künyesinin, Sa'lebe binti Mâlik b.el-Hazrecî olduğunu söyler.⁸³

Kur'ân'ı Kerim'de 21 tane sûre haber cümlesiyle başlar.⁸⁴ Bu sûrelerde söylenen şeylerin kesinliğini ifade etmek için haber cümlesiyle sûreye başlanmıştır. Bazen mazi, bazen muzari sigasıyla bazen de masdar şekline cümle kurulmuştur. Nihayetinde birbirinden farklı seviyelere sahip olan ilk muhatapların özellikle okuma yazma bilmemeleri göz önünde bulundurularak anlaşılabilir tam cümlelerle sûrelere başlandığı görülmektedir. ⁸⁵Kur'ân-ı Kerim'de "kad" edatıyla ve mazi sigasıyla başlayan iki sûre vardır. Bunlardan ilki "*Mü'minler kurtuluşa ermişlerdir...*"⁸⁶ müjdesiyle başlayan Mü'minûn sûresi diğeri de, kocası hakkında Hz. Peygamber'le tartışan kadından bahsederek kadın ve aile hukuku ile alakalı bir hükmün açıklandığı Mücâdele sûresidir.

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

"Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi.

⁸⁰ Mukâtil bin Süleymân, **Tefsîr-i Kebîr**, thk. Dr. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, 2006, İşaret yay, c.4, s.172.

⁸¹ İbn Kesir, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.13, s.446.

⁸² et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, c. 22, s.446.

⁸³ el-Alûsi, **Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l- Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mes'anî**, c.14, s.2.

⁸⁴ es-Suyûtî, **İtkân**, c.2, s.135; ez-Zehebî, **el-Burhân**, c.1, s.179.

⁸⁵ Faruk Tuncer, **Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk**, s.192.

⁸⁶ el-Mü'minûn, 23/1.

Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁸⁷ Âyetinde geçen **قَدْ** “kad” harfiyle, “tahkîk”(kuvvetlendirmek) ve “tevki ”, yani olması beklenen anlamını ifade etmektedir. Buna göre âyetin anlamı “Evet Allah işitti, hakikaten beklendiği gibi işitti ve dinleyip gereğini yaptı.” şeklinde olur.⁸⁸

Râzî’ye göre, öncelikle burada “kad” edatı, bir şeyin vukû bulduğunu ifade eder. Çünkü Hz. Peygamber ve onunla kocası hakkında tartışan Havle binti Sa’lebe, Allah’ın bu şikâyeti ve münakaşayı işitmesini ve bu hususta, onun problemine çözüm getirecek bir âyet indirmesini bekliyorlardı. Ayrıca İmam Hamza’nın “*kad semia* ” deki *dâl*’ı, *sin*’e idğam ederek okumasıyla Yüce Allah, Havle’nin iki işini beyan etmiştir. “Kocası hakkında seninle tartışan” âyetinin ifade etmiş olduğu münakaşa, Hz. Peygamber (sav)’in her defasında “*Sen ona haram oldun...*” dediğinde, kadının “*Allah’a yemin olsun ki, o talaktan bahsetmedi...*” şeklinde cereyan etmiştir. Kadının Allah’a şikâyette bulunması da “İhtiyacımı ve içimden geçenleri Allah’a arz ediyorum ve benim küçük çocuklarım var” demek suretiyle yapmıştı.⁸⁹

Burada **سَمِعَ** “*semi’a*” lafzından dinlemek veya işitmek manası değil, aynı zamanda birinin feryadını duymak, istenilen şeyin kabul edilmesi⁹⁰ kastedilmiştir. Yani Allah, kadının duasını kabul etti. O, zaten sizin konuşmanızı işitiyordu. Kadının yalvarmaları, feryatları, ısrarları ve mücadelesi devam ederken Allah onu dinliyordu ve kadın gittikten sonra Resûlullah’a (sav) vahy indi.⁹¹ Bütün bu açıklamalardan anlaşılın o ki; Hz. Peygamber (sav) ve Havle binti Sa’lebe ikisi de onun kocası hakkındaki bu mücâdelesinin ve şikâyetinin Allah tarafından duyulmasını ve bu problemin çözümüne yönelik Allah’ın bir vahyin nazil etmesini bekliyorlardı.

المجادلة *Mücâdele*; tartışma, münakaşa etme ve karşısındakini yenmeye çalışma ve bir meseleyi çözmek, karar bağlamak için karşılıklı görüşme anlamına gelir. Bu kelimenin aslı, ipi sıkı bir şekilde büktüm anlamına gelen **جدلت الحبل** “*cedeltu el hable*”

⁸⁷ el-Mücâdele, 58/1.

⁸⁸ Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusî İbn Aşûr, **Tefsiru et-tahrîr ve’t-tenvîr**, Tunus, 1973, ed-Dârü’t-Tunusiyye, c.13, s.8; Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili**, İstanbul, Azim Dağıtım, c.7, s.450.

⁸⁹ er-Râzî, **Mefâtihu’l-ğayb**, Darû’l-fikr, c.29, s.251; el-Bıkâî, **Nazmu’d-Dürer**, c.19, s.334.

⁹⁰ İbn Aşûr, **Tefsiru et-tahrîr ve’t-tenvîr**, c.13, s.8.

⁹¹ Ebu’l A’la el-Mevdûdî, **Tefhimu’l-Kur’ân**, trc: Ahmed Asrar, Bengisu yay, İstanbul, 1997, c.6, s.319.

ifadesinden türemiştir. Birbiriyle münakaşa eden kişilerden her biri diğerini fikrinden vazgeçirmek için, iplik bükerek gibi çevirmeye çalışmaktadır. Kelimenin buradaki anlamı, karşılıklı konuşma ve sözünü tekrarlamadır.⁹²

الشكوى Şekvâ; kişinin halini ortaya koyması demektir. Şikâyet anlamına gelen *şekva* kelimesinin aslı, “*şevke*” açmak ve içinde olanları ortaya koymaktır. “*Şekve*” ise, içine su konulan küçük kap demektir. Aslında burada istiare yapılmaktadır. Tıpkı bir kimse birisine kalbinde olanları açtığı zaman istiare yoluyla bunu ifade ederken söylemiş olduğu “ona kalbimi açtım, dağarcığımda ne varsa silkeledim” gibi.⁹³ Âyette mübalağa anlamında kullanılan şikâyet, sıkıntısının giderilmesini istemek, bu durumdan kurtulmayı çokça talep etmek demektir.⁹⁴

المحاوره Muhâvere; konuşmak ve bu ifadeye karşılık cevap vermek yani karşılıklı konuşmak demektir. Kelime dönmek manasına gelen “*havr*” kökünden türemiştir. Herhangi bir şeyi araştırmaya muhâvere denmesi de kelimenin bu yapısından kaynaklanmaktadır. **نعوذ بالله من الحور بعد الكور “Kevr’den sonra Havr’dan Allah’a sığınırız”** demek, ziyadeye erdikten sonra noksana dönmekten ya da ünsiyet ve kaynaşma elde ettikten sonra yalnızlığa dönmekten Allah’a sığınırız anlamına gelir.”

“*Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyette bulunan kadının sözünü işitmiştir.*” demek, Allah, Hz. Peygamber ile kocasının kendisine yapmış olduğu zihâr konusunda hakkını aramak için tekrar tekrar tartışan, düştüğü haksız durumu Allah’a şikâyet eden kadının duasını, feryadını işitti. Çünkü Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.⁹⁵ anlamına gelir. Hz. Peygamber (sav) ve Havle binti Sa’lebe ikisi de zihâr konusundaki mağduriyeti gidermesini ve Allah’ın peygamberine zihâr konusundaki hükmünü bildirmesini bekliyorlardı.⁹⁶

⁹² er-Râğib el-İsfehânî, **el-Müfredât fi Ğaribi’l-Kur’ân**, tah. Muhammed Seyyid Keylani, Beyrut, t.y, Darû’l-Maârif, s.90-91.

⁹³ el-İsfehânî, **el-Müfredât**, s.266.

⁹⁴ İbn Aşûr, **Tefsiru et-tahrîr ve’t-tenvîr**, c.13, s.9.

⁹⁵ el-Mücâdele, 58/1.

⁹⁶ el-Bikâi, **Nazmu’d-Dürer**, c.19, s.334.

Kendisinden söz edilen ve durumuyla ilgili olarak âyet nâzil olan Havle binti Sa'lebe'nin yakarışının Allah katında dinlenip derhal kabul edilmesi ve bu konuda hükmün beyan edilmesi, diğer sahabeler tarafından kendisine takdir ve hayranlıkla karşılanmasına sebep olmuştur.

İbn Ebi Hatîm ve Beyhâki'nin rivâyetlerine göre bir defasında Hz. Ömer (r.a.) birkaç arkadaşıyla birlikte bir yere gidiyordu. Yolda bir kadınla karşılaştı; o kadın onun durmasını istedi. Kadın konuşmasını bitirinceye kadar Hz. Ömer öylece kaldı. Arkadaşlarından biri Hz. Ömer'e: "Ya Emirü'l-Mü'minin, siz yaşlı kadın yüzünden Kureyş kabilesinden ileri gelenleri ayakta beklettiniz!" dedi. Hz. Ömer: "Biliyor musunuz bu kadın kimdir? Bu Havle binti Sa'lebe'dir. Bu, şikâyeti yedi kat semada dinlenen kadındır. Vallahi, eğer bu kadın, benden bütün gece ayakta kalmamı isteseydi, kalırdım ve sadece namazları kılmak için ondan izin alırdım." dedi.⁹⁷

Cahiliyye döneminde birkaç istisna haricinde kadının ekonomik, sosyo-kültürel bakımdan neredeyse hiçbir önemi ve rolü yoktu. O, toplumda aşağılanan, hor hakir görülen, pazarlarda mal gibi satılan veya ailesi tarafından doğduğunda utanç ve yoksulluk korkusuyla diri diri toprağa gömülen⁹⁸ bir konumdaydı. Allah'ın bütün insanlığa hidayet rehberi olarak gönderdiği İslam diniyle kadının konumunda da reform niteliğinde değişiklikler olmuştur. Kendi döneminde ve günümüzde müslüman kadın için İslam'ın kadına verdiği değeri ve önemi göstermesi bakımında Havle binti Sa'lebe'nin hadisesi her yerde ve zamanda müslüman kadının hakkını aramasına dayanak olabilecek müthiş bir örnektir.

Sahabeden bir kadın kocasının kendisine zihâr yapması üzerine bu konuda fetva almak için o gün devlet başkanı olan Hz. Peygamber'in huzuruna rahatlıkla çıkabilmişti. Hz. Peygamber (sav) kadını dinlemiş ve onun probleminin çözümünü başkasına bırakmayıp bizzat kendisi çözmek istemiş ve ona zaman ayırmıştı. İşte Hz. Peygamber'i diğer devlet başkanlarından ayıran bu ahlakıydı. Bize ulaşan diğer rivâyetlerde Hz. Peygamber (sav) toplumda herhangi bir kadının ihtiyacını soruyor,

⁹⁷ el-Kurtübî, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c.20, s.280.

⁹⁸ en-Nahl, 16/58-59.

bazen ev işlerinden şikâyet etmesini de dinliyor. Bu cahiliye Arapları tarafından hor hakir görülen kadının artık İslam toplumunda konumunun tamamen değiştiğini göstermesi bakımından önemli bir olaydır. Havle'nin Hz. Peygamber (sav) ile olan bu mücâdelesini her yerde ve zamanda kadınların maruz kaldıkları haksızlıklar karşısında haklarını arama ve haklarını müdafaa etmelerine bir dayanak teşkil etmektedir.

Allah'ın Hz. Peygamber için öngördüğü esas vazife, kendisinden aldığı vahyi insanlara ulaştırmaktı. Vahyin açıklanması ve uygulanması da bu görevin devamı mahiyetindeydi. Medine dönemi dikkate alındığında Hz. Peygamber Yüce Allah'tan aldığı hükümlerle toplumu yönlendirmekteydi. Hz. Peygamber (sav), müslümanlar, müşrikler, münafıklar ve Yahudilerden oluşan İslam Medine toplumunda sadece dini otorite değil ayrıca siyasi otoriteye de sahipti. O, bizzat devlet başkanıydı. Bir taraftan farklı unsurlardan müteşekkil bu toplumda gruplar arasındaki ilişkileri düzenliyor diğer bir taraftan da müslümanların rahatça dinin gereklerini yerine getirebilmeleri için vahiy ve ictihadla bir takım önlemler almıştır.

Burada değinmek istediğimiz en önemli nokta, hem devlet başkanı hem de dini bir lider olan Hz. Peygamber (sav) birden çok problemle aynı anda ilgilenmek zorunda kalıyordu. Bu kadar önemli görevlerinin arasında halktan bir kadının kocası hakkındaki gündelik hayata dair bu şikâyetini dinlemesi ve onun bu problemine çözüm üretmeye çalışması, artık cahiliye döneminin aksine kadının konumunun tamamen değiştiğini göstermektedir. Kadın, devlet başkanına sıkıntısını anlatmakla kalmamış, maruz kaldığı haksızlık nedeniyle Hz. Peygamber'in söylediği ile tatmin olamayınca onunla tartışmaya girmekten çekinmemiştir. Bu ikili tartışma üzerine de Allah onun sıkıntısını gidermek için zihâr hakkındaki hükmünü bildirmiştir. Böylece ilgili âyetlerde, kadını alçaltma ve ona zulmetme amaçlı bir uygulama ortadan kaldırılmıştır. Bu, Kur'ân'ın kadına yönelik pozitif yaklaşımının somut göstergelerinden biridir. Zihârın keffâreti, kölenin özgürlüğüne kavuşturulması ve yoksula iyilik edilmesi için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Kur'ân'da değişik yerlerde buna temas edilir ve bu tür ameller teşvik edilir. Özellikle ilk âyet, Resulullah (sav) dönemindeki Müslüman kadınının kişiliğinin güçlü ve etkileyici bir örneğini yansıtmaktadır. Öyle ki, kadın hakkını elde etmek için o günün devlet

başkanıyla mücadele ediyor, kendisine yönelik olan bu haksızlığı bertaraf etmeye çalışıyor. Nihayet Allah, onun bu sözleri üzerine, onu korumaya ve hakkını almaya yönelik olarak âyetlerini inzâl buyurmuştur. Müslüman kadın her yerde ve her zaman bu olaya dayanarak kendi hakkını savunabilir.⁹⁹

Ayrıca âyette “*kocası hakkında başvuran...*” belirsiz herhangi bir kadından bahsedilmesi, bir kadının kocası hakkında şikâyetle bulunma hakkına sahip olduğu bütün durumları kapsamaktadır. Yani, sadece haksız ve zalimce bir boşanmaya karşı değil, ama aynı zamanda bir kadının artık çekilmez hale gelen bir evlilikten kurtulma talebi ile ilgili başvurusunu da kapsar.¹⁰⁰

Böylece denilebilir ki, Mücâdele sûresinin öncelikle kadın ve aile hukukuna dair düzenlemelerle başlamış olması, dinde adaletin uygulanması için en zayıf olanların şikâyetlerinin dinlenmesi ve onlara haklarının verilmesinin gerekliliğine ve düşmanlarla mücadeleden önce dâhili işlerin düzenlenmesi gerekli olduğuna dair bir tenbih¹⁰¹ gibidir. Ayrıca halktan ümidini kesip de Allah’tan başka hiç kimseden bir şey beklemeyen kimseye, o işi hususunda Allah’ın kâfi olacağına¹⁰² ve Yüce Allah’ın kulunun duasına icabet¹⁰³ ettiğine dair bir örnektir.

3.1.2. ZİHÂRIN HÜKMÜ VE KEFFARETİ

Yukarıda da bahsedildiği gibi, İslam öncesi Arap geleneğinde adamın biri hanımına kızıp” *Sen bana anamın sırtı gibisin.*”¹⁰⁴ dediğinde eşi ona ebediyen haram olmuş kabul edilirdi. Kocası ona artık ne helal sayılırdı ki aralarındaki evlilik ilişkileri devam etsin. Ne de tam anlamıyla boşanmış olurdu ki, kadın kendisine

⁹⁹ ed- Derveze, **et-Tefsirü'l-Hadîs**, c.6,s.397.

¹⁰⁰ Muhammed Esed, **Meâl-Tefsir**, (trc. Cahit Koydak, Ahmet Ertürk) , İşaret yay, İstanbul, 1999, c.3, s.112.

¹⁰¹ Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili**, c.7, s.448.

¹⁰² er-Râzî, **Mefâtihu'l-ğayb**, Darû'l-fikr, c.29, s.252.

¹⁰³ el-Bakara, 2/186

¹⁰⁴ Bu durumda, “zahr/sırt” ve “ana” lafzı birlikte zikredilebilir yahut ta “zahr” lafzı olmaksızın “ana” lafzı zikredilir yahut “ana” lafzı olmaksızın “zahr” lafzı zikredilir, yahutta bunlardan hiçbiri zikredilmez. (Zihar çeşitleri hakkında ayrıntılı bilgi için: er-Râzî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, c.29, s.252-253.

başka bir yol arasın. Saîd ibn Cübeyr'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “İlâ' ve zihâr cahiliye âdetlerinden idi. Allah ilâyı dört ay ile sınırladı, zihâra da keffâret koydu.”¹⁰⁵ İşte bu cahiliye döneminde özellikle kadının karşılaştığı zor ve haksız durumlardan sadece bir tanesiydi tefsir ve hadis kaynaklarından edindiğimiz bilgilere göre, Evs bin Sabit'in karısı Havle binti Sa'lebe'ye zihâr yapması İslam Medine toplumunda yapılmış olan ziharın ilk örneğiydi. Seleme bin Sahr el-Ensârî de Ramazan ayı boyunca eşine zihar yemini etmiş sonra da sözünden dönmüştü. Ama sahih rivâyetlerden Mücâdele sûresinin nazîl olmasına sebep olan olayın Havle binti Sa'lebe ve Evs bin Samit'in zihârı olduğu açıktır.

Daha önce nazîl olan Ahzâb sûresinin başında “Allah kendilerine ziharda bulunduğunuz eşlerinizi analarınız yapmamış ve evlatlıklarınızı da öz oğullarınız kılmamıştır. Bunlar yalnız sizin ağızınızdan çıkan sözlerdir. Allah ise, gerçeği söyler ve doğru yolu gösteren de ancak O'dur.”¹⁰⁶

Yüce Allah, Ahzâb sûresinin bu âyetleri ile müslümanların uygulamaya devam ettikleri eski cahiliye gelenek ve göreneklerinden olan zihâr ve evlat edinmeyi kınamış ama kesin hükmünü bildirmemişti. Zihâr ile alakalı kesin hüküm Mücâdele sûresinde nâzil olmuştur. Aşağıdaki âyetlerde ziharın mahiyeti ve dinen hükmü yeni bir cümleye giriş yapılarak izah edilmektedir.

“İçinizden zihar yapanlar bilsinler ki, kadınlar onların anaları değiller...” Eşlerine, onları anneleri gibi kendilerine haram kılmak amacıyla, “Siz annelerimizin sırtı gibisiniz” diyenler, bilsinler ki, gerçekte o kadınlar onların anneleri değil sadece eşleridir.

Râzî tefsirinde zihârı şu şekilde tanımlamaktadır. “Zihâr, kişinin eşine, “*Sen bana anamın sırtı gibisin.*” demesinden ibarettir. Yani seninle cinsi münasebette bulunmam, annemle cinsi münasebette bulunmam gibi bana haramdır. Araplar kadını boşarken, vazgeçtim, “*nezeltu ala imraetiy*” yani onu boşadım derlerdi. Onların

¹⁰⁵ Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, **Tefsiru Kur'âni'l-Azim**, Müessesetu Kurtuba, Kahire, 2000, c.13,s.447.

¹⁰⁶ el-Ahzâb, 33/4-5.

zihardan maksatları, eşlerini annelerine benzetmek suretiyle onunla bir arada bulunmayı kendilerine haram kılmaktı.¹⁰⁷

İlgili âyette geçen مِنْ نِسَائِهِمْ “sizden” ifadesi, “onların kadınları” lafzı yeterliyken ayrıca getirilmesi Araplar, bu yalan yere ettikleri yemin sebebiyle sert bir dille azarlamadır. Çünkü zihâr sadece cahiliye dönemi Araplarının bir çeşit yeminiydi. Diğer milletlerde bu şekilde bir yemin yoktu. İslam’a girdikten sonra onların bu çirkin ve uydurma âdetlerini uygulamaya devam etmeleri caiz değildir.

Âyette إِنَّ “şüphesiz ki” edatının getirilmesi, bu sözün onlar tarafından söylendiğini pekiştirmek amacıyla değildir. Çünkü bu lafı söyledikleri kesindir. Burada pekiştirmenin asıl amacı söyledikleri bu sözün dinen, aklen ve insan tabiatına göre çirkin olduğudur. Âyet içerisinde مُنْكَرًا *münker/çirkin* ve زُورًا *uydurma* lafızlarının nekre olarak kullanılmış olması da buna işaret eder. İnsanın karısının gerçekte kendisini doğuran annesi olmadığı gibi dinen onların kategorisine kattığı kadınlardan da değildir. Bu da mutlak olarak çirkin ve meşruluğu kabul edilemeyecek bir şeydir. Âyette Allah, aslen bir yemin olan zihârı, münker ve uydurma olmak üzere iki sıfatla vasıflandırmıştır. Fakat talak konusunda bu şekilde bir vasıflandırma yapılmamıştır.

Kişi karısına “*Sen bana anamın sırtı gibisin.*” demekle yalan yere yemin etmiş olur. Bu günah, tövbeyi zorunlu kılar. وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ غَفُورٌ “*Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.*” İbn Kesir, bu ifadeyi: “Allah, cahiliye döneminde sizin yaptıklarınızı affedendir, bağışlayandır. Aynı şekilde kişinin ağzından kaçırarak ve onu maksat gözetmeyerek söyledikleri veyahut kızgınlıkla söyledikleri için de O, affedici ve bağışlayıcıdır.”¹⁰⁸ şeklinde tefsir etmektedir.

Ebu Davûd’un rivâyetine göre Resûlullah (sav), bir adamın hanımına: Kız kardeşim diye seslendiğini görmüş, ona: O senin kızkardeşin midir?” diye sormuştu. Bu ise onun bu şekilde konuşmasının reddidir. Ancak sadece bunu söyledi diye karısını ona haram kılmamıştı. Çünkü maksadı o değildi. Maksadı o olsaydı karısı

¹⁰⁷ er- Râzî, **Mefâtihu'l-ğayb**, c.29, s.252.

¹⁰⁸ İbn Kesir, **Tefsiru Kur'âni'l-Azim**, c.13, s.447.

ona haram olurdu. Sahih kabul edilen görüşe göre anne ile kız kardeş, hala, teyze ve buna benzer diğer haramlık olanlar arasında herhangi bir fark yoktur.”¹⁰⁹

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا Kadınlarından zihâr yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönenler¹¹⁰, söylediklerini nakzitmeye veya telafi etmeye yahut haram kıldıklarını helal kılmaya kalkışanlar, demektir.¹¹¹ Diğer taraftan âlimler bu söylenen sözün nakzedilmesinin nasıl gerçekleşeceği hususunda farklı görüş bildirirler. Hanefilere göre; kadınla cinsel ilişkide bulunma kararını vermekle olur. Bu, İbn Abbas, Hasen ve Katâde'nin görüşüdür. Şaffî'ye göre ise; onu yanında tutup zihârın akabinde boşamamakla gerçekleşir.” İşte bunlar, birbirleriyle temas etmeden önce bir köle azad etmelidirler. Râzî'ye göre, “*dediklerine dönenler*” ifadesi iki şekilde açıklanabilir. Bu, zihâr lafzıdır. Buna göre mana, “onlar, söyledikleri bu söze dönerler” şeklindedir. Yine bundan muradın, hakkında konuşulan şey olması da muhtemeldir. Bu da, zihâr yaparak onları kendilerine haram kıldıkları şeydir. Böylece “kavl” kelimesi, hakkında söz söylenen şeyin yerine geçmiş olur.¹¹²

فَقِيلَ أَنْ يَتَمَّاسًا “*Birbirleriyle temas etmeden*” ifadesi, temas etmek, cima' yahut şehvetle el değdirmek, şehvetle fercine bakmak suretiyle ondan yararlanmak demektir.” Yani zihâr yapan bir kimsenin keffâretini ödemediği önce hanımına bu yoldan birisi ile temas etmek hakkına sahip değildir.”¹¹³ Yine bu ifâdeyle alakalı olarak birbirinden farklı görüşler mevcuttur. Bazı müfessirlere göre bu cümle Kur'ân'ın mübhemâtlarından biridir. Bir diğer görüşe göre, bu cümleyle asıl olan anlam cimaya tekrar dönmek veya pişman olup söylediği sözü tutmamaktır. Diğer bir görüşe göre ise, bu ifadeden kastedilen mana, cahiliye geleneğine dönmek ve zihârı bir boşama olarak görmektir ya da bir kimsenin kendine haram kılmış olduğu bir şeyi sonradan kendisine helal kılarak yapmaya devam etmesidir.

¹⁰⁹ İbn Kesir, **Tefsiru Kur'âni'l-Azim**, c.13, s.448.

¹¹⁰ el-Mücâdele, 58/3.

¹¹¹ Saïd Havvâ, **el-Esâs fi't-Tefsîr**, c.10, s.5777.

¹¹² er-Râzî, **Mefâtihu'l-ğayb**, c.29,s.257.

¹¹³ en-Neseffî, **Tefsirü'n-Neseffî**, c.3, s.446.

İbn Kesir, Hasen el- Basrî'den naklettiği “*temas etmek*” ibaresini sadece *cima*’ olarak tefsir etmiştir. Eğer kefareten önce cimada bulunacak olursa, buna has bir keffâret ödemesi gerekip gerekmediği konusunda fıkıh âlimleri, kişinin üzerinde buna has bir kefarete sorumluluğu olmadığı görüşündedir. Sadece tövbe ve istiğfar etmesi gerekir demektedirler. Çünkü kefarete hükmünün konulmuş olması suçun işlenmiş olduğuna bir delildir. O bakımdan sizlerin bu hükümden öğüt almanız gerekmektedir. Katâde, bu ifadeden maksadın, hanımın kendisine zihâr ile haram yapanın, onunla cima etmek istemesi manasına geldiğini söylemiştir. Buna göre zihar yapan bir erkek, hanımıyla cinsi münasebette bulunmadan önce, âyette zikredilen keffâreti yerine getirmek zorundadır. Ebu Âliyye’ye göre ise, bu ifadeden maksad, erkeğin zihâr yaptığı karısını nikâhı altında tutması ve ondan ayrılmamak istemesidir. Cima teşebbüsünde bulunup bulunmaması önemsizdir.¹¹⁴

Bundan sonra da, zihâr yapan kocanın, hanımını tekrar kendisine helal olması için yerine getirilmesi istenen keffâret zikrediliyor. Zihâr yapan kimsenin köle azad etmesi zorunludur. Şayet köle azad etmeye gücü yetmezse, peş peşe iki ay oruç tutması gerekir. Buna da gücü yetmezse altmış fakiri doyurur. Böylece ziharın kefareti ödemiş olur. Zihâr için keffâret olacak orucun ara vermeden peş peşe tutulması gerekir. Şayet zihar yapan kişi bu oruca özürsüz olarak ara verecek olursa yeni baştan tutması gerekir. Ancak özründen dolayı oruca ara verecek olursa bir kısım âlimlere göre geride kalan orucunu tamamlar, yeni baştan başlamaz. Said b.el-Müyesseb, Ata ve Şa’bi’nin konuyla ilgili görüşlerini aktaran Taberî de bu görüşü tercih etmiştir.¹¹⁵

Neseffî, zihârın keffâreti olarak köle azad etmekle alakalı şunları söylemektedir: “Böyle bir kimse mü’min veya kâfir bir köle azad etmekle yükümlüdür. Mudebber (ölümünden sonra azad edileceği vasiyet ettiği) köle ile ümmü veled (efendisinden çocuğu olan cariye) ve ödemek üzere anlaşmış olduğu miktardan bir şeyler ödemiş bulunan mükâteb caiz değildir.”¹¹⁶

¹¹⁴ İbn Kesir, *Tefsiru Kur’âni’l-Azim*, c.13, s.459.

¹¹⁵ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, c.22,

¹¹⁶ en-Neseffî, *Tefsirü’n-Neseffî*, c.3, s.446.

Yüce Allah, karısına zihâr yaptıktan sonra bundan vazgeçip eşine dönmek isteyen kişi için içerisinde bulunduğu koşullara göre üç yol sunmaktadır. Köle azad etmek, buna güç yetiremezse aralıksız altmış gün oruç tutmak, buna da güç yetiremezse altmış fakiri doyurmak. Zihârın keffâreti için birbirinden farklı çözüm yollarının sunulması Allah'ın bu cezalandırmayı kişilerin koşullarını dikkate alarak, onların problemlerine çözüm getirdiğini göstermektedir. Allah'ın zihar hususundaki cezalandırması ibadet şeklinde olmuştur. Bu cezaların hepsinin eğitim bakımından ayrı ayrı caydırıcı özelliği vardır.¹¹⁷

“Bu (hafifletme), Allah ve peygamberine iman etmekte olduğunuz içindir. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kâfirler içinse can yakıcı bir azab vardır.” âyette zikredilen ذَلِكُمْ *“zalike”* lafzıyla alakalı iki görüş vardır. Zeccac, koyduğumuz bu hükümlerin farz kılınışı anlamındadır, demiştir. Diğer görüşe göre ise, bizim bu izahı yapmamız ve bu ahkâmı öğretmemiz, sizin şeraitiyle amel etme hususunda Allah ve Resulünü tasdik etmeniz ve zihârı en güçlü boşama şekli kılma biçimindeki cahiliye âdetine devam etmemeniz içindir, demektir.¹¹⁸

Kur'ân'da حدود الله *“Allah'ın koyduğu sınırlar”* lafzı, on iki yerde *“hudûdullah”*,¹¹⁹ bir yerde *“hudûdedu”*,¹²⁰ bir yerde de *“hudûde mâ enzelahu âlâ Rasûlihi”*¹²¹ olmak üzere toplam on dört yerde geçmektedir. Bu âyetlerin hepsinde *“Allah'ın sınırları, hükümleri yani emir ve yasakları”* anlamında kullanılmıştır. İlk dört âyette, eşlerine zihar yapıp da bundan dönenlerin ödemesi gereken keffâret açıklandıktan sonra, Allah'ın zihâr konusundaki hükümleri *“hudûdullah”* olarak açıklanmıştır. Böylece Müslümanlara Allah'ın sınırlarına saygılı olmaları emredilmiştir.

İsmail Hakkı Bursevî'nin açıklamasına göre, Allah'ın ahkâmının sizlere öğretilmesi ve bunun önemine dikkat çekilmesi Allah'a ve Resûlüne iman etmeniz, Allah'ın teşri kıldığı bütün hükümleri yerine getirmeniz ve cahiliyye döneminden

¹¹⁷ Bayraktar Bayraklı, **Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'ân** Tefsiri, Bayraklı yay, İstanbul, 2006, c.19,s.93.

¹¹⁸ er-Râzî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, c.29,s.262.

¹¹⁹ el-Bakara, 2/187,229.239: Nisâ, 4/13; Tevbe, 9/12; Mücâdile, 58/4; Talâk,65/1.

¹²⁰ en-Nisâ, 4/14.

¹²¹ et-Tevbe, 9/97.

kalan ve Allah'ın hükümlerine ters düşen adetleri, gelenek ve görenekleri terk etmeniz içindir.¹²² İslamın şer-i hükümlerinin tamamı Allah'a ve Resulüne imandan geçer. Bu hükümleri kabul etmek, Allah'a ve peygamberine imanın göstergesidir. İslam sadece inanç ve ibadet esaslarından ibaret değildir. İslam inanç, ibadet, şer-i ve hukukî hükümlerin toplamıdır. İmanın tam anlamda gerçekleşmesi de bu esasların hepsine inanmakla gerçekleşir. Şer-i hükümleri reddeden, yıkmaya çalışan veya başka hükümlerle değiştirmeye çalışanlar Allah ve Resulüne açıkça düşmanlık eden kimselerdir.

Zihârın haram kılınması ve kişinin keffâret olarak bir köle azad etmesi, buna gücü yetmiyorsa ardı ardına altmış gün oruç tutması, ya da altmış fakiri doyurmasının farz kılınması şeklinde Allah bu hükümler, Allah'a ve peygamberine iman etmeniz içindir. Bunlar, Allah kulları için koyduğu sınırlardır ki insanlar bu sınırları geçmesinler. Allah bu sınırları tanımayanlara ve onları çiğnemekten sakınmayanlara gazap eder. Haddi aşmaları, Allah'a ve peygamberine meydan okumaları, iman etmemeleri nedeniyle kâfirler için de elim bir azap vardır. Böylelikle Allah kendisine ve Resulüne neyin isyan neyin itaat olduğunu tanımlamıştır. Buna göre, cahiliye Araplarından kalan bu haksız, gerçek dışı ve çirkin uygulama bir masiyettir; keffâreti yerine getirmek ise ona itaattir. Yüce Allah'ın hükümlerini tasdik etmeyenler için ise, cehennem azabı vardır. Âyetlerde zihâr ve hudûdullah arasında ilişki kurmakla yeni bir konuya giriş yapılmıştır. O da Allah'ın sınırlarının neler olduğuna dair açıklamadır.

3.2.ALLAH'IN KOYDUĞU SINIRLAR

3.2.1.HUDÛDULLAH

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ (5) يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا أَحْصِيَهُ اللَّهُ وَسُوءَ مَا عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (6) أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ

¹²² İsmail Hakkı Bursevî, **Ruhu'l-Beyân**, c.8, s.529.

رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةَ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَىٰ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (7)

“Allah’a ve Resûlüne düşmanlık edenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi alçaltılacaklardır. Oysa biz apaçık âyetler indirdik. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.(5) Allah’ın onları hep birden diriltip yaptıklarını kendilerine haber vereceği günü hatırla. Allah onları sayıp zaptetmiş, onlarsa bunları unutmuşlardır. Allah, her şeye şahittir.(6) Göklerdeki ve yerdeki her şeyi Allah’ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın. Bundan daha az, yahut daha çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir. Sonra onlara yaptıklarını Kıyamet günü haber verecektir. Allah, her şeyi hakkıyla bilir.” (7)

Bundan önceki âyetlerde, Müslüman topluluğunun Allah tarafından nasıl korunduğu ve desteklendiği açıklandı. Bundan sonraki âyetlerde ise, Allah ve Resulüne karşı gelenler, onlara düşmanlık edenlerin durumu beyan edilerek yeni bir konuya geçiliyor. Allah’a ve Resûlüne düşmanlık edenler “...kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi” yani Nûh, Hûd, Sâlih ve diğer peygamberlerin kavimleri ve peygamberlere düşman olmuş geçmiş ümmetlerin kâfirlerinin düştükleri zillete kendilerin de düşeceği bildirilmiştir. İnsanlar öğüt alsınlar diye Allah âyetlerini açık bir şekilde indirmiştir. Ancak kâfirler bu öğütten nasiplerini almamaktadırlar. Allah’ın koyduğu sınırları aşarak ve onun farz kıldığı hükümlere uymayarak Allah ve Resûlü’ne karşı gelenler, kendilerinden önceki ümmetlerden böyle yapanlarının rezil edildiği gibi rezil edilirler. Şüphesiz Allah, koyduğu sınırların hak ve gerçek olduğunu açıklayan âyet ve deliller göndermiştir. Bu âyetleri inkâr eden kâfirler için hor ve hakir kılıcı bir azap vardır ki o da cehennemdir.

Âyette geçen يَحَادُونَ “yuhaddune” kelimesi, müberred olarak, önlemek, mani olmak anlamındadır. Arapça, kapıcıya حداد “haddad” denilmesi ve rızkı engellenmiş kimse için de محدود “mahdud” denilmiş olması bu manadan dolayıdır. Ebû Müslim el-İsfehanî’ye göre, “Bu, الحديد hadîd-demir kökünden gelip, mufâele veznindedir. Bundan murad, ister hakiki manada olsun isterse, demirle yapılan mücadeleye benzetilerek, şiddetli çatışma ve çekişme anlamında olsun, demirle, kılıçla ve silahla

karşılık verme anlamına gelir. Bu ibare, bazen Allah'ın dostlarına karşı savaşmak suretiyle olur, bazen de, Allah'ın dinini yalanlama ve ondan men etme biçiminde olur. حد *Hadd* kelimesinin çoğulu olan حدود "*hudûd*", sözlükte iki şeyden birinin diğeri ile karışmaması için araya konulan sınır, mânia, engel gibi anlamların yanında, her şeyin varabileceği son sınırını ifade eder. Bu kelime, حدودالله *hudûdullah* şeklinde kullanıldığında ise, helâl ve haram kılındığı beyan edilen hükümleri ifade etmektedir.

Muhalefet ve düşmanlık etmenin anlamı, Allah'ın belirlediği sınırları aşmak, onların yerine başka kaide ve kurallar icat etmektir. Allah'ın hadleri ve farzları konusunda O'na karşı gelen ve O'nun koyduğu sınırlar yerine yeni sınırlar getirmek şeklinde açıklanabilir.¹²³

Taberî, âyetin tefsirini yaparken bu âyette ifade edilen كبت "*kebt*" rezil ve rüsva edilme cezasının, Resulullah'a karşı gelen müşrikler için Hendek savaşında gerçekleşmiş olduğunu ileri sürer. Allah kıyamet gününde, önceki ümmetlerden ve bu ümmetten olan kâfirleri diriltip bir araya toplayacak, onların dünyadayken yaptıkları amelleri kendilerine gösterecektir. Zira Allah, onların yaptıkları amellerini tespit etmiştir. Onlar ise, yaptıkları amelleri unutmışlardır. Allah her şeye şahittir. Hiçbir şey onun gözetiminin dışına çıkamaz.¹²⁴

İsmail Hakkı Bursevi, konuyla alakalı olarak İbn Şeyh'ten şunları aktarmaktadır. كبت "*kebt*" ifadesi, kâfirlere beddua ve ilerde olacak şeyi dili geçmiş zaman kipi kullanarak haber vermek, demektir. Fiilin kipinin geçmiş zamanda kullanılması alçaltılacaklarının kesinliğinden dolayıdır. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Allah'a ve Resulüne karşı gelenler alçaltılacaklardır. Bunların arasına bütün kâfirler ve münafıklar da dâhildir. Kâfirler açıkça ve gizlice Allah'a düşmanlık ettiklerinden dolayı alçaltılacaklar, münafıklar ise gizliden gizliye onlara tabi olmak nedeniyle onlara dâhil olacaklardır."¹²⁵

Mevdûdî, كبت "*kebt*" kelimesini hakaret etmek, küçük düşürmek, lânetlemek, bir yerden sürmek, itip kakmak, kovmak ve rezil etmek şeklinde tefsir eder. Allah ve

¹²³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c.7, s.455

¹²⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'ân*, c.22, s.466.

¹²⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, c.8, s.530

Resûlüne isyan ve emirlerine karşı gelerek geçmişte çeşitli peygamberin ümmetleri gibi azap ve felakete uğramışlarsa, onlardan şimdiki Müslüman arasında aynı davranışta bulunan kimseler de kurtulamayacaklardır.¹²⁶

Seyyid Kutub, âyetin tefsirini şöyle yapmaktadır. “ Bu aşağılanma, önceki böbürlenmenin karşılığıdır. Bu aşağılanma yüce Allah’ın onların hepsini birlikte dirilteceği gündeki aşağılanmadır. Bütün bir insanlığın karşısında aşağılanmadır. Bu gerçek bir sebebi olan azap olduğu gibi onların yaptıklarının da açıklanmasıdır. Eğer onlar bu yaptıklarını unutmuş dahi olsalar yüce Allah hiçbir şeyin dışında kalmadığı, gizli hiçbir şeyin kendisine kapalı olmadığı ilmiyle onların tüm yaptıklarını bir bir ortaya koyacaktır.”¹²⁷ Allah’a ve Resûlü’ne düşmanlık edenler, dünyadeyken geçmiş ümmetlerin kâfirlerinin aşağılandığı gibi aşağılanacaklardır. Allah’ın hepsini dirilttiği gün, kendilerine dünyadeyken yapıp-ettikleri haber verilecektir. Onlar bu yaptıkları şeyleri unutsa da, Allah onları sayıp dökecektir. Yüce Allah, her şeye şahittir.

İbn Abbas’tan rivâyete göre, yedinci âyet, Amr’ın oğulları Rabîa ve Habîb ile Safvân İbn Ümeyye hakkında nazil olmuştur. Bir gün bir araya gelmiş aralarında konuşuyorlardı. Birisi: “Ne dersiniz acaba Allah bizim konuştuğlarımızı biliyor mudur?” demiş, diğeri: “Bazısını bilir (gizlediğimiz) bazısını bilmez.” demiş. Üçüncüleri de: “Eğer bir kısmını biliyorsa mutlaka hepsini biliyordur.” demiş de âyet işte bunun üzerine nâzil olmuştur.¹²⁸

النجوى *Necvâ*, fısıldaşmak, gizlice görüşmek demektir. Masdar olup bazen sıfat olarak da kullanılabilir. O nedenle *فيسلداشان نجوة قوم* *fisılđaşan topluluk* denilirken, aralarında fısıltı bulunan kimseler demektir. Yüce Allah’ın *وَإِذْ هُمْ نَجْوَى* “ Onlar gizlice konuşurlarken”¹²⁹ buyruğu da bu şekilde kullanılmaktadır. *Necvâ*, gizlice görüşmek lafzının *النجوة* yerin tümsek olan kısımları lafzından geldiği de söylenir. Birbiriyle bu şekilde gizli görüşen iki kişi sırlarını, kendi aralarında gizlice

¹²⁶ Ebu’l A’lâ el-Mevdûdî, **Tefhimu’l-Kur’ân**, c.6, s.343.

¹²⁷ Seyyid Kutub, **Fî Zilâli’l-Kur’ân**, c.9, s.569.

¹²⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili**, c.7,s.459.

¹²⁹ El-İsrâ, 17/47.

konusurlar. Onların bu hali de kendisine bitişik olan yerlere göre yerin nisbeten yüksek olan kısmının adeta yalnız başına kalmasına benzer.

Buna göre مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةَ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا “Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın. Bundan daha az, yahut daha çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir.”âyetinin ifâdesi şu şekilde olur. Yüce Allah’ın duyması her bir sözü kuşatır. O, kendisine zihâr yapan kocası hakkında Hz. Peygamber (sav) ile tartışan kadının sözlerini duyduğu gibi, üç kişi gizlice görüşmeyiversin mutlaka dördüncüsü Allah’tır. Beş kişi gizli görüşmeyiversin mutlaka altıncısı Allah’tır. Bundan az ya da çok olsalar ve nerede olurlarsa olsunlar mutlaka Allah, onlarla beraberdir ve kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Yüce Allah’ın yaptıklarını onlara bildirmekle tehdit ettiği kimselerin kimler olduğu bundan sonraki âyetlerle açığa çıkmaktadır.

3.2.2.NECVÂ (GİZLİ/ÖZEL GÖRÜŞME)

3.2.2.1.YAHUDİ VE MÜNÂFIKLARIN HZ. PEYGAMBERLE İLİŞKİSİ

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاؤُكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يَحْيِكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ (8) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَانفُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (9) إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (10)

“Gizlice konuşmaktan menedilip de, menedildikleri şeyi işleyen ve günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşanları görmedin mi? Sana geldiklerinde Allah’ın seni selâmlamadığı selâmla selâmlıyorlar. İçlerinden de, “Söylediklerimizden dolayı Allah bize azap etse ya!” diyorlar. Cehennem onlara yeter! Oraya girecekler. Ne kötü varış yeridir orası! (8) Ey iman edenler! Siz baş

başa gizlice konuştuğunuz zaman, günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşmayın. İyilik ve takvayı konuşun ve huzuruna toplanacağınız Allah'a karşı gelmekten sakının. (9) O kötü fısıltılar iman edenleri üzme için ancak şeytandan kaynaklanmaktadır. Oysa şeytan, Allah'ın izni olmadıkça, müminlere hiçbir zarar verebilecek değildir. Öyle ise müminler ancak Allah'a tevekkül etsinler.”(Mücâdele, 8-10)

Âyetten anlaşılan şudur ki; ilk zamanlarda Hz. Peygamber (sav)'in münafıklara karşı izlediği yol onlara öğüt verme, samimi olmalarını ve doğru yola gelmelerini telkin etme, Medine'de Yahudilerle birlikte ve onların yol göstermeleriyle planladıkları oyunlardan ve komplolardan sakındırma şeklindeydi. Ama onlar buna rağmen çirkin bir şekilde davranıyor, en ufak bir fırsatı bile müslümanların aleyhine kullanmaktan kaçınmıyorlardı. Hz. Peygamber (sav)'in emirlerine karşı gelmek, Ensar ve Muhacirlerden olan ilklerin ve İslâm'a yeni girmiş müslümanların aralarını bozmak için çeşitli yöntemler kullanmaya devam ediyorlardı. Allah (c.c.) onların kendi içlerinde söyledikleri, toplantılarında ve komplolarında konuştuklarını Hz. Peygamber (sav)'e bildirmiştir.¹³⁰

Vahidî, sekizinci âyetin nüzûl sebebi hakkında İbn Abbâs ve Mücâhid'den şöyle dedikleri rivayet eder: Bu âyet-i kerime Yahudiler ve münafıklar hakkında nazil olmuştur. Resulullah bir seriye gönderdiğinde bunlar bir araya gelirler ve müminlerin yakınında kendi aralarında gizli gizli konuşurlar, konuşurken onlara bakarlar, gözlerini imalı imalı onlara çevirirlerdi. Onların bu manalı bakışlarını ve fısıldaşmalarını gören müminlerin aklına seriyyeye giden yakınları ve kardeşleri düşer; onların öldürüldüklerini, öldükleri ve başlarına bir musibet geldiği vehmine kapılıp bundan çok rahatsız olurlardı. Bu durum böyle devam etti çoğalınca müminler gelip Hz. Peygamber'e şikâyetle bulundular da Allah Resulü (sav) onları çağırıp böyle yapmamalarını, gizli konuşacaklarsa müminlerin olmadığı yerlerde bunu yapmalarını emretti. Ama bir süre sonra yine aynı davranışlara döndüler ve bunun üzerine Yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.¹³¹

¹³⁰ Seyyid Kutub, **Fî Zilâli'l-Kur'ân**, c.9, s.572.

¹³¹ el-Vahidî, **Esbabu Nüzûli'l-Kur'ân**, s.293.

Buhâri, Müslim ve Tirmizî âyetin nüzûl sebebine dair şu rivâyeti aktarmaktadırlar. “Ey Muhammed, aralarında fısıltı halinde konuşmaları yasaklanan Yahudi ve münafıkları görmez misin? Bunlar yasaklandıkları işe tekrar dönüyorlar. Allah’ı onlara yasakladığı hayâsız sözleri, düşmanlıkla ilgili kelimeleri, peygambere karşı gelmeyi ifade eden sözleri fısıldaşıyorlar. Sana geldiklerinde de, Allah’ın seni selamlamadığı “*Selamun aleykum*” sözü yerine “*Essamu aleyke*” yani ölüm üzerine olsun sözü ile selamlıyorlar. İçlerinden de “Eğer bu hak peygamberse ima ile söylediğimiz sözden dolayı Allah bizi cezalandırırsa ya” derler. Ey Muhammedi bu sözleri söyleyenler için cehennem yeterlidir. Onlar oraya gireceklerdir. Orası ne kötü varılacak bir yerdir.”¹³²

Âyeti kerimede, çeşitli günahları fısıldayıp konuşanlardan ve Resulullah’a selam verirken ima ile konuşup hakaret edenlerden haber verilmektedir. Mücâhid, Katade, ibn-i Zeyd ve Mukatil’e göre¹³³ bunlar Yahudilerdir. Abdullah b. Abbas, âyette zikredilen kimselerin münafıklar olduğunu söylemiştir.

Taberî, Buhârî, Müslim ve Tirmizî Hz. Aişe (r.anh)’ın şöyle dediğini rivâyet ediyor: “Yahudilerden bir grup Resulullah’a geldiler ve “*es-sâmu aleykum*” dediler. Ben ne demek istediklerini anladım ve onlara “*ölüm ve lanet sizin üzerinize olsun*” diye karşılık verdim. Bunun üzerine Resulullah: “Sabırlı ol ey Aişe, Allah bütün işlerde yumuşak olmayı sever.” Dedi.”Ya Resulullah ne dediklerini duymadın mı? Dedim. Bunun üzerine Resullullah: “*ve aleykum ma kultum*” “*dediğiniz asıl sizin üzerinize olsun!*” dedim” buyurdu.

Müslim’in aktardığı diğer bir rivâyette Hz. Aişe’nin (r.anh.) bunu duyunca onlara: “*Sizin üzerinize olsun, Allah size lanet etsin ve gazabına uğratsın*” dedim. Bunun üzerine Resulullah: Yavaş ol ya Aişe, yumuşak davran, sert çıkmak ve kaba konuşmaktan kaçın” dedi. Ben de dedim ki: “*Ne söylediklerini duymadın mı?*” Resulullah da: “*Sen de benim onlara Allah ne karşılık verdiğimi işitmedin mi?*”

¹³² Buhârî, Edeb35,38; İsti’zan 22; Duavât 58,61 Müslim, Edeb 10; Tirmizî, İsti’zan ve Edeb 12; Tefsiru’l-Kur’ân 58.

¹³³ İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm, c.13, s.453.

Benim onlar hakkındaki isteğim kabul edilir. Fakat onların, benim üzerimdeki istekleri kabul edilmez." bu âyet nâzil oldu.¹³⁴

Tirmizi'nin tefsir bölümünde, Enes (r.a.)'dan rivâyet olunan diğer bir hadise göre: "Bir Yahudi Peygamberimizin bulunduğu yere uğradı ve *"es-samu aleykum"* dedi. Orada bulunanlar normal selam vermiş gibi ona karşılık verdiler. Bunun üzerine Peygamberimiz: Onun dediğinizi biliyor musunuz? Dedi. Dediler ki: Ey Allah'ın resulü bize selam verdi. Resûlullah buyurdu ki: Hayır, şöyle şöyle dedi. Onu bana getirin. Adamı getirdiler. Peygamberimiz ona, sen *" es-samu aleykum"* mü dedin? Diye sordu. Ehl-i Kitap'tan biri size selam verirse, ona karşılık olarak: *"Ve aleykum ma kultum"* ve sizin üzerine olsun dediğiniz şey" deyin. Bunun üzerine *"Onlar sana geldikleri zaman, seni Allah'ın selamlamadığı biçimde selamlıyorlar"* âyeti nazîl oldu."¹³⁵

Zeyd b. Eslem diyor ki: "Ey iman etmiş olanlar, Peygamberle gizli bir şey konuşacağınız vakit bu konuşmalardan önce sadaka verin." Âyet-i kerimesi münafıklar ve Yahudiler hakkında nâzil oldu. Hz. Peygamber (sav)'e gelir, onunla gizli gizli konuşur ve O'nun hakkında: "O, kendisine söylenen her şeyi duyan bir kulaktır." Derlerdi. Hz. Peygamber (sav) de kendisiyle gizlice konuşmak isteyen kimseyi reddetmezdi. Münafıkların ve Yahudilerin böyle yapmaları Müslümanlara ağır geliyordu. Çünkü şeytan onların aklına, onların Resûlullah ile gizlice konuştuklarında kendileriyle savaşmak üzere düşmanların ordular topladığında bahsettikleri düşüncesini getirirdi. İşte bunun üzerine Allah: *"Ey iman edenler, aranızda gizli konuştuğunuz zaman günahı, düşmanlığı, Resul'e isyanı konuşmayın ..."*¹³⁶ âyetini inzâl etti.¹³⁷ Ancak Yahudi ve münafıklar yaptıklarına devam edince *"Ey iman edenler, Peygamber'le gizli bir şey(özel) görüşeceğiniz vakit bu konuşmanızdan önce sadaka verin."* âyet-i kerimesini indirdi.¹³⁸ Şayet münafıkların Yahudilerle birlikte günah, düşmanlık ve peygambere hakaret amaçlı toplantılar düzenlediklerine dair rivayetler doğruysa, bu demektir ki, bu bölüm Ahzâb sûresinde

¹³⁴ Buhârî, **Edeb 35**; İsti'zan **22**; Duavât **58,61**;Diyât **5**, Müslim, **Edeb 10**, Tirmizî, **İsti'zan ve Edeb 12**.

¹³⁵ Tirmizî, **Tefsiru'l-Kur'ân 58/2**.

¹³⁶ el-Mücâdele,58/9.

¹³⁷ el-Kurtûbî, **a.g.e**, c.22, s.309.

¹³⁸ el-Kurtûbî, **a.g.e**, c.22, s.322.

işaret edilen Hendek Savaşından ve Kureyşlilerin yenilgiye uğratılmasından önce inmiştir. Ya da Ahzâb sûresinin ilgi bölümün bundan sonra indiğini gösterir.¹³⁹

Bu rivâyetlerden Peygamberi Allah'ın selamlamadığı biçimde selamlayanların Yahudiler oldukları anlaşılmaktadır. Ancak âyette günah ve düşmanlık amacıyla gizli toplantılar düzenleyenler sadece Yahudilerle sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Abdullah b. Abbas'tan gelen rîvâyetler şayet sahîhse, Yahudilere bu toplantılarında münafıkların da iştirak ettikleri anlaşılmaktadır

Müfessirler âyeti kerimede, şeytandan olduğu belirtilen fısıldaşma/gizli konuşmanın içeriği hakkında bir takım açıklamalar getirmektedirler. Katâde'ye göre buradaki fısıldaşmadan maksat, münafıkların birbirleriyle yaptıkları fısıldaşmalardır. Zira münafıklar, birbirleriyle fısıldaşıyorlar bu da mü'minleri öfkelenendiriyor ve onların ağırına gidiyordu. Bunun üzerine Allah (c.c.) bu âyeti kerimeyi indirdi. Münâfıklar bu olaydan dolayı kınandı. Taberî de bundan önceki âyetle bağlantı kurarak bu görüşü tercih etmiştir.

Yukarıdaki âyetler ve nüzûl sebeplerine dair rivâyetleri değerlendirdiğimizde; bu âyetin inişinden önce Resûlullah (sav) münafıkları ve Yahudileri olumsuz tutum ve davranışlarından dolayı uyarılmış ve böyle davranmamaları konusunda uyarıldıkları anlaşılmaktadır. Fakat onlar, bu ikazı ciddiye almayıp toplumda fitne ve tefrikalara neden olacak davranışlar sergilemeye devam etmişlerdi. Bu nedenle de Yüce Allah onların gizli veya açıktan yaptıkları bu çirkin davranışlar hakkında doğrudan böyle bir uyarı göndermiştir.

Müfessirler özellikle bu âyet hakkında iki nüzûl sebebi rivayet ederler. Bunlardan birine göre ayetler Yahudiler, diğerine göre münafıklar hakkında inmiştir. Münafıklar, gizli dostları olan Yahudilerle gizli toplantılar yaparlardı. Bu toplantılar, özellikle savaş hazırlığı gibi kritik dönemlerde yapılıyordu. Amaçları Peygamber'in ve mü'minlerin başarısını engellemektir. İbn Kesir'in, Mukatil ibn Hayyân'dan aktardığı bir rivayete göre: Hz. Peygamber (sav) ile Yahudiler arasında ittifak vardı. Peygamber (sav)' in ahabından biri Yahudilerin yanına gitse, Yahudiler kendi

¹³⁹ ed-Derveze, a.g.e, c.6, s. 401.

aralarında gizli konuşmaya başarlardı ki o mü'min, onların, kendisini öldürmeyi veya kendisine bir kötülük yapmayı planladıklarını sansın. Mü'min onları fiskos halinde görünce korkar, onların yanına gitmekten vazgeçerdi. Allah'ın Elçisi (sav) Yahudilere, böyle gizli konuşma âdetinden vazgeçmelerini emretti. Fakat onlar dinlemediler, alışkanlıklarını sürdürdüler. Yüce Allah: *“Gizli konuşmadan men edildikleri halde yine menedildikleri şeye dönenleri görmedin mi?”*¹⁴⁰ âyetini indirdi.¹⁴¹

Azgınlık, günah ve isyan içerikli gizli toplantılar yasaklanmıştır. Selamlaşmalarda, insanlar arası ilişkilerde kuşkulu, her yana çekilebilir sözlerden kaçınmak gerekir. Hâkim ve yasal yönetici bunları yasaklamak ve yapanları cezalandırmak yetkisine sahiptir. Mü'minler için en ideal örnek şöyle tasvir edilmektedir: Gizli ve şer nitelikli toplantılara katılmamalı, bir toplantıda kendi aralarında fısıldaşmamalı, ancak hayır, iyilik ve takvadan söz etmeli, günah, düşmanlık ve peygambere isyan ve hakaret gibi davranışlardan sakınmalıdır.¹⁴²Bütün bu açıklamalardan anlaşılın o ki, *“necvâ”* gizlice konuşmak, bizzat kendisi yasak olan, istenmeyen ve ya hoş karşılanmayan bir şey değildir. Uygun olup olmaması bu tür konuşmaları yapan kimselerin ahlâk ve karakterlerine, bu konuşmanın yapıldığı ortamın koşullarına ve içeriğine göre şekillenmektedir. Allah'ın denetiminin her şeyin üzerinde olduğunu unutmamak gerekir. Bundan dolayı, gizli ve açık komplolar düzenlemek, hileli düzenler kurmak, başkalarının başına çorap örmekten kaçınmak gerekir. Kuşkulu, gizli toplantılar oturumlar düzenlemek suretiyle toplumu huzursuz edecek, gelecek, kargaşa ortamına sürükleyecek davranışlardan kaçınmak gerekir. Özellikle kriz dönemlerinde insanların duygularını, düşüncelerini gözetlemek bir zorunluluktur.

Bundan sonra hitap iman edenlere yönelmektedir. *“Ey iman edenler! Siz baş başa gizlice konuştuğunuz zaman, günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşmayın. İyilik ve takvayı konuşun ve huzuruna toplanacağınız Allah'a karşı gelmekten sakının. O kötü fısıltılar iman edenleri üzmemek için ancak şeytandan*

¹⁴⁰ el-Mücâdele, 58/8.

¹⁴¹ İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim**, c.13,s.452.

¹⁴² ed-Derveze, **a.g.e**, c.6, s.402.

kaynaklanmaktadır. Oysa şeytan, Allah'ın izni olmadıkça, mü'minlere hiçbir zarar verebilecek değildir. Öyle ise mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler.”¹⁴³

Hiz. Peygamber (sav) gizli konuşma konusunda şöyle buyurmuştur:

“Bir yerde üç kişi oturuyorsa, onlardan ikisi fısıldaşmasın, çünkü bu fısıldaşma o kişiyi üzebilir.”

3.2.2.2. TOPLANTILARDA SONRADAN GELENLERE YER AÇMAK

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَاَنْشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (11)

“Ey iman edenler! Size, “Meclislerde yer açın” denildiği zaman açın ki, Allah da size genişlik versin. Size, “Kalkın”, denildiği zaman da kalkın ki, Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”(11)

Yukarıdaki âyetin nüzûl sebebi hakkında Mukatil b. Hayyân'ın şöyle dediği rivâyet edilir: “Bir Cuma günü Resulullah (sav) Suffa'da idi. Yer dardı ve Resulullah (sav), Muhacir ve Ensar'dan Bedir ehline ikramda bulunuyordu. Bedir ehlinden bazıları o gün meclise geldiklerinde biraz geç kalmışlardı. Hiz. Peygamber (sav)'in karşısında ayakta durup birilerinin kendilerine yer açmasını beklediler ama kimse onlara yer açmadı. Bu durum Resulullah (sav)'ın zoruna gitti ve etrafında Bedr ehlinden olmayan bazısına: “Sen kalk ey filan, sen kalk ey filan.” diyerek Bedr ehlinden olup da ayakta bekleyenler sayısınca bazılarını yerinden kaldırdı. Ancak bu da yerlerinden kaldırılanlara ağır geldi ve Resulullah (sav), onların bu hoşnutsuzluklarını yüzlerinden okudu. Münafıklar da müslümanlara: “ Hani siz arkadaşınızın (Muhammed'in) adaletli olduğunu iddia etmiyor muydunuz? Vallahi şunlara adaletli davranmamıştır. Onlar, Peygamberine yakın olmak istiyorlardı ama

¹⁴³ el-Mücâdele, 58/9.

onları yerinden kaldırdı ve onların yerlerine meclise gelmekte gecikenleri oturttu.” diye dedikodu ettiler.”¹⁴⁴

Taberî, Mücâhid, Katâde, Dehhak ve İbn Zeyd’den rivâyetle ayette zikredilen *toplantı yerleri* nden maksadın, özellikle Resulullah’ın bulunduğu meclisler olduğunu söyler. Zira sahabeler Resulullah’a çok yakın olmayı arzuladıklarından, sonradan meclise gelenlere yer verme hususunda cimri davranıyorlardı. Bunun üzerine âyet-i kerime nazil oldu ve meclise gelenlere yer verilmesini ve oradan kalkarak başkalarına yer vermeleri istenenlerin bu emri yerine getirmeleri emredildi. Abdullah b. Abbas ve Hasan el- Basrî’den ise, *toplantı yerlerinden* maksadın, savaş alanındaki toplanma yerleri olduğu rivâyet edilir. Taberî’ye göre âyet bu iki farklı görüşü de kapsar mahiyettedir. *Kalkın* ifadesinden *düşmanla savaşımaya kalkın, namaz kılmaya kalkın* yahut *hayırlı bir iş işlemeye kalkın* ya da *Resulullah’ın yanından kalkıp gidin* anlamların hepsine de uygundur.¹⁴⁵

Müslümanlar Hz. Peygamber (sav)’in etrafında halkalanıyor ve O’na yaklaşabilmek için izdiham yaratıyorlardı. Başkaları geldiğinde yer bulamıyor, ayakta bekliyorlardı. Hz. Peygamber (sav) de ashabından büyüklere ve Bedir’de savaşmış kimselere daha önce oraya gelmiş oturanların yer vermelerini istiyor, ancak bu istek oradakilere ağır geliyor, yer vermek istemiyorlardı. Âyetin nazil olmasıyla birlikte artık Müslümanlar bu konuda uyarılmış ve meclislerde oturma adabı öğretilmiştir. Rivayetlerden anlaşılan o ki; bazı insanlar söz konusu mecliste yer bulamadıkları için kendi aralarında oturup fısıldaşıyorlardı. Özellikle münafıkların böyle yaptıkları anlaşılmaktadır.

Derveze’ye göre, Abdullah b. Abbas’tan gelen bu rivâyetler doğruysa, bu ve önceki âyetlerin art arda sıralanmasının gerekçesi bellidir. Dolayısıyla bunun, önceki ayetin hemen sonrasına gelmesi, şayet birlikte nazil olmamışlarsa, bu münasebetten dolayıdır. İki âyet arasında konu itibariyle bir ilişki söz konusudur. Çünkü ikisinin de içeriği Müslümanların terbiyesi ve eğitimiyle ilgilidir. Hitabın mutlak olması,

¹⁴⁴ Vahidî, **a.g.e.**, s.294.

¹⁴⁵ et-Taberî, **a.g.e.**, c.22, s. 473.

içerdiği eğitsel uyarı, nitelikli ve gönüllere su serpmeye amaçlı ifade ve direktifleri, her uygun koşula uyarlanacak şekilde evrenselleştirmektedir.¹⁴⁶

Meclise sonradan gelen bir kişi için ayağa kalkma hakkında üç görüş zikredilmektedir. Bunun caiz olduğunu ileri sürenler delil olarak şu hadisi rivâyet etmişlerdir:

Ebu Said el-Hudrî'nin şöyle dediği rivâyet olunur: “Yahudilerden (Hendek savaşında müşriklerle anlaşarak Resulullah'a ihanet eden) Kureyza oğulları (aynı savaşta yaralanmış olan) Sa'd b. Muaz'ın hakemliğini kabul ettiler. Bunun üzerine Resulullah (sav) Sa'd b. Muaz'a bir kimse gönderip çağırdı. Sa'd (bir merkebe binmiş olarak) geldi. Sa'd, Resulullah'ın meclisine yaklaştığında Resulullah Ensar'a “Efendinize ve hayırlınıza ayağa kalkın” buyurdu. Sa'd Resulullah'ın yanına oturdu. Resulullah (sav) ona “Şunlar senin hakemliğini kabul ettiler.” dedi. Sa'd “Ben onların, seninle savaşanlarını öldürmene, aile ve çocuklarını esir etmene hükmediyorum.” dedi. Bunun üzerine Resulullah: “Sen, Allah'ın hükmüyle hüküm verdin.” dedi.”¹⁴⁷ Meclise gelen kimse için ayağa kalkmanın uygun olmadığını ileri sürenlere bu hususta şu rivayeti aktarmışlardır:

*“Kim Müslümanların kendi önünden kalkıp dikilmelerini sevecek olursa cehennem ateşinde yerini hazırlasın.”*¹⁴⁸ “Bir gün Resûlullah, asasına basarak yanımıza geldi. Biz ona ayağa kalktık ve o bize şöyle buyurdu: “Acemlerin birbirlerine tazim etmek için ayağa kalktıkları gibi ayağa kalkmayın.”¹⁴⁹ Sonuncu görüşe göre ise; Sa'd b. Muaz olayını örnek göstererek yolculuktan gelen kimse için veya hüküm vereceği yerde hâkim için ayağa kalkmaya uygun görürler.

Âyette müminlere meclislerde başkalarına yer açmaları, “*Kalkın*” denildiği zaman kalkmaları emredilmektedir. Ashab-ı Kiram, Allah'ın Elçisi çevresinde halka olur, geç gelenler yer bulamayıp ayakta kalırlardı. Hz. Peygamber de onlara ve büyük sahabelerine veya Bedir ehline ikram etmek istediği için bazılarını kalkmasını

¹⁴⁶ ed-Derveze, **a.g.e**, c.6, s.403.

¹⁴⁷ Buhari, **İsti'zan 26, Cihad ve Siyer 166, Menâkıb 72, Meğazi 32**; Müslim, **Cihad ve Siyer 64**; Ebu Davud, **Edeb 156**.

¹⁴⁸ Ebu Davûd, **Edeb 165**.

¹⁴⁹ Tirmizî, **Edeb 13**.

emreder, bu da kalkanların zoruna giderdi. İşte Allah bu ayetleri indirdi ki kimse gücenmesin, kalkması istenenler gönül hoşluğuyla kalksınlar. Özellikle ayetin son fıkrasında ilim ehlinin derecesinin yüksek olduğu belirtilmekle ilim sahiplerine saygı gösterilmesi, onlara yer verilmesi öğütlenmektedir. İlim ehli genellik ifade eder. Her türlü yararlı bilgi sahibi bunun içine girmekle beraber özellikle burada ilim ehliyle kasıt, ta ilk zamanlardan beri Peygamber (sav) ile birlikte olup İslam'ın ruhunu, detayını öğrenmiş, manen de yükselmiş olan ilk Muhacirler ve Ensardır ki bunlar Bedir'e de katıldıkları için bunlara Bedir Ehli denir.¹⁵⁰

3.2.2.3. HZ. PEYGAMBERLE ÖZEL GÖRÜŞME

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةً ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرٌ فَإِنْ لَمْ
ءَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (12)
اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (13)

“Ey iman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”(12) “Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kalın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”(13)

Müfessirlerin bir kısmına göre, insanlar Hz. Peygamber (sav)'e sıkça geliyor ve sorular soruyorlardı. Artık bu sıkça sorulan sorular Peygamber (sav)'e sıkıntı oluşturacak düzeye gelmeye başladı. Allah bu ayeti inzal etmekle, Resulullah (sav)'ın bu sıkıntısını hafifletmek istemiş ve özel görüşme istemelerine karşılık onların sadaka vermelerini emretmiştir. Başka bir rivayette de, zenginler Peygamber

¹⁵⁰ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, s.318-319.

meclisinde sıkça bulunuyor fakirlere fırsat kalmıyordu. Allah onların da bu meclislere katılıp beraber olmalarını murad ederek bu âyeti nâzil buyurmuştur.

Zeyd b. Eslem'e göre ise, buradaki fısıldaşmadan maksat, herhangi bir insanın Resulullah'tan bir ihtiyacını gizlice istemedir. Bazı insanlar gelip, Resulullah'tan, bir ihtiyacını gizlice giderilmesini istiyordu. Resulullah bu hususu kimseye yasaklamamıştı. O gün bütün insanlar, Medine'ye karşı savaş halindeydiler. Resulullah'a böyle bir fısıltı yapıldığını gören Müslümanlara, şeytan, Medine'ye saldırı yapılacağına dair vesvese veriyordu. Bunun üzerine Allah, bu âyet-i kerimeyi indirdi ve şeytanın vesveselerine karşı dikkatleri çekti. Âtiyye'ye göre ise, burada zikredilen şeytanın vesvesesi olan fısıltıdan maksat, kişiyi üzen rüyalarıdır.¹⁵¹

Abdullah ibn Abbas'tan rivayet edildiğın göre; Müslümanlar, Peygamber (sav)'den gerekli gereksiz sorular sorar, herkesin içinde onunla gizli konuşurlardı. Bu durum, Hz. Peygamber'i sıkmaya başladı. Yüce Allah bu tür gizli konuşmaları azaltıp Hz. Peygamber'i de rahatlatmak için özel görüşmeden önce sadaka vermeyi farz kıldı. Allah böyle buyurunca Müslümanlardan birçoğu, sadaka vermekten çekinip özel soru sormaktan vazgeçtiler. Sonra Allah bu hükmü kaldıran 13ncü ayeti indirdi, Müslümanlara kolaylık getirdi, yolu daraltmadı.¹⁵²

Derveze'ye göre âyetlerin içeriğı ve bu rivâyetler arasında bir uyum söz konusu olmadığı gibi rivâyetlerin isnadı da sağlam değildir. Müslümanların herhangi birinin Resûlullah'a müracaat ederken sadaka vermesi emredilerek bu vesileyle, özel meselelerini çözüme kavuşturulması ile birlikte ihtiyaç sahiplerine verilmek ve umumi maslahatlar için kullanılmak üzere sadaka toplanması sağlanmıştır. Başka bir ifadeyle İslam'dan önce Araplar arasında da yaygın olan hüküm ve fetva geleneğı devam ettirilmiş oluyor. Âyette bu sadaka olarak isimlendirilmiştir. Çünkü bunu Resûlullah (sav) bu sadakayı şahsı için değil toplumunun genel ihtiyaçları ve fakirler için almaktadır. Zaten Resûlullah'a sadaka almak yasaklanmıştır. “Gizli

¹⁵¹ el-Kurtûbî, *Câmiu'l-beyân*, c.22, s.322.

¹⁵² el-Kurtûbî, *Câmiu'l-beyân*, c.22, s. 325.

konuştuğunuz zaman...” ifadesiyle özel bir meseleyi veya herhangi bir problemi çözmek için istendiğinde bir araya gelip özel görüşme anlamındadır.¹⁵³

Müfessirlerin çoğunluğu bu görüşüne göre 13.âyet kendinden önceki âyetin hükmünü ortadan kaldırmıştır. Mukatil’den gelen rivâyete göre, önceki âyetin hükmü on gün yürürlükte kalmış, sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Ali b. Ebu Talip ve Katade el-Kelbî’den rivâyet edildiğine göre, âyetin hükmü ancak bir günün bir saatinde yürürlükte kalmış, sonra kaldırılmıştır.

Taberî, Birinci âyetin, ikincisini neshettiği ile alakalı olarak Mücâhid kanalıyla şunları aktarıyor:

Ali (r.a.) şöyle dedi: “Allah’ın kitabında öyle bir âyet vardır ki onunla, benden önce hiç kimse amel etmedi. Benden sonra da amel etmeyecektir. Benim yanımda bir dinar vardı onu on dirheme bozdurdum. Resulullah ile her gizli görüşme öncesi bir dirhem sadaka veriyordum. O sırada bu âyet neshedildi. Böylece bu âyetle benden ne önce amel eden oldu ne de benden sonra amel eden olacaktır.”Katâde’ye göre ise, “İnsanlar Resulullah’a durmadan soru sordular. Öyle ki onun etrafını sorularla kuşattılar. Bunun üzerine Allah mü’minlere bu âyeti öğüt verdi. Fakat insanların, Resûlullahtan bir şey istemeye ihtiyaçları oluyordu. Bu âyetin hükmüne göre de sadaka vermeden, Resulullahtan ihtiyaçlarını isteyemiyorlardı. Bu durum onlara ağır geldi. Bunun üzerine Allah “Eğer sadaka verecek bir şey bulamazsanız, Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.” Ruhsatını indirdi.¹⁵⁴

Tirmizî ise, Hz. Ali (r.a.) nispet edilen diğer bir rivâyeti şöyle bildirir:

*“Ey iman edenler, peygamberle gizli konuşmak istediğiniz zaman konuşmadan önce sadaka verin...”*âyeti inince Resulullah (sav) bana dedi ki: “Bu sadakanın bir dinar olmasına ne dersin” dedim ki: “İnsanlar buna güç yetiremez.” Dedi ki: “Ne kadar olmalı?” dedim ki: “Bir arpa ağırlığı kadar altın olsun.” Resulullah (sav) buyurdu ki: “Şüphesiz ki sen, mali bakımdan mütevazı bir

¹⁵³ ed-Derveze, a.g.e, c.6, s.407.

¹⁵⁴ et-Taberî, a.g.e, c.22, s.487-488.

kimsesin.” Hz. Ali diyor ki: “Bunun üzerine bundan sonra gelen âyet nâzil oldu ve Allah benim sebebimle bu ümmetten yükü hafifletti.”¹⁵⁵

Ebû Müslim el-İsfehânî, neshin olduğunu kabul etmez ve şöyle der: “Münafıklar, sadaka vermekten kaçınıyorlardı. Bunlardan bir grup, münafıklığı bırakmış ve gerçekten Müslüman olmuşlardı. Bunun üzerine Yüce Allah, onları diğer münafıklardan ayırmayı dilemiş ve de, gerçekten Müslüman olan bu kimselerin, hala nifakta kalmış olanlardan ayırt edilmesi için, Hz. Peygamber (sav) ile özel görüşmeden önce sadaka verilmesini emretmişti. İşte bu emir, o zaman için belirlenmiş olan bu maslahattan ötürü olunca, şüphesiz o vakte mahsus olmuş olur” Ebû Müslim’in sözünün özü şudur: Bu mükellefiyet (emir), belli bir gaye için belirlenmiştir. Dolayısıyla da bunun, o belli gaye elde edildiğinde sona ermesi gerekir. Binaenaleyh bu nesh değildir. Ama cumhur nezdinde bilinen meşhur olan ise, bu sadaka hükmün “...*korktunuz mu?*” (Mücadele, 13) ayeti ile nesh olduğudur. Âlimler arasında, bu sadakanın, zekâtın farz olduğunu bildiren hükümle nesh edildiğini söyleyenler de vardır. Bu görüş ise, tamamen yanlıştır.¹⁵⁶

Derveze bu âyeti tefsir ederken şunları söylemektedir: Özel görüşme öncesi bir fakire sadaka vermekten *أَسْفَقْتُمْ* “ürktünüz mü?” sorusu: “Muhatabın pozisyonunu olumsuzlamayı hedefleyen bir soru. Satır aralarından Müslümanlara yönelik bir azar seziliyor. Çünkü önceki âyetin, farz kıldığı sadakayı vermekten ürkmüş ve uygulama esnasında ağır davranmışlardı. Sorumluluklarının hafifletildiği bildirilmiştir. Allah tövbeleri kabul etmiş, bu davranışları hasebiyle onları affetmiştir. Buna karşılık olarak onlara düşen görev, namaz kılmak, zekât vermek, Allah ve Resulüne itaat etmektir.”¹⁵⁷ Yeni yükümlülüğü ağırdan alanlar, Müslümanların çoğunu oluşturan henüz Müslüman olmuş kalabalıklardı. Muhacir ve Ensar’dan oluşan öncüler değil. Onlar ve onlara güzellikle tabi olan Müslümanlardan Allah razı olduğunu, onların da kendisinden razı olduklarını vurgulamıştır.¹⁵⁸ Yasalar ise, çoğunluğa yönelik olarak konulur. Aslında bu, genel toplumsal tablodur ve her zaman ve her yerde, benzeri

¹⁵⁵ Tirmizî, **Tefsiru'l-Kur'ân 58/2.**

¹⁵⁶ er-Râzî , **Mefâtihu'l-ğayb**, c.29, s.274.

¹⁵⁷ ed-Derveze, **a.g.e**, c.6, s.409.

¹⁵⁸ et-Tevbe, 9/100.

münasebetler ortaya çıkabilir. İlahi hikmet, bundan dolayı konulan hükmün değiştirilmesini öngörmüştür.”¹⁵⁹

Kur'an ve Nesh Problemi isimli kitabında Talip Özdeş Peygamber (sav) ile gizli görüşmelerden önce sadaka verilmesine dair âyetin nesih değil, bunun bir (tahfif) hükmü hafifletme olduğunu ileri sürer. Buna göre, sûrede mensuh olduğu kabul edilen ayetten bir önceki ayette, meclis adabı ve Hz. Peygamber (sav)'in de hazır bulunduğu bir ortamda nasıl davranılması gerektiği hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Âyetin siyak ve sibakı gözetilerek bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde neshi gerektirecek bir durumun olmadığı görülmektedir. Buna göre, Hz. Peygamber (sav)'in hazır bulunduğu bir mecliste bir takım kimselerin özel görüşmelerinin önüne, onunla bu şekilde konuşmalarından önce sadaka takdim etmeleri talep edilerek geçilmek istenmiş olabilir. 12nci âyette sadaka takdim etme teklifinin sadece buna gücü yetebilenler için olduğuna, güç yetiremeyenler için Allah'ın merhametli ve bağışlayıcı olduğu beyan edilmiştir. 13ncü âyette ise, sadaka vermekten korktukları için Allah'ın onun tövbesini kabul ettiği açıklanmaktadır. Allah'ın yapılan bir yanlıştan veya talep edilen bir işi yerine getirememekten dolayı bu kimseleri bağışlayıp tövbelerini kabul etmesi, talep edilen şeye ilişkin aslî hükmü ve konulan barajı ortadan kaldırmaz.¹⁶⁰

Abdullah b. Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Müslümanlar, Peygamber (sav) ile gerekli, gereksiz sorular sorar, herkesin içinde onunla gizli konuşurlardı. Bu durum, Hz. Peygamber'i rahatsız etmeye başladı. Onu rahatsız eden bu tür gizli konuşmaların azaltılması için özel görüşmeden önce sadaka verilmesi emredilmiştir.

Necvâ ayetinde neshin olmadığını ileri süren Süleyman Ateş'e göre; her özel konuşma için bir miktar sadaka vermek Müslümanların çoğuna güç gelmişti. Bu emirden sonra birçok Müslüman, sadaka vermekten çekindiği için özel konuşma isteğinden vazgeçmiştir. Fakat gizli konuşmak zorunluluğu olan ve sadaka vermeye güç yetiremeyen kimseler için bir kolaylık getirilmiş, böyle bir zorunluluk içinde

¹⁵⁹ ed-Derveze, a.g.e, c.6, s.410.

¹⁶⁰ Talip Özdeş, *Kur'ân ve Nesh Problemi*, Fecr yay, Ankara, 2005,s. 60-62.

olup da sadaka veremeyenlerin sadaka vermekten muâf tutulduklarını dair on üçüncü âyet nazil olmuştur. Bu da hükmün zorunlu değil, isteğe bağlı olduğunu bildirerek Müslümanlara kolaylık getirilmiştir. Neshin olduğunu kabul edenlerin dayandığı Hz. Ali'ye isnad edilen hadisler birbiriyle çelişkilidir. Bir rivayette Hz. Ali, Hz. Peygamber (sav) ile görüşmeden sadaka olarak bir dinar verdiği, diğer bir rivayete göre ise, bir dirhem sadaka verdiği rivayet edilmektedir. Bir dirhem, 14 kırat olup 70 arpa ağırlığındadır. Yani kendisi önerdiği paranın 70 kat fazlasını vermiştir. Önerdiğinin 70 kat fazlasını verenin bunun 1/70 ni önermesi makul değildir. Son iki âyette esasen bir çelişki bulunmamaktadır. Birinci âyetin hükmü yürürlükte, ancak Kur'ân emirleri bazen *vücûb* bazen de *nedb* ifade ederler. Sadaka vermeye gücü yetebilen için bunu yapmasının daha hayırlı olduğu belirtilmek suretiyle bu emrin, gereklilik değil, uygunluk bildirdiği anlaşılmaktadır.¹⁶¹

Kur'ân'ın sunduğu bu tabloda Müslüman yöneticilere, hâkimlere ve liderlere yönelik güzel bir örnek vardır. Şayet açık bir Kur'ân âyeti yoksa ya da günah ve bozgunculuk söz konusu değilse, onların ortama göre hareket etmeleri, konjüktürü gözetmeleri, Müslüman çoğunluğun istedikleri şeylerden, öngördükleri yükümlülükten ancak zarurî durumlarda vazgeçmeleri gerekir.

3.2.2.4.MÜNÂFIKLARIN YAHUDİLERLE İLİŞKİSİ

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (14) أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (15) اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ (16) لَنْ نُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (17) يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ آلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ (18)

“Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmez misin? Onlar ne sizdendirler, ne de onlardan. Onlar bile bile yalan yere yemin

¹⁶¹ Ateş, Süleyman, **Kur'ân'da Nesh Meselesi**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1996, s.39-42.

ederler.(14) Allah, onlara çetin bir azap hazırlamıştır. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür!(15) Onlar yeminlerini kalkan yapıp (insanları) Allah'ın dininden alıkoydular. Bunun için onlara alçaltıcı bir azap vardır. Onların malları da, evlatları da Allah'a karşı kendilerine bir yarar sağlamayacaktır.(16) Onlar, cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. (17) Allah'ın onları hep birden dirilteceği, onların da (kendilerini kurtaracak) bir iş üzerinde olduklarını sanarak size yemin ettikleri gibi Allah'a da yemin edecekleri günü düşün! İyi bilin ki, onlar yalancıların ta kendileridir. (18)

Suddî ve Mukatil b.Hayyan bu âyet-i kerimenin münafık Abdullah b. Nebtel hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Abdullah b.Nebtel, Resulullah(sav)'ın meclisinde oturur, sonra da o mecliste konuşulanları Yahudilere götürüp anlatırdı. Allah'ın Resulü bir gün odalarından birindeyken: “Sizin yanınıza şimdi bir adam girecek; kalbi bir cebbarın kalbidir, şeytanın gözleriyle size bakmaktadır.” Buyurdular ve hemen bu sözün akabinde Abdullah b. Nebtel içeri girdi. Gök gözlü ve şaşkı birisiydi. Resûlullah (sav) ona: Sen ve arkadaşların bana neden sövüyordunuz?” diye sordu. Böyle bir şey yapmadığına dair Allah'a yemin etti. Hz. Peygamber (sav): “Elbette yaptın.” buyurdular. Gitti ve arkadaşlarını getirdi, onlar da sövmediklerine dair yemin ettiler. İşte bunun üzerine Allah (c.c.) bu ayet-i kerimeleri indirdi.¹⁶²

Münafıklar Allah Teâlâ'nın, “Allah'ın lanet ve gazap ettiği kimseler”¹⁶³ diye nitelediği Yahudileri dost ediniyorlar ve onlara, mü'minlerin sırlarını aktarıyorlardı. Ey Müslümanlar! O münafıklar sizden değildirler. Yahudilerden de değildirler. Onlar yalan yere yemin ederler. Bu yalandan murat, ya kendilerinin de Müslümanlardan oldukları iddiasıdır, ya da Allah ve Resulüne küfretmeleri ve Müslümanlara hile yapmalarıdır. Binaenaleyh onlara, siz şunu yaptınız denilse, öldürülmekten korkarlar ve “Ben bunu demedim, ben bunu yapmadım...” diye yemin ederler. İşte, hakkında yalan ettikleri yemin budur.¹⁶⁴

¹⁶² Vahidî, a.g.e, s.295.

¹⁶³ el-Mâide, 5/60.

¹⁶⁴ er- Râzî, **Mefâtihu'l-Ğayb**, c.29, s.275.

Rivâyetlerden bu âyetlerin Abdullah b. Nebtel adlı münafık hakkında inmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu adam Peygamberimizin(sav) meclislerine katılıyor, sonra da gidip bu meclislerde konuşulanları Yahudilere aktarıyor, onlarla birlikte gammazlığa, sövgülere, entrikalara katılıyordu. Resulullah (sav) ona bunu sormuş o da böyle bir şey yapmadığına ilişkin olarak yemin etmişti. Bu rivayet genel olarak ayetlerin içeriğine uygundur. Ancak ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla bu tarz bir eleştiriyile hedeflenenler birden fazlaydı. Bu durum, iniş sebebiyle bir çelişki oluşturmaz. Ancak, bu münafık gibi daha birçok kimsenin bulunduğunu gösterir. Dolayısıyla, İlahi hikmet, tümünün şiddetli ve sert bir üslupla uyarılmalarını, Peygamberimize ve mü'minlere zafer ve üstünlük müjdesiyle moral verilmesini öngörmüştür.

Allah'ın gazabına uğramış olan Yahudilerle dostluk kuran münafıklara bu şekilde yoğun saldırılar yapılması gösteriyor ki onlar Müslümanlara karşı köklü, büyük çaplı tuzaklar kuruyor, Müslümanların en azılı düşmanlarıyla onlara karşı komplolar hazırlıyorlardı. Yine bu ayetler gösteriyor ki artık bu dönemde İslam'ın gücü genişlemişti. Münafıklar artık bu güçten korkuyorlardı. Hz. Peygamber ve müminlerle karşılaşp yüzleştiklerinde Allah'ın onların planlarına ve komplolarına ilişkin verdiği bilgiler kendilerine söylendiğinde yalan yere yemin ederek kendilerinin söyledikleri sözleri ve tezgâhladıkları komploları inkâra kalkışıyor, yalan olduğunu bile bile yemin ediyorlardı. Onlar bu yeminlerle karanlık planlarının ortaya çıkarılması halinde uğrayacakları cezadan kendilerini korumaya çalışıyorlardı.”¹⁶⁵

Âyetlerde, münafıkların Yahudilerle birlik olup komplolar kurmaları, Resulullah'a ve müminlere eziyet etmelerine, dolaplar çevirmelerine ilişkin çirkin bir manzara, uyarı amacıyla gözler önüne serilmiştir.¹⁶⁶ Bu âyetler, Ahzâb suresinin kapsamında yer alan Hendek Savaşı'na ve Kureyzaoğulları olayına işaret eden ayetlerden önce veya sonra indiklerine ilişkin bir ipucu konumundadır. Ayetlerin belli bir zaman diliminde yaşanan bir olguya işaret ettikleri bir gerçektir. Ancak bunlar evrensel nitelikli ahlaki ve sosyal telkinlerdir. Ümmetin ve ulusun

¹⁶⁵ Seyyid Kutub, **Fi Zilâli'l-Kur'an**, c.9, s. 579.

¹⁶⁶ ed-Derveze, **a.g.e**, c.6, s.410-411.

düşmanlarıyla birlik yapmayı, ittifak kurmayı, aynı kampta yer almayı yerici mesajlar içermektedir. Böyle yapanlara müsamaha göstermemek gerekir. Onları şiddetli cezalandırmak ve bu tür faaliyetlerin önünü almak zorunludur.¹⁶⁷

Hasan el Basrî, imanlarını, nifaklarının ve Müslümanlara yaptıkları hilelerin ortaya çıkmaması için veya Müslümanların kendilerini öldürmelerini önlemek için, bir kalkan edindiler. Ama öldürülmekten emin olunca, kalplerine şüpheler atmak ve İslam'ın durumunu çirkin göstermek suretiyle, insanları İslam'dan alıkoymak ve men etmekle meşgul oldular” demektir” şeklindedir.¹⁶⁸

“İşte onların hakkı, hor ve hakir kılıcı bir azaptır” “İnkâr edip de, insanları Allah'ın yolundan alıkoyanların azabını arttırdıkça arttırdık...” (Nahl, 88) ayetinde olduğu gibidir.

Kurtubî, Mukatil b. Hayyan'dan rivâyet eder: “...Onların malları da, oğulları da Allah katında kendilerine fayda vermez. Onlar cehennem ashabıdırlar ve ebediyen orada kalacaklardır.” buyruğu “Eğer gerçekten kıyamet günü varsa o kıyamet günü biz birbirimize ve çocuklarımıza yardım ederiz.” Diyen bir münâfık hakkında¹⁶⁹ inmiştir.

İbn Abbas, “Münafık, dünyada iken, dostlarına karşı yalan yere yemin ettiği gibi, kıyamet gününde de, Allah'a karşı yalan yere yemin eder. Kıyamet gününde Allah'a yalan söyleyişi, “Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki, biz müşriklerden değiliz...”¹⁷⁰ âyetinde geçmektedir. İkinci ise, “Sizden oldukları hususunda Allah'a yemin ederler”¹⁷¹ âyetinde beyan edilmiştir. Münafıklar, alabildiğine nifaka daldıkları için, kıyamet günü, Allâmü'l-guyûb olan Allah karşısında, yalan yemin ederek, yalanlarına inandıracaklarını zannettiler. Demek ki, bu kötü yemin huyu, onlarla beraber, ebediyen kalacaktır. Nitekim, “Eğer dünyaya geri gönderilseler bile,

¹⁶⁷ ed-Derveze, **a.g.e**, c.6, s.411.

¹⁶⁸ er- Râzî, **Mefâtihu'l-ğayb**, c.29,s.275.

¹⁶⁹ el-Kurtübî, **a.g.e**, c.20, s. 326.

¹⁷⁰ el-En'âm, 6/23

¹⁷¹ et-Tevbe, 9/56.

nehy olundukları şeyleri yine yapmaya girişirlerdi”¹⁷² âyetiyle de buna işaret edilmiştir.¹⁷³

Allah’a ve peygamberine düşmanlık eden Yahudi ve münâfıkların ne mallarının, ne de çocuklarının onları Allah’ın azabından kurtaramayacağı, sürekli olarak cehenneme girecekleri vurgulandıktan sonra dünyada yaptıkları hareketlerine uygun bir kıyamet sahnesi sunulmaktadır. Âyetler özel bir sebeple ve şartlarla inmiş olsa da, sebebin özelliği, ayetin genelliğini kısıtlamaz. Bunlar her toplumda geçerli olan ahlak kurallarını getirmiştir. Müminlerin düşmanlarıyla sıkı fıkı dost olup onlara müminlere sırlarını vermek, hem münafıklık, hem de hainliktir. Toplumun selameti, kötü huyların mümkünse ıslahı, değilse ayıklanması ile mümkündür.

اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَاَنْسِيَهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ اَوْلَيْكَ جِزْبُ الشَّيْطَانِ اَلَا اِنَّ جِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمْ
الْخٰسِرُوْنَ (19) اِنَّ الَّذِيْنَ يُحٰدِثُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ اَوْلَيْكَ فِي الْاَدْلٰىلِ (20) كَتَبَ اللّٰهُ لَاغْلِبَنَّ اَنَا
وَرُسُلِيْ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيْزٌ (21)

“Şeytan onları hâkimiyeti altına alıp kendilerine Allah’ı anmayı unutturmuştur. İşte onlar şeytanın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, şeytanın tarafında olanlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.(19) Allah’a ve peygamberine düşman olanlar var ya, işte onlar en aşağı kimselerin arasındadırlar.(20)Allah, “Şüphesiz Ben ve peygamberlerim galip geleceğiz” diye yazmıştır. Şüphe yok ki, Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.” (21)

Zeccâc, استحوذ “istahveze” kelimesi, Arapça’da, “istîlâ etti” anlamındadır. “Develere hâkim olup da, onları bir araya topladığın zaman حوذت اللابل “haveztul ible” veya خذت الابل “huztul ible” denilir.” demiştir. Müberred, “Onu çepeçevre sardı ve kuşattı” anlamında استحوذ على الشيء “istahvaze ala şey” denilir. Hz. Aişe, Hz. Ömer hakkında, كان احوذيا “kane ahvaziyyan” yani, “O, siyaseti ve işleri yönetmesini iyi bilen birisi idi...” demiştir. “Şeytan onlara sahip oldu ve onları istila etti” anlamındadır. Cenâb-ı Hakk daha sonra, “Artık Şeytan bu kimselere, Allah’ı hatırlamayı bile unutturmuştur. Bunlar şeytanın taraftarlarıdır. Dikkat edin, Şeytanın

¹⁷² el-En’âm, 6/28.

¹⁷³ er- Râzî, Mefâtihu’l-ğayb, c.29,s.275.

buyruklarını yerine getiren onun elinde adeta oyuncak haline gelen bu kimseler gerçekten hüsrana düşenlerin ta kendileridir” buyurmuştur. Kadî bu ayeti, amellerin yaratılması meselesinde, şu iki bakımdan delil getirmiştir. Bu unutturma, eğer Allah’ın yaratması ile olmuş ise, bunun şeytana izafesi bir yalan olur. Eğer bu, Allah’ın yaratmasıyla meydana gelmiş olsaydı, bu münafıklar, şeytanın takımı değil de mü’minler gibi Allah’ın tarafında olanlar olmuşlardı.

Mukâtil şöyle demiştir: “Müslümanlar: “Biz, Fars ve Roma’ya karşı, Allah’ın bize yardım edeceğini umuyoruz” dediler. Bunun üzerine, münafıkların reisi Abdullah İbn Übeyy, “Siz, Fars ve Roma’nın, yendiğiniz bazı memleketler gibi mi olduğunu zannediyorsunuz? Hayır, vallahi onlar, sayıca ve güç bakımından çok büyüktürler” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, “ *Allah’a ve peygamberine düşman olanlar var ya, işte onlar en aşağı kimselerin arasındadırlar. Allah, “Şüphesiz Ben ve peygamberlerim galip geleceğiz” diye yazmıştır. Şüphe yok ki, Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.*” âyetini inzâl buyurdu.¹⁷⁴

3.3.ALLAH SEVGİSİ

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (22)

“Allah’a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri yahut kendi soy-sopları olsalar bile, Allah’a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin. İşte Allah onların kalplerine imanı yazmış ve onları kendi katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları, içlerinden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacakları cennetlere sokacaktır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte onlar, Allah’ın tarafında

¹⁷⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c.29, s.277.

olanlardır. İyi bilin ki, Allah'ın tarafında olanlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”(Mücâdele, 22)

Bu âyeti kerimenin Bedir savaşında babası Abdullah b. Cerrah'ı öldüren Ebu Ubeyde b.el-Cerrah, kardeşi Ubeyd b. Umeyr'i öldüren Mus'ab b. Umeyr, Utbe'yi öldüren Hamza, Şeybe'yi öldüren Ali, Velid b. Utbe'yi öldüren Ubeyde b. el-Haris ve yakın akrabasını öldüren Hz. Ömer ve oğlu Abdurrahman'ı öldürmeye kalkan Hz. Ebubekir hakkında nâzil olduğu rivâyet edilir.¹⁷⁵

İbn Cüreyc şöyle dediği rivâyet edilir:

“Bana nakledildiğine göre bir gün Hz. Ebu Bekir'in babası Ebu Kuhâfe, Hz. Peygamber (sav)'e sövmüş. Orada bulunan Hz. Ebu Bekir babasına öyle bir vurmuş ki darbenin şiddetinden Ebu Kuhâfe yere düşmüş. Daha sonra Hz. Ebu Bekir, bunu Hz. Peygamber (sav)'e zikretmiş de, Hz. Peygamber (sav) de bunu gerçekten yaptın mı?” demiş, onun: “Evet yaptım.” demesi üzerine de: “Bir daha bunu yapma” buyurmuştur. Ebu Bekir: “Vallahi kılıç yakınımda olsaydı onu öldürürdüm.” demiş de bunun üzerine Allah bu âyet-i kerimeyi indirmiştir.”¹⁷⁶

Süleyman Ateş'e göre: “Bu tür rivayetler, âyeti bilinen olaylara tatbikten ibarettir. Âyet Bedir'deki bu olaylarla ilgili değildir, çünkü Bedir'den yıllar sonra inmiştir. Sonra bu âyetin, diğer âyetlerden önce ve onlardan ayrı inmesi de düşünülemez. Bu âyet, Yahudileri dost tutan münafıkların hallerini anlatan ayetlere bağlıdır. Onların durumlarını anlatıp şeytanın tarafında oldukları belirtildikten sonra gerçek mü'minlerin, Allah'ın ve Elçisinin düşmanlarını dost tutmak şöyle dursun, kendi ciğerparelerini, anne-babalarını ve yakın akrabaları dahi Allah ve Elçisi uğrunda feda etmekten çekinmeyeceklerini bildirir.”¹⁷⁷

Âlimler diğer dini inanç sahipleriyle bir araya gelme ve ilişki içinde bulunmanın caiz olduğuna dair icma etmişlerdir. Şu halde, mahzurlu ve haram olan dostluk ve sevgi hangisidir? “denilirse, biz deriz ki: Bu, haram olan dostluk, o kâfir

¹⁷⁵ el-Kurtûbî, **a.g.e.**, c.20, s.329-330.

¹⁷⁶ Vahidî, **a.g.e.**, s.295.

¹⁷⁷ Süleyman Ateş, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, c.9, s.331.

olduğu halde, hem din hem de dünya bakımından, ona rağbet edip gıpta etmektir. Ama bunun dışındaki sevgi ve dostlukların bir mahzuru yoktur.

Sonra Allah Teâlâ, bu tür sevgiyi birkaç bakımdan alabildiğince yasaklamıştır. Bu sevginin, iman ile birlikte olmayacağını belirtmiştir.

“Ebû Ali el-Farisî’ye göre âyetteki *كتب* “yazdı” “ketebe” fiili, “topladı” manasındadır. Nitekim “Ketibe” kelimesi de, “ordudaki bölük” manasındadır. Buna göre ayetin takdiri, “*Bunlar, Allah’ın kalblerinde imanı topladığı, yani imanları kemale ermiş olan ve de, Kitabın bir kısmına inanır, bir kısmına inanmayız*”¹⁷⁸ diyenlerden olmayan kimselerdir. İşte bunlar böyle olunca, kalblerinde, kâfirlere karşı bir sevginin yer bulması imkânsız olmuştur” şeklindedir. Râzî âyetlerin tefsirini yaparken şunları söylemektedir. Âlimler buradaki “ketebe” “yazdı” fiilinin, “*Karar kıldırdı ve yarattı*” manasında olduğunu, çünkü imanın yazılmasının mümkün olmadığını, dolayısıyla bu kelimenin “*varetme, meydana getirme*” manasına hamledilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Allah’ın bu âyette mü’minler için zikrettiği ikinci nimet, “(Allah) Bunları, kendinden bir ruh ile desteklemiştir” ifadesiyle anlatılan şeydir. Bu ifade hakkında iki izah vardır.¹⁷⁹

İbn Abbas (r.a.) bunun manasının, “ Allah düşmanlarına karşı olanlara yardım etti” şeklinde olduğunu, Allah Teâlâ’nın burada yardımını, “*rûh*” diye ifade ettiğini, çünkü mü’minlerin işlerinin, bu ilahi yardım sayesinde hayat bulduğunu söylemiştir.

Süddî, ayetteki “*minhu*” “*kendinden, ondan*” zamirinin, imana raci olduğunu, manasının “*Allah onları, imandan sadır olan bir ruh ile destekledi, kuvvetlendirdi*” şeklinde olduğunu, “*İşte biz böylece sana emrimizden bir ruh vahyettik*”¹⁸⁰ âyetinin de buna delalet ettiğini söylemiştir. Allah’ın bu ayette mü’minler için zikrettiği üçüncü nimet, “Allah bunları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Bunlar orada ebedî kalıcıdırlar” ifadesiyle anlatılan nimettir. Bu, cennet nimetine bir işarettir. Dördüncü nimet, âyetteki “Allah onlardan razı

¹⁷⁸ en-Nisâ, 4/150.

¹⁷⁹ er-Râzî, **Mefâtihu’l-ğayb**, c.29, s.260.

¹⁸⁰ eş-Şûrâ, 42/52

olmuştur. Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır” ifadesiyle anlatılan şeydir. Bu, “Rıdvan” nimeti olup, en büyük nimet ve en yüce mertebedir.

Cenâb-ı Hakk daha sonra, bu nimetleri saymasının ardından, Allah düşmanlarına karşı sevgi beslememeyi-dost olmamayı gerektiren şeylerin dördüncüsünü zikredip, şöyle buyurmuştur. *“İşte onlar Allah'ın tarafında yer alanlardır. İyi bilin ki, Allah'ın hizbi kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”* Bu ifade, Hak Teâlâ'nın münafıklar hakkındaki, *“Bunlar şeytanın tarafında yer alanlardır. Bilesiniz ki şeytan taraftarları, gerçekten hüsrana düşenlerin ta kendileridir”* ifadesine bilmukabil olarak zikredilmiştir. Bu ifâdede gerçek imana yönelik son derece etkileyici bir tenbih algılanıyor. Buna göre Allah'a ve ahiret gününe gerçekten iman eden bir topluluğun Allah'a ve Resulü'ne cephe alan, O'na ve Resulü'ne karşı düşmanca bir tutum sergileyen kimselere sevgi beslemeleri mümkün değildir. Onlarla bu tür bir tutum içinde olan kâfirler arasında babalık, oğulluk, kardeşlik veya yakın akrabalık gibi güçlü bir bağ olsa da böyledir. Bu ifâde aynı zamanda bu yakın akrabaların önemini vurgulayıcı bir ifadedir.

Sûrenin nazil olduğu Medine toplumu göz önüne alındığında Allah ve Resulüne karşı düşmanlık besleyen, Müslümanların aleyhine çeşitli komplolar düzenleyenlerin Yahudiler, onlara karşı sevgi besleyenlerin de münafıklar olduğu açıktır. Münafıklar, Müslümanların yanına geldiklerinde *“Biz iman ettik”* kâfirlerin yanına gittiklerinde de *“Biz sizinle birlikteyiz”*¹⁸¹ derlerdi. Oysa onlar iki taraf arasında da bocalayıp durulardı. *“ Bu ikisi arasında bocalar durular; ne şunlara ne de bunlara katılırlar. Sen, Allah'ın sapıklıkta bıraktığı kimseye asla bir çıkış yolu bulamazsın.”*¹⁸² Âyetlerden anlaşılacağı üzere ikiyüzlü karakterleriyle münafıklara dikkat çekilmektedir.

Sûrenin bütününden hareketle Allah(c.c.)'ın insanları Hizbuşşeytan ve Hizbullah olarak iki gruba ayırdığını görüyoruz. Allah'ın tarafında yer alanlar herkes, renkleri, milletleri, ırkları ve aileleri farklı da olsa kardeşlerdir. Onları bir arada tutan en önemli bağ imandır. Şeytanın tarafında yer alanlar ise, renkleri, milletleri,

¹⁸¹ el-Bakara, 2/14.

¹⁸² en-Nisâ, 4/143.

ırkları ve aileleri aynı bile olsa bunun bir önemi yoktur. Çünkü bütün bu bağları ayakta tutan baştaki iman bağı çözülmüştür.

Şeytanın kendilerini oyuncağı haline getirdiği kâfirler, müşrikler, münafıklar Şeytan'ın taraftarlarıdır. Onlar Allah'ın kendilerine yasakladığı günah, düşmanlık, peygambere hakaret ve isyan içerikli gizli toplantılar düzenleyip, Müslümanlara komplolar tertip ederlerdi. Hz. Peygamber (sav)'i Allah'ın selamlamadığı bir şekilde-beddua, hakaret ve alay ile selamlardı. Münafıklar, Allah'ın kendilerine gazap ve lanet ettiği kimseler olan Yahudileri dost edinip onlara Müslümanların sırlarını veriyorlardı. Münafıklar ikiyüzlü davranıyor apaçık yalan söylüyorlardı. Müslümanların yanında biz iman ettik, deyip kâfir ve Yahudilerin yanında ise, onlardan olduklarını ve müslümanlarla sadece alay ettiklerini ifade ediyorlardı. Söz verdikleri zaman sözlerinde durmamaları onların diğer bir özelliğidir. İşte tüm bu nedenlerden dolayı onlar şeytanın tarafında yer almayı seçmişlerdir. Hizbullah yani Allah'ın tarafında yer alanlar ise, zihâr ve keffâreti örneğinde olduğu gibi Allah'ın koymuş olduğu helal ve haramlara ittiba ederler. Allah'a ve peygamberine düşmanlık edenlere sevgi beslemez, onları dost edinmez ve Müslümanların sırlarını onlara vermezler. Allah, imanları ve amelleri sebebiyle onlardan razı olmuştur.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim, on üç yıl Mekke'de, takriben on yıl da Medine'de olmak üzere, yaklaşık yirmi üç yıllık bir zaman diliminde tedricen nazil olmuştur. Kur'ân âyetlerinin bir kısmı, belirli bir sebebe bağlı olarak nazil olurken bir kısmı da belirli bir sebebe bağlı olmaksızın bir hükmü koymak için indirilmiştir. Kur'ân, nâzil olduğu tarihi süreçte, gönderildiği toplumun dinî, ahlâkî, hukukî ihtiyaçlarını ve beklentilerini gidermeyi amaçlamıştır. Böylece ilk muhatap kitlenin gelenek ve göreneklerini, dünya görüşlerini, bilgi düzeylerini, ihtiyaçlarını ve onların sosyal hayatta karşılaştıkları olayları dikkate almıştır. Onların bu talep ve beklentilerine cevap vererek onlara dünya ve ahiret mutluluğu, tüm insanlık için ise, evrensel ilkeler sunmuştur.

Çalışmamıza konu olan Mücâdele Sûresi, Medine'de Münâfikun sûresinden sonra Hucûrât sûresinden önce h.9. yılda nâzil olmuştur. Bu sûre, Medine İslam toplumunda Müslümanların günlük hayatta karşılaştıkları bir takım sorunlara çözümler ve toplumsal bir takım uygulamalar hakkında evrensel prensipler getirmiştir.

Kocasının zihar yapması üzerine Havle binti Sa'lebe'nin, “ *Ey Allah'ım! Çok yalnızım. Bu ayrılık bana çok acı verecek. Halimi sana arz ediyorum, beni bu sıkıntıdan kurtar, Resulün diline bir vahiy inzâl buyur*” şeklindeki sözü de bu talep ve temennilerin dikkate alındığı muazzam bir örnektir. Ataerkil bir yapıya sahip olan Arap toplumunda kadın, önce hor hakir görülen, aşağılanan, yoksulluk ya da ahlaksızlık korkusuyla diri diri toprağa gömülen, bir meta gibi alınıp-satılan bir konumda bulunurken, İslam'dan sonra bu konumunun tamamen değiştiği görülmektedir. Nitekim bu sûrenin ilk âyetlerinde, cahiliye âdetlerine göre eşlerin tekrar birleşmelerine imkân vermeyen bir uygulama olan zihâr tamamen ortadan kaldırılmıştır. Zihâr, adamın eşine “*Sen, bana anamın sırtı gibisin*” diyerek onu kendisine haram kılması ve sokağa terk etmesi demektir. Bu durumda mağdur olan kadındır. Kadın evliliğini devam ettiremediği gibi boşanmış da sayılmadığından başkasıyla evlenemiyordu. Allah, Arapların cahiliye geleneği olan ve diğer

milletlerde benzeri olmayan zihârı, çirkin ve uydurma bir söz olması nedeniyle kınamıştır ve bu konudaki hükmünü bildirmiştir. Buna göre, eşlerine zihâr yapıp sonra bu söyledikleri sözden pişman olanlar için köle azad etmek/ardı ardına altmış gün oruç tutmak/altmış fakiri doyurmak şeklinde kişilerin imkân ve ekonomik koşullarına göre onlara çözüm getirmiştir. Toplumda herhangi bir ferдин talep ve beklentisine göre nâzil olan âyetler bütün toplumlar ve fertleri için bağlayıcı olmuştur. Zihâr hükmü ve keffâreti Allah'ın belirlemiş olduğu sınırlardır. Müslümanların, bu sınırlara saygılı olması zorunludur.

Zihârın günümüz toplumunda bir boşama türü olarak herhangi bir karşılığı olmamakla birlikte, halk arasında “*anam, avradım olsun*” kabilinden sözlerin ağza alınmaması gerektiği kanaatindeyiz. Zihâr yemini, nasıl çirkin ve uydurma bir söz ise, buna benzer ifadelerde de çirkindir. Kızgınlık, öfke, acelecilik veya şaka yoluyla bile olsa, böyle sözlerin söylenmesi uygun değildir. İslâm bütün cahiliye dönemi yanlış ve haksız uygulamalarını ortadan kaldırmıştır. Bir müslümana yakışan da cahiliye örf ve âdetlerini anımsatan davranışlardan uzak durmaktır.

Medine İslam devleti Müslümanlar (Muhacir, Ensar ve yeni müslüman olanlar) Yahudiler ve münafıklar gibi birbirinden farklı unsurlardan oluşmaktaydı. Sûrede bütün bu grupların birbiriyle olan ilişkileri dikkate alınmıştır. “*Allah'a ve Resûlüne düşmanlık edenler...*” buyruğuyla kastedilen Yahudi ve münafıkların Hz. Peygamber (sav)'e ve Müslümanlara karşı takındıkları çirkin tavırlar, düzenledikleri komplolar gözler önüne serilmiştir. Yahudi ve münafıklar, Allah'ın daha önce kendilerine yasakladığı, toplumda huzursuzluk meydana getirecek gizli toplantılar düzenliyor, bu toplantılarda günah, düşmanlık, Peygambere isyan ve hakaret gibi konularda konuşuyorlardı. Bir müslümanı gördüklerinde fısıldaşmaya başlıyorlar, o da kendisine bir zarar verecekleri veya öldürecekleri fikrine kapılıyordu. Ayrıca, Yahudiler Hz. Peygamber (sav)'i gördüklerinde “*es-selamu aleykum*” demek yerine “*es-samu aleyk*” deyip ona beddua ve hakaret ederek, “*şayet o peygamberse Allah'ın bu dediğimiz şeylerden dolayı bize azap etmesi gerekirdi*”, demek suretiyle Allah'a ve Resulüne karşı saygısızlıkta sınır tanımıyorlardı.

Her ne kadar âyetler muayyen bir olay veya olaylara özgü olarak nazil olmuş olsa da evrensel nitelikli prensipler içermektedir. Buna göre, Allah'ın denetimi ve gözetmesiyle küçük büyük her olaya şahit olduğunu unutmamak gerekir. Bundan dolayı toplumda tefrikaya ve huzursuzluklara sebep olacak, toplumu gelecek veya kargaşa ortamına sürükleyecek gizli toplantılar düzenlemekten kaçınmak lazımdır. Özellikle kriz ortamlarında insanların duygu ve düşüncelerini gözetmek zorunludur. Günah, düşmanlık ve peygamber veya yöneticiye isyan gibi konuları ihtiva eden gizli toplantılar yasaklanmış ve bunların çirkinliği vurgulanmıştır. Selamlaşmada, insanların birbiriyle olan ilişkilerinde yanlış anlaşılabilen, kuşkulu, her yana çekilebilen sözlerden sakınılmalıdır. Yöneticiler bu davranışları yasaklamak ve bunları yapanları cezalandırmak yetkisine sahiptirler. Müslümanlar da, günah, düşmanlık ve isyan içerikli gizli görüşmelere katılmamalı, eğer gizli görüşeceklerse yalnız iyilik ve takva konusunda konuşmalıdırlar. Kur'ân, Medine İslam toplumunun gizli düşmanları olan münafıkları açığa çıkarmakla Müslümanlara rahmetiyle ihsanda bulunmuştur.

Sûrede, Hz. Peygamber (sav) döneminde ve günümüzde de var olan bazı toplumsal zaafların giderilmesi de istenmiştir. Örneğin Resûlullah (sav) meclislerinde ve toplantılarında önce gelenlerin kendilerinden sonra gelenlere yer vermek istemiyor, kendilerine yer açın denildiği vakit bunu büyük bir hakaret ve saygısızlık olarak düşünüyorlardı. Yine bazı kimseler, Hz. Peygamber'in sohbetinden daha fazla yararlanmak istiyor ve onun çok önemli işlerinin olduğunu unutuyorlardı. Diğer bazı kimseler ise, Hz. Peygamber (sav) ile özel olarak görüşmek istiyor ve yahut gereksiz bir şekilde onun kulağına bir şeyler fısıldıyorlardı Bu davranışlar Hz. Peygamber'e ve orada bulunan kimselere rahatsızlık veriyordu. Bunun üzerine, ilgili âyetlerde müslümanların meclislerde hoşgörülü ve birbirlerine saygılı davranmaları, devlet başkanı veya bir yöneticiyle yaptıkları görüşmelerde davranışlarına dikkat etmeleri emredilmiştir. Böylece, Müslüman toplumunda dikkat edilmesi gereken edeb ve görgü kurallarına dair düzenlemeler yapılmıştır.

Bu sûrede, maddi çıkarlar ve bir takım menfaatler elde etmek için Müslümanların aleyhine Yahudileri destekleyen münafıkların özellikleri de beyan edilmiştir. Yahudileri dost edinen ve onlarla işbirliği yapan münafıklar,

konuştuklarında yalan söylerler. Müslümanlarla karşılaştıklarında onlardan olduklarına dair yeminler ederler. Böylece canlarını ve mallarını korumak için yeminlerini kalkan edinirler. Dünyada ettikleri yeminler gibi kıyamet gününde de Allah'a bile bile yalan yemin edecekler ama onların Allah'a düşmanlık etmeleri, yalanlarında ısrar etmeleri ve Müslümanlara karşı yaptıkları sebebiyle ebedi olarak cehennemde kalacaklardır.

Sûrede Allah ve Resulüne düşmanlık edenlerden bahsedildikten sonra, Allah ve Resulünü dost edinenler ve onların özellikleri de zikredilmiştir. Buna göre, Bu kimseler onların babaları, kardeşleri, akrabaları veya aşiretlerinden de olsalar, onlar, Allah ve Resulüne karşı gelen bu kimselere sevgi beslemez ve onlarla dostluk kurmazlar. Allah, Müslümanların kalplerindeki imanı kuvvetlendirmek, olgunlaştırmak için onları vahiy ile desteklemiştir. İlgili âyetle İslam ile çatışan bütün sevgi ve ilişkilere son verilmiştir. Bu, ehl-i kitap ve diğer din mensuplarıyla sosyal hayattaki ilişkileri tamamen kesmek anlamına gelmemelidir. Müslümanların düşmanlarıyla birlik yapmalarını, onlarla aynı tarafta yer almaları yasaklanmış olmaktadır.

Sûrenin son âyetinde geçen "*Hizbullah*" kavramı bazı Türkçe tefsir ve meâllerde "*Allah'ın partisine mensup olanlar*" ya da "*Allah'ın partisi*" şeklinde açıklanmıştır. Bu, toplumda bir takım yanlış anlaşılmalara neden olabilmektedir. Yine bu Kur'ânî terimle ne yazık ki meselâ Lübnan'da "*Hizbullah*", bir siyasi partinin adı olarak karşımıza çıkarken; Türkiye'de ise, bir dönem masum insanları katleden radikal bir grubu akıllara getirmektedir. Hâlbuki Allah, insanları sadece inançları bakımından iki gruba ayırmıştır. İnsanlar inançları, düşünceleri ve yapıp-ettikleriyle muhakkak bu iki gruptan birine girerler. Hayatının merkezine Allah'ı koyan ve yaşamını onun isteklerine göre düzenleyen kimse *Hizbullah*'dan olan yani Allah'ın tarafında yer alan kimsedir. Bunun dışında kalanlar ise, yaptıklarıyla şeytanı memnun ettikleri için Hizbuşşeytan/Şeytan'ın yanında yer alanlar olarak vasıflandırılmışlardır.

Mücâdele sûresinde yer alan âyetler, her ne kadar muayyen olay veya durum nedeniyle nazil olsa da içerdiği hükümler bakımından bütün toplumlar ve zamanlar

için evrensel nitelikli ahlaki ve sosyal emirler içerir. Hak ve sorumluluk bakımından adalet ve eşitlik, doğru sözlü ve dürüst olmak, sözünde durmak, emanete riâyet etmek, alay etmemek, insanları arkalarından çekiştirmemek, söz ve davranışlarda ölçülü ve yumuşak olmak, hoşgörülü hareket etmek, yöneticilere itaat etmek, toplumsal düzeni bozacak faaliyetlerden uzak durmak, diğer inanç mensupları ile ilişkilere özen göstermek gereklidir. Bütün bunlar sûredeki ilgili âyetlerden çıkarabileceğimiz ahlakî ve sosyal ilkelerdir.

Son olarak bütün bunlara şunu da ilave etmeliyiz ki, Mücâdele sûresi başından sonuna kadar tevhit kokan bir sûredir. Sûreyle müminlerde canlı, diri ve her an sıcaklığı, beraberliği ve yardımı hissedilen bir “*Allah bilinci*” inşa etmek hedeflenmiştir. Öyle ki, Yüce Allah bu sûrede başka hiçbir sûrede olmayan bir uygulamada bulunarak 22 âyetlik sûrenin eksiksiz her ayetinde mutlaka en az bir veya daha fazla sayıda “Allah” lafzını tekrar tekrar kullanmıştır. Muhteva itibarıyla da, bu yakınlık daha önce de altını çizdiğimiz şu hususlarda açıkça görülmektedir: O, darda kalmış bir kadın mü’minin içten gelen çağrısına kulak verip problemini çözmüş, mü’minler aleyhine gizli toplantılar yapan münafıkların ve ehli kitabın sırlarını müminlere haber vermiş ve bu yakınlıktan uzak olup sanki Allah yokmuş gibi bir vurdumduymazlık içinde yaşayanların kötü akıbetlerini kendilerine hatırlatıp onları, Şeytan’ın yanında yer alanlar manasında “*hizbuşşeytan*” diye nitelendirmiş, gerçek mü’minler için ise, Allah’ın yanında yer alanlar manasında “*hizbullah*” ifâdesini kullanarak onları da bizzat kendisine izâfe etmiştir.

KAYNAKÇA

Kur'ân'ı Kerim.

- Apaydın , Mehmet: **Rasulullah'ın Günlüğü Medine Dönemi Yeni Kronolojisi** İstanbul, İnsan, 1995.
- İbn Aşûr, Muhammed Tahir b.Muhammed b. Muhammed et-Tunusî: **Tefsîru et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Tunus , ed-Dârü't-Tunusiyye, 1973.
- Ateş, Süleyman: **Kur'ân'da Nesh Meselesi**, İstanbul ,Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996.
- Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y.
- Aydemir, Abdullah: **Hz. Peygamber ve Sahâbenin Dilinden Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri**, İzmir, Akyol Neşriyat, 1981.
- Bazergân, Mehdi: **Kur'ân'ın Nüzul Süreci**, Ankara, Fecr, 1989.
- Bayraklı, Bayraktar: **Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'ân** Tefsiri, İstanbul, Bayraklı yayınları, 2006.
- el-Bıkâî, Burhaneddin İbrahim b.Ömer: **Nazmu'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Ayi ve's-Suver**, Kahire, 1413.
- el-Buhâri, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail: **el-Câmiu's-Sahîh**, nşr.: Muhibbüddin e-Hatib, Muhammed Fuad Abdulnaki, Kahire, el-Matbaâtu's-Selefiyye, 1400 (h.)
- Çevik, Sümeyye Sultan: **Din Eğitiminde Mücâdele Sûresi**, İstanbul, 2008.
- Demirci, Muhsin: **Konulu Tefsire Giriş**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2006.
- Nas-Olgü Bağlamında Kur'ân'da Sosyal Gerçeklik**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2008.
- Tefsir Usûlü**, İstanbul, Marmara İlahiyat Fakültesi yayınları, 2003.

- Derveze, Muhammed İzzet :**et-Tefsirü'l-Hadîs: Nüzul Sırasına Göre Kur'ân Tefsiri**, İstanbul, Ekin, 1997.
- Duman, M. Zeki: **Beş Surenin Tefsiri (Fatıha, Ahzab, Nûr, Hucurat, Mümtahine)**, Ankara, Fecr, 1999.
- el-Âlûsi, Ebu'l Fadl Şihabuddin Madmud: **Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm**, Beyrut, Darû'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1989.
- el-İsfehanî, el-Huseyn b. Muhammed Rağîb: **el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân**, Mısır, 1970.
- el-Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed: **el-Câmi' li'l-Ahkâmi'l-Kur'ân**, Beyrut : Mektebetü el-Risale, 2006.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî: **Sünenü Ebî Dâvûd**, nşr.: Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî, Riyad, Mektebetü'l-Maârif, t.y.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır: **Hak Dini Kur'ân Dili**, İstanbul, Azim Dağıtım.
- en-Nesefî, Ebû'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud: **Tefsirü'n-Nesefî:el-Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, Dımaşk: Beyrut, Daru İbn Kesir, 2008.
- en-Nımrî, Abdulmun'im: **el-Kur'ân ve'l-Hayat fî Tefsiri Sûreti'l-Mücâdile**, y.y., Dâru'l-Endelüs li'l-İ'lâm, 1987.
- er-Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin: **Mefâtihu'l-ğayb** , y.y., Darû'l-fikr. t.y.
- Esed, Muhammed: **Meal-Tefsir**, İstanbul : İşaret, 1999.
- es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman: **ed-Dürrü'l-Mensûr fî Tefsîri bi'l-Me'sûr** Kahire : Merkezu'l-Hicr li'l-Buhûsi ve Dirasâti'l-Arabiyyati ve'l-İslamiyyeti, 2003.
- el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Suudi Arabistan, y.y.,t.y.

- Tenâsuku'd-Durer fî Tenâsübi's-Suver**, Beyrut, Âlemu'l-Kutub,
t.y.
- Güven, Şahin: **Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu**
Ankara, Şura Yayınları, 2001.
- Havvâ, Saîd: **el-Esâs fi't-Tefsîr**, y.y., Dâru's-Selâm, 1991.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail: **Tefsiru Kur'âni'l-Azim**, Kahire, Müessesetu
Kurtuba, 2000.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed: **Lisânu'l Arab**, Kahire, Darû'l
Maârif, t.y.
- Izutsu, Toshihiko: **Kur'ân'da Allah ve İnsan**, çev.:Süleyman Ateş, İstanbul,
Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y.
- Kutub, Seyyid: **Fî Zilâli'l-Kur'ân**, İstanbul, Beyan, t.y.
- Özdeş, Talip: **Kur'ân ve Nesh Problemi**, Ankara, Fecr , 2005.
- Öztürk, Mehmet Fatih: **Mücâdele Suresinin Din Eğitimi Açısından
İncelenmesi**, Konya, 2008.
- Mukâtil, b.Süleymân: **Tefsîr-i Kebîr**, thk: Dr. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, trc.:
M. Beşir Eraysoy, İstanbul, İşaret, 2006.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc: **Sahihu Müslim**, Riyad, Dâru
Tayyibe, 2006.
- Şehhâte, Abdullâh Mahmûd: **Ehdafu Kulli Suver ve makasuduha fi'l-
Kur'âni'l-Kerim**, Kahire, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitab,
1980.
- Şeyhülislam, Ebussuûd Efendi: **İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitâbi'l-kerîm**,
Riyad, Mektebetu'r-riyâdu'l-hadisa.

- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir: **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, thk.: Dr. Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî, Kahire, Dâru'l-Hicr, 2001.
- Tuncer, Faruk: **Tenasüp İlmi Açısından Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk**, İzmir, Akademi, 2010.
- Vahidî, Ebu'l Hasen Ali b. Ahmed: **Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân**, Beyrut, y.y., 1991.
- Watt, W. Montgomery: **Kur'ân'a Giriş**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullâh: **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Kahire, Mektebetu Darû't-Turâs, 1957.